

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Peter Esaiasson: Partiledareffekter även i Sverige?

Mikael Gilljam – Lennart Nilsson: Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn

Gunnar Heckscher: Politisk vetenskap och praktisk politik

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Några erfarenheter av regeringsarbetet. Av Nils G Åsling

Det amerikanska presidentvalet. Av Mats Bergquist

Från det finländska riksdagsvalet 1983. Av Matti Oksanen

Från H till M. Av Per Albinsson

LITTERATURGRANSKNINGAR

Garry Brewer – Peter deLeon: The Foundations of Policy Analysis. Anm av Stefan Swärd

Göran Hydén: No Shortcuts to Progress. Anm av Bengt Sandkull

Magnus Isberg: Riksdagens roll under 1970-talet. Anm av Erik Damgaard

Lars Jonung: Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin. Anm av Nils Elvander

Lars Strömberg – Jörgen Westerstähl: De nya kommunerna. Anm av Göran Djupsund

Berndt Öhman: Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder. Anm av Axel Hadenius. Genmäle

ABSTRACTS

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Lennart Lundquist, Köpenhamn

Biträdande redaktionssekreterare
Anders Sannerstedt, Lund

Redaktionsutskott: redaktionssekreteraren, biträdande redaktionssekreteraren
samt Lars-Göran Stenelo, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna

Benny Hjern, Umeå   Sören Holmberg, Göteborg

Leif Lewin, Uppsala   Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året

och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1985 är 100 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte är 35 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Expeditionens och redaktionens adress: Box 52, 221 00 Lund.
Tel. 046/10 89 35 (exp), 10 97 76 (Lundquist) 10 89 39 (Sannerstedt).

ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1985

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Peter Esaiasson: Partiledareffekter även i Sverige?</i>	105
<i>Mikael Gilljam – Lennart Nilsson: Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn</i>	123
<i>Gunnar Heckscher: Politisk vetenskap och praktisk politik</i>	141

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Några erfarenheter av regeringsarbetet. Av <i>Nils G Åsling</i>	147
Det amerikanska presidentvalet. Av <i>Mats Bergquist</i>	149
Från det finländska riksdagsvalet 1983. Av <i>Matti Oksanen</i>	155
Från H till M. Av <i>Per Albinsson</i>	166

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Garry Brewer – Peter deLeon: The Foundations of Policy Analysis.</i> Anm av Stefan Swärd	176
<i>Göran Hydén: No Shortcuts to Progress.</i> Anm av Bengt Sandkull	177
<i>Magnus Isberg: Riksdagens roll under 1970-talet.</i> Anm av Erik Damgaard	179
<i>Lars Jonung: Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin.</i> Anm av Nils Elvander	181
<i>Lars Strömberg – Jörgen Westerståhl: De nya kommunerna.</i> Anm av Göran Djupsund	183
<i>Berndt Öhman: Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder.</i> Anm av Axel Hadenius. Genmäle	185

ABSTRACTS	193
---------------------	-----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT 1985. HÄFTE 2

Articles in the *Statsvetenskaplig Tidskrift* (The Swedish Journal of Political Science) are indexed in ABC-POLSCI and *Historical Abstracts*.

Partiledareffekter även i Sverige? — Partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet i Sverige ur ett jämförande perspektiv

AV PETER ESAIASSON

1. Inledning¹

Liberalen och statsmannen Karl Staaff lär en gång ha sammanfattat partiledarens uppgift till att vara medelpunkt, fana och spottkopp. Karl Staaff tog med sin drastiska formulering fasta på att partiledaren har två funktioner att fylla: att delta i utformningen av partiets politik och att fungera som partiets ansikte utåt i kontakten med väljarna.

Med uppgiften att vara partiets representant och talesman inför väljarna följer att partiledaren på ett omedelbart sätt kan påverka valresultatet. Partiledaren har, i första hand genom massmedias intensiva bevakning av hans person, unika möjligheter att påverka människors bild av det parti han representerar. I den utåtriktade verksamheten betraktas emellertid partiledaren inte bara som representant för sitt parti, han framkallar också *som person* känslor hos valmanskåren. I denna uppsats skall undersökas om det faktum att en partiledare är mer eller mindre populär bland väljarna har någon betydelse för resultaten i de politiska valen.

Uppsatsen har två syften. *Det första syftet* är att, ur ett länderjämförande perspektiv, diskutera vilka politiska faktorer som bestämmer möjligheterna för att partiledarnas personliga popularitet – eller impopularitet – skall påverka valresultatet i ett politiskt system.

Det andra syftet, som är att betrakta som huvudsyftet, är att undersöka om partiledarnas personliga popularitet har någon betydelse för valresultatet i Sverige. Sören Holmberg drog efter en undersökning av 1979 års val slutsatsen att partiledarpopularitetens inflytande är obetydligt. Denna uppfattning delas av andra ledande forskare och politiker. Genom att replikera en välkänd partiledarstudie från sextiotalets Storbritannien på svenskt

material kan en något annorlunda slutsats dras. I samband med analysen kommer svagheter och brister i den brittiska studien att påpekas och i görligaste mån åtgärdas.

1.1 Partiledareffekter

En partiledares popularitet påverkas av partipolitiska omständigheter. Människors värdering av partiledaren är nära sammanlänkad med värderingen av det parti han representerar. Vad som här kommer att undersökas är om partiledarens personliga popularitet har någon betydelse för valresultatet *oberoende av hur väljarna värderar de politiska partierna*.

Ett nödvändigt villkor för att partiledarnas personliga popularitet skall ha någon betydelse för *valresultatet* är att det finns en partiledarpopularitetseffekt på *människors röstningsbeteende*.² Villkoret är emellertid inte tillräckligt. Människors värdering av partiledarna kan ha en stark effekt på deras röstningsbeteende utan att valresultatet påverkas – i den händelse popularitetseffekterna tar ut varandra. För att partiledarnas personliga popularitet skall påverka valresultatet krävs att minst ett parti vinner fler röster än vad det förlorar på människors värdering av partiledarna. Den empiriska analysen här gäller i första hand popularitetseffekter på människors *röstningsbeteende*, men det yttersta syftet är att studera om dessa effekter får några konsekvenser för valresultatet. Det allmänna begreppet "*partiledareffekt*" innefattar både effekter på röstningsbeteende och betydelse för valresultatet.

Det finns två typer av partiledarpopularitetseffekter på människors *röstning*. För det första kan inställningen till partiledarna ha en *direkt effekt* på väljarnas val av parti: väljarna röstar efter värde-

ringen av partiledarnas personliga popularitet oberoende av vad de tycker om partierna. För det andra kan partiledarnas personliga popularitet ha *indirekta effekter* genom att väljarnas värdering av partiledarna färgas av sig på deras värdering av partierna över tid och därigenom påverkar röstningsbeteendet.

Vidare är det ur ett jämförande perspektiv nödvändigt att skilja mellan partiledareffekter i *presidentval* och i *parlamentsval*.³ I nationer med direktvalda presidenter, som USA och Frankrike, kan partiledarnas personer påverka resultaten i båda valen. Amerikanska forskare talar om 'presidential coattails' och menar med det att väljarna inte bara röstar på en uppskattad presidentkandidat i presidentvalet, utan också på hans partibröder i valen till kongressen; partierna hänger sig fast vid sin presidentkandidats rockskört. Även om en partiledare i ett parlamentariskt system inte direkt kan jämföras med en amerikansk presidentkandidat kommer beteckningen 'rockskörts-effekt' fortsättningsvis att användas synonymt med 'partiledarpopularitetseffekt' och 'popularitetseffekt'.

2. Möjligheter för partiledareffekter

Partiledare och partiledarpopularitet är ett problemområde som lämpar sig dåligt för generaliseringar. Det historiskt specifika i en politisk ledargestalts dragningskraft gör det svårt att formulera allmängiltiga utsagor. Likväl torde *möjligheterna* för partiledareffekter i ett politiskt system variera med ett antal politiska faktorer. Här har urskiljts fem förutsättningar som antas skapa de bästa möjligheterna för partiledareffekter.

För det första antas möjligheterna för partiledareffekter vara påverkade av *konstitutionella omständigheter*. Möjligheterna förmodas vara bättre i nationer med direktvalda politiskt betydelsefulla presidenter än i nationer med renodlat parlamentariska system. En populär presidentkandidat drar i första hand röster till sin egen kandidatur i presidentvalet, men han har också bättre möjligheter än partiledare som inte är presidentkandidater att hjälpa fram sitt parti i parlamentsvalet (jfr Epstein 1966, kap 4). Bland västerländska nationer med inflytelserika direktvalda presidenter märks i första hand USA och Frankrike, men också Finland och Portugal.

En andra faktor som kan bestämma möjligheterna för partiledareffekter är kopplad till *partiernas och partisystemens förankring i historien*.

Partiledareffekten förmodas vara svag i etablerade partisystem vars politiska liv utmärks av varaktiga partier. I sådana partisystem struktureras människors röstningsbeteende av deras inställning till partierna och inte av åsikten om en mer tillfällig partiledare (jfr Sparre-Nilson 1983; se också Budge et al. 1976).

De flesta västerländska partisystem har sina rötter långt tillbaka i tiden, vilket undergräver möjligheterna för partiledareffekter. Nyblivna demokratier som Grekland, Spanien och Portugal utgör undantag. Inte heller Frankrikes partisystem är fast grundat i historien (jfr Lipset & Rokkan 1967).

En *tredje* faktor som kan påverka möjligheterna för partiledareffekter är *vilken typ av partier* som konstituerar ett partisystem. Inom forskningen kring partier och partisystem har två idealtyper av partier urskiljts: rationella röstvinnarpartier och demokratipartier (Wright 1971). Rationella röstvinnarpartier är svagt organiserade kaderpartier med den övergripande målsättningen att vinna val. Demokratipartier är starkt organiserade ideologiska masspartier som ser det politiska delta-gandet som något värdefullt i sig; för dessa partier är en valseger ett medel för att kunna genomdriva ett politiskt program. Verklighetens partier kan placeras någonstans på en skala mellan dessa båda ytterpunkter.

Partiledarens person är av störst vikt i partisystem dominerade av rationella röstvinnarpartier. I avsaknad av partiskiljande ideologiska frågor skjuter rationella röstvinnarpartier fram partiledaren som en resurs i kampen om väljarna. Demokratipartiernas begäran om mandat för sina politiska program lämnar mindre utrymme för partiledarnas personliga popularitet att locka över väljare från konkurrerande partier.

Som ett partisystem dominerat av partier närliggande den rationella röstvinnarmodellen kan det amerikanska nämnas. Både det republikanska och det demokratiska partiet fungerar i första hand som valmaskiner. Också de båda stora kanadensiska partierna, liberalerna och de konservativa, närmar sig denna modell. Österrike, Nederländerna och Belgien utgör, med sina djupgående skiljelinjer, exempel på partisystem där partier närliggande partidemokratimodellen har överhanden (jfr Mommsen-Reindl 1980; Daalder 1979; Mabile & Lorwin 1979). Samma karakteristik gäller för Sverige och övriga nordiska partisystem.

En fjärde faktor som kan påverka möjligheterna för partiledareffekter är vilket *valsätt* som prakti-

seras. Majoritetsval i enmansvalkretsar har betraktats som en garanti för personinslag i valkampanjen. Med ett sådant valsätt premieras emellertid *lokala kandidater*. För att *partiledarnas* popularitet skall påverka valresultatet krävs en centraliserad politisk debatt. Betingelserna för centraliserade debatter och därmed för partiledareffekter kan sägas vara bäst med ett proportionellt valsätt (Katz 1980; se också SOU 1977:94). Bland nationer med proportionellt valsätt kan de nordiska länderna nämnas. Majoritetsval i enmansvalkretsar används i de anglosaxiska nationerna.

En femte och sista faktor som antas påverka möjligheterna för partiledareffekter är en nations *ledarkultur*. Med ledarkultur menas personlighetens traditionella roll i det politiska livet. I den mån en nations historia kännetecknas av starka och dominerande ledare ökar möjligheterna för partiledareffekter. Den empiriska klassificeringen är behäftad med svårigheter. Majoriteten av västvärldens nationer har upplevt perioder med dominerande ledare. Till kategorin dominant ledarkultur torde dock auktoritära samhällen som Tyskland och Japan, samt under lång tid auktoritärt styrda nationer som Spanien och Portugal, kunna hänföras.

2.1 Partiledarstudier

Frågan om partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet har givits begränsad uppmärksamhet av forskare från Sverige och övriga Västeuropa. Men det finns exempel på västeuropeiska partiledarstudier, även om det mesta av forskningen inom området berör amerikanska förhållanden.

Sören Holmberg har genomfört den hittills enda systematiska studien av partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet i *Sverige*. I en undersökning av 1979 års val fann han endast obetydliga popularitetseffekter på människors partival och benägenhet att byta parti, när väl inställningen till partierna kontrollerades (Holmberg 1981, kap 7).

I *Danmark* menar sig däremot valforskaren Torben Worre ha funnit en viss rockskörtseffekt (Worre 1979). Den metod Worre använde sig av – att fråga intervjupersonerna om anledningen till sitt partival – är emellertid inte invändningsfri (se t ex Brody & Page 1972). Men trots de metodologiska tveksamheterna antyder resultaten att partiledarnas popularitet har en viss, om än inte särskilt stor, betydelse för valresultatet i Danmark.

Västtyska partiledarstudier är förhållandevis

talrika. Konrad Adenauers centrala roll för CDU:s utveckling till det dominerande borgerliga partiet har t ex behandlats i ett flertal sammanhang (se t ex Heidenheimer 1977; jfr också Meszaros 1977). Även i senare val har rockskörtseffekter kunnat registreras. Forskare som Hans Klingemann, Charles Lewis Taylor, Helmut Norpoth, Jürgen Falter och Hans Rattinger har samtliga funnit partiledareffekter av varierande styrka (Klingemann & Taylor 1978; Norpoth 1977; Falter & Rattinger 1983). Gemensamt för dessa studier är att enbart *direkta* rockskörtseffekter berörs. Långsiktiga, indirekta, popularitetseffekter har inte undersökts.

I *Storbritannien* har förekomsten av partiledareffekter prövats vid två tillfällen. David Butler och Donald Stokes analyserade, med hjälp av bland annat paneldata, två parlamentsval i mitten på sextiotalet. Resultaten, som finns redovisade i boken "Political Change in Britain", tyder på att labours Harold Wilson hade en positiv inverkan på sitt partis valresultat (Butler & Stokes 1969, kap 17). Butler och Stokes' välkända studie presenteras utförligare nedan.

Bo Särilvik och Ivor Crewe ägnar i boken "Decade of Dealignment" likaså partiledarproblematiken viss uppmärksamhet, men nu vad beträffar 1979 års val. Särilvik och Crewe finner, utan att göra någon mer djuplodande analys, inget belägg för att vare sig Margaret Thatchers eller Jim Callaghans popularitet påverkade valresultatet. Däremot kan liberalen David Steel ha haft en positiv inverkan på sitt partis väljarstöd (Särilvik & Crewe 1983, kap 5).

I *Frankrike* kan partiledarnas personer påverka resultaten i dels presidentvalen, dels parlamentsvalen. Converse och Dupeux har i en komparativ studie av människors attityder till presidenterna och tillika generalerna Charles de Gaulle och Dwight D Eisenhower upptäckt popularitetseffekter i båda typerna av val. Converse och Dupeux menar att det fanns en klar tendens hos den franska allmänheten att låta värderingen av de Gaulle bestämma röstningsbeteendet (Converse & Dupeux 1966).

Även om metoderna inte är lika rigorösa, har partiledareffekter spårats också under femte republiken, och även beträffande andra personer än Charles de Gaulle. Vid den första omgången av 1974 års presidentval segrade t ex Giscard d'Estaing tack vare mitten- och högerväljarnas positiva inställning till hans person (Charlot 1975). Roy Pierce har redovisat siffror som visar att männi-

skors värdering av partiledarna och partierna vid 1968 års parlamentsval var delvis oberoende av varandra (Pierce 1981). Och vid 1981 års parlamentsval bars socialistpartiet fram av Mitterands popularitet (Goldey & Knapp 1982).

I *Spanien* har forskare funnit relativt kraftiga partiledareffekter. En knapp tredjedel av de väljare som stödde Adolfo Suarez centerdemokratiska union i 1979 års val gjorde det med hänvisning till partiledarens person. Och även de socialistiska och kommunistiska väljarna tog i stor utsträckning hänsyn till partiledarna (Maravall 1982; jfr McDonough et al. 1981). Även om motsvarande invändningar som mot den danska studien kan riktas mot analysen, är resultatet ett uttryck för det omfattande personinslaget i spansk politik.

I *USA* har inställningen till presidentkandidaternas personer funnits med som obligatorisk förklaringsfaktor till människors röstningsbeteende genom hela valforskningshistorien (jfr Berelson et al. 1954; Campbell et al. 1960). Resultaten från ett imponerande antal analyser visar att kandidat-evalueringen spelar roll för resultaten i *presidentvalen*. Hur stor denna roll är skiftar dock med faktorer som kandidaternas karisma och aktuella politiska omständigheter. Jimmy Carters förlust till Ronald Reagan vid 1980 års presidentval kan t ex till stor del förklaras av att väljarna misströdde Carters kompetens (Marcus 1982).

Om presidentvalen stått i fokus för de amerikanska valforskarna har rockskörtseffekten i parlamentsvalen givits mindre utrymme. En utbredd uppfattning är att effekten är som starkast vid presidentvalen – den segrande kandidaten drar med sig sina partifränder på sin rockskört – för att sjunka betydligt vid mellanårsvalen. Med en sedvanligt uttrycksfull formulering talar man om partiledareffektens "surge and decline" (se Campbell 1966). Debatten om rockskörtseffekten gäller i stor utsträckning effekten *styrka* (se t ex Kernell 1977; Kritzer & Eubank 1979). Att ifrågasätta förekomsten av effekter är mindre vanligt.

Kanada erbjuder ett par exempel på partiledarstudier. Inställningen till partiledarna rapporteras ha haft en relativt kraftig oberoende inverkan på väljarnas partival vid 1968, 1974 och 1979 års val. Analysresultaten visar att värderingen av partiledarna betydde mest för icke partiidentifierade väljare utan politiskt intresse. Vad beträffar partiledarnas personliga betydelse för *valresultatet* gjorde liberalerna nettovinst på Pierre Trudeauas popularitet (Clarke et al. 1979; Clarke et al. 1982; jfr Irvine 1982).

Partiledarstudier har genomförts också i *Australien* och *Israel*. I den australiensiska studien kartlades intervjupersonernas inställning till partiledarna med hjälp av en serie öppna frågor. Utan egentlig empirisk prövning konkluderades att värderingen av partiledarna har betydelse för väljarnas röstning (Aitkin 1977). Den israeliska undersökningen är en psykologiserande analys av orsakerna till människors *partisympati* snarare än till faktisk röstning. Tesen att människor från lägre samhällsskikt mer än andra tar hänsyn till partiledarnas personliga framtoning verifieras delvis (Ben-Sira 1983). Resultaten kan tolkas som att det finns en rockskörtseffekt även i Israel.

Överges de strikta metodiska och materialmässiga krav på partiledarstudier som hittills ställts, växer antalet undersökningar snabbt. Diskussioner om partiledareffekter grundade på valresultat och aggregerade opinionsmätningar är vanliga. Här skall ett par sådana fall av särskilt intresse behandlas.

Vid sidan om USA och Frankrike är Finland och Portugal de enda två västerländska nationerna med direktvald politiskt betydelsefull president (Smith 1984). De *finska* presidentvalen avgörs traditionellt av människors inställning till både kandidaterna och partierna. Förekomsten av rockskörtseffekter i parlamentsvalen är mer omväxlig. Socialdemokraterna beräknas endast ha vunnit marginellt på president Koivistos massiva popularitet i 1983 års parlamentsval (Pesonen & Oksanen 1982, 1983).

Sedan den *portugisiska* demokratin upprättades har två presidentval och fem parlamentsval hållits. Personfaktorn har varit stark i presidentvalen. President Eanes har däremot inte tagit ställning i parlamentsvalen. Och det finns heller inga tecken på att partierna som stött Eanes' kandidatur vunnit extra röster på detta (Pimlott 1981; Goldey 1983).

2.2 En systematiserad diskussion

Partiledareffekter av varierande styrka har registrerats i merparten av de nationer där studier har genomförts. I detta avsnitt skall resoneras om vilken eller vilka av de fem urskilda faktorerna som har störst betydelse för möjligheterna till partiledareffekter. Någon regelrätt statistisk analys har inte genomförts: antalet observationer räcker inte till för en sådan. Inte heller kommer samspelet mellan olika förklaringsfaktorer att tas i beaktande. Valsättet kan t ex tänkas stå i ett ömsesidigt

orsaksförhållande med flera andra faktorer. Vidare tillkommer det notoriska problemet med det historiskt unika i partiledarnas dragningskraft. Av det sagda framgår att analysen snarast skall ses som en systematiserad diskussion.

Konstitutionella omständigheter bestämmer till en del möjligheterna för partiledareffekter. Kandidaternas popularitet påverkar resultaten i *presidentvalen* i samtliga fyra nationer med direktvalda presidenter. Vad beträffar möjligheterna för rockskörtseffekter blir slutsatsen annorlunda. En strikt test är ogenomförbar, men presidentstyret tycks inte medföra att möjligheterna för att partiledarnas personliga popularitet skall påverka resultaten i *parlamentsvalen* förändras i någon större utsträckning. Att inneha presidentämbetet är ingen garanti för att en partiledares popularitet påverkar valresultatet mer än vad han annars skulle ha gjort (jfr exemplen USA, Kanada och Finland, se nedan).

Möjligheterna för partiledareffekter är heller inte med nödvändighet beroende av partisystemets *förankring i historien*. Partiledareffekten är tex påtaglig i USA, trots att det amerikanska partisystemet har kallats världens först utvecklade, och trots att den amerikanska allmänheten är invand med partiernas existens (jfr Sartori 1976). Också i Storbritannien, där likaså de politiska partierna har en lång historia, har partiledareffekter uppmätts. Partiledarnas personliga popularitet har således betydelse för valresultatet även i historiskt förankrade partisystem.

Bland de *nybildade partisystemen* finns relativt kraftiga partiledareffekter i Spanien. Systematiska studier från de båda övriga nybildade partisystemen – Grekland och Portugal – saknas. Ett par observatörer av grekiska val menar dock att väljarna identifierar partierna med hjälp av partiledarna. Partiledarnas popularitet bestämmer i stor utsträckning valresultatet (jfr Macridis 1981; Elephantis 1981).

På grundval av befintliga forskningsresultat kan ett preliminärt sambandsmönster skisseras. Möjligheterna för partiledareffekter är goda under ett partisystems formeringsstadium. Men sambandet mellan partisystemets varaktighet och möjligheterna för partiledareffekter är inte överdrivet starkt. Partiledarpopularitetens betydelse minskar inte nödvändigtvis i takt med att partisystemet etableras. Andra faktorer bestämmer möjligheterna för partiledareffekter i stadgade partisystem.⁴

Valsättet var ytterligare en faktor som förmoda-

des påverka möjligheterna för partiledareffekter. Villkoret för partiledareffekter är centraliserade politiska debatter, vilka antogs vara befrämjande av ett proportionellt valsätt. Tillgängliga forskningsresultat ger inget stöd åt tesen. Partiledareffekten är tvärtom lägre i länder med proportionellt valsätt. (Jämför Sverige och Danmark med de anglosaxiska nationerna.)

Ledarkultur var en annan utpekad faktor som kunde bestämma möjligheterna för partiledareffekter. Partiledarpopulariteten förväntades ha störst betydelse i länder där starka och auktoritära ledare dominerat historien. I enlighet med antagandet återfinns en märkbar partiledareffekt i Västtyskland. Men partiledareffekter har registrerats även i nationer utan auktoritär ledarkultur, varför villkoret inte kan betraktas som nödvändigt.

Systematiska studier från två av de tre övriga nationer som tillskrevs en auktoritär ledarkultur – Japan och Portugal – saknas. Enligt textböckerna bestäms dock japanska väljares röstningsbeteende i stor utsträckning av inställningen till de *lokala kandidaterna* (Richardson 1975). Är iakttagelsen korrekt kan, allt annat lika, inte heller auktoritär ledarkultur betraktas som en avgörande förutsättning för möjligheterna för partiledareffekter. Bristen på data gör att det spekulativa i slutsatsen inte nog kan understrykas.

Den återstående hypotetiska faktor som bestämmer möjligheterna för partiledareffekter är partisystemets dominerande *partityp*. Befintliga resultat antyder att möjligheterna för partiledareffekter är betydligt bättre i nationer dominerade av rationella röstvinnarpartier – som USA och Kanada – än i nationer där demokratipartier har överhanden – som i Sverige och Danmark.

Vid en jämförelse framstår partisystemets dominerande *partityp* som den viktigaste faktorn. Rockskörtseffekter återfinns tex i både USA och Kanada som har olika konstitutioner men liknande partityper, medan den är svagare i Finland som i likhet med USA har presidentstyret, men där partierna närmar sig partidemokratimodellen. Tyskland är en annan nation med regelbundna partiledareffekter vars partier under efterkrigstiden utvecklats mot den rationella röstvinnarmodellen (jfr Kirchheimer 1966). Frankrike, som har en presidentinstitution påminnande om USA:s, är ett osäkrare fall. En rockskörtseffekt finns, men resultaten tyder på att den i första hand verkar inom de politiska blockkonstellationerna.

Enligt det uppställda antagandet skall partiledareffekten vara svagast i nationer med starkt organiserade demokratipartier som Nederländerna, Belgien och Österrike. Olyckligtvis saknas vetenskapliga undersökningar från dessa nationer. I stället får tesen om partitypens fundamentala betydelse verifieras av den begränsade partiledareffekten i jämförbara politiska system som Sverige och Danmark. För att bekräfta slutsatsen behövs emellertid ytterligare forskning.

Slutsatsernas relativitet tarvar en kommentar. Det hävdas inte att partitypen är den *enda* faktor som bestämmer möjligheterna för partiledareffekter. Såväl partisystemets varaktighet, ledarkulturen som konstitutionella omständigheter samvarierar med möjligheterna för partiledareffekter. Personinslaget i presidentval är t ex uppenbart. Det hävdas heller inte att partiledarpopulariteten fullständigt saknar betydelse i nationer med partier närstående partidemokratimodellen. Österrikes Bruno Kreisky utgör ett bevis på motsatsen (Stadler 1981). Och i kommande avsnitt skall förekomsten av rockskörtseffekter i Sverige – vars partier otvivelaktigt närmar sig partidemokratimodellen – granskas närmare. Det enda som hävdas är att av de undersökta faktorerna är partisystemets dominerande *partityp* det effektivaste prediktionsinstrumentet för var de kraftigaste partiledareffekterna återfinns.

3. Partiledareffekter i Sverige

Både forskare och ledande politiker är överens om att endast obetydliga rockskörtseffekter förekommer i Sverige. Sören Holmberg fann endast mycket svaga samband mellan åsikten om partiledarna och människors röstningsbeteende (Holmberg 1981, kap 7). Gösta Bohman hävdar i sin memoarbok "Så var det", med hänvisning till Holmbergs studie, att hans egen person inte på något direkt sätt ligger bakom moderaternas framryckning under sjuttioalet (Bohman 1983:334f). Och Bohmans syn på partiledarnas inflytande på valresultatet delas av välkända forskare som Per-Erik Back, Sten Berglund och Jörgen Westerståhl (Back & Berglund 1978; Holmberg m fl, 1977; se också Bäck 1983). Partiledaren har betydelse som partisymbol och som förmedlare av sitt partis politik (jfr Holmberg & Asp 1984, kap 4). Men hans personliga popularitet påverkar inte valresultatet i någon nämnvärd utsträckning. Svenska väljare röstar på partier, inte på partiledare.

Den etablerade bilden är övertygande och är

dessutom förenlig med analysen i föregående avsnitt. Ändå har partiledareffekter registrerats i *samliga* västerländska partisystem där systematiska studier har genomförts – utom i Sverige. Visserligen finns metodologiska brister i flera utländska studier, och kontrollkraven var hårdare i Holmbergs analys än i kanske någon annan undersökning. Men det finns ändå anledning att i de följande avsnitten ta upp frågan om förekomsten av partiledareffekter även i Sverige till förnyad behandling.

Den undersökning som kanske oftast återropas som stöd för antagandet om partiledareffekter även i utvecklade västeuropeiska partisystem är David Butler och Donald Stokes sextioårsstudie från Storbritannien (Butler & Stokes 1969, kap 17; för hänvisningar se t ex Richardson 1975; Aitkin 1977; Clarke et al. 1979; Holmberg 1981). Härnäst skall Sören Holmbergs studie ställas mot Butler & Stokes: finns skillnader dem emellan som kan förklara varför endast obetydliga partiledareffekter hittats i Sverige?

3.1 Två partiledarstudier

En närmare granskning visar att det finns både metodiska och materialmässiga skillnader mellan Holmbergs och Butler och Stokes studier. Den viktigaste *metodiska* skillnaden består i att delvis olika förklaringsfaktorer används. Holmberg prövar betydelsen av partiledarpopularitetens *absoluta* nivå. Hur hög uppskattningspoäng en partiledare tilldelas – under kontroll för partiuppskattningens absoluta nivå.⁵ Partiledarens och hans partis popularitet relateras sålunda till röstningsbeteendet, oberoende av andra partiers och partiledares popularitet. I den brittiska undersökningen används i stället partiledarnas *relativa popularitet* – deras popularitet i jämförelse med andra partiledare – som förklaringsfaktor till människors röstningsbeteende. Holmbergs analys visar att den *absoluta* partiledarpopulariteten endast har en obetydlig självständig direkteffekt på den svenska allmänhetens röstning. Butler och Stokes hävdar å sin sida att den *relativa* partiledarpopulariteten påverkar de brittiska väljarnas partival.⁶

Den *materialmässiga* skillnaden mellan de två undersökningarna består i att Butler och Stokes förfogade över paneldata, medan Holmberg, som själv introducerade popularitetsmätningarna i 1979 års valundersökning, tvingades arbeta med mätningar från endast en tidpunkt. Variationen i materialtillgång fick konsekvenser för analysen av *partibytarna*.

Butler och Stokes kunde demonstrera att inställningen till partiledarna hade en långsiktig, *indirekt*, effekt på de brittiska väljarnas tendens att byta parti. En positiv inställning till en partiledare beredde marken för framtida partibytten. Holmberg var hänvisad till att undersöka om den nuvarande värderingen av partiledarna påverkade sannolikheten att byta parti. Några direkta popularitetseffekter på partibytarna kunde inte spåras. Samtidigt efterlystes fortsatta undersökningar där även indirekta effekter skulle kunna studeras.

Vid en upprepning av Holmbergs analyser på material från 1982 års väljarundersökningar avslöjas inga dramatiska förändringar. Den svenska allmänhetens röstning påverkades inte heller i 1982 års val i någon större utsträckning av den absoluta nivån på deras uppskattning av partiledarna. Men det finns ändå anledning att stanna vid popularitetsmätningarna. Tack vare panelurvalet i 1979–1982 års valundersökningar är det nu möjligt att studera eventuella indirekta effekter även bland svenska väljare. Till yttermera visso har någon analys som tar sin utgångspunkt i partiledarnas *relativa* popularitet tidigare inte genomförts på svenskt material.

Teoretiskt kan åsikten om partiledarna ha en både tilldragande (pull) och frånstötande (push) effekt på människors val av parti.

I det följande kommer emellertid inte att undersökas om det är människors positiva eller negativa värdering av partiledarna som påverkar deras röstningsbeteende. Med den analysvariabel som kommer att användas – relativ partiledarpopularitet – är partiledarnas tilldragande och frånstötande effekt två sidor av samma mynt. En partiledares relativa popularitet medför per definition de övrigas impopularitet. För att avgöra om det är väljarnas positiva eller negativa värdering av partiledarna som bestämmer deras röstningsbeteende krävs ett mått på den absoluta nivån av uppskattningen av partiledarna.

3.2 Argument för partiledareffekter

Butler och Stokes presenterar fem argument för sin tes om att partiledarnas popularitet påverkade resultaten i 1964 och 1966 års brittiska parlamentsval:

i. Såväl labours Harold Wilson som de konservativas partiledare (Sir Alec Douglas-Home 1964; Edward Heath 1966) uppfyllde tre närmast logiskt uppställda krav för att partiledarnas personer skall påverka valresultatet: partiledarna skall vara kän-

da av allmänheten, människors aggregerade åsikter om dem skall vara ojämnt fördelade och de skall i väljarnas ögon kopplas till sina respektive partier (s 373–383).

Övriga fyra argument gäller partiledarnas *faktiska* betydelse för valresultatet:

ii. Partiledarnas relativa popularitet hade både 1964 och 1966 en oberoende direktteffekt på väljarnas partival under kontroll för inställningen till partierna (s 382 f).

iii. Harold Wilsons opinionsläge relativt Douglas-Home/Heath förbättrades mellan 1964 och 1966. Trots att sannolikheten att rösta på labour för varje given kombination av parti- och partiledaråsikt förblev densamma vid de båda valen, var därmed partiledarnas personliga betydelse för valresultatet störst vid 1966 års val (s 386).

iv. Partiledarpopulariteten hade även en långsiktig, *indirekt*, effekt på väljarnas partival. Väljare som stödde de konservativa 1964 men som redan då uppskattade Wilson hade en större tendens att byta till labour 1966 än väljare som inte gillade Wilson (s 387).

v. De väljare som röstade konservativt 1964 men som bytte populäraste partiledare från Douglas-Home till Wilson bytte också parti i större utsträckning än de som även 1966 hade de konservativas partiledare som populärast (s 387).

Argument *v.* kan inte betraktas som ett stöd för tesen om en oberoende partiledarpopularitetseffekt. Författarna undviker att göra just den kontroll för värdering av partierna som är nödvändig i varje försök att renodla betydelsen av partiledarnas popularitet. Förändringen i inställningen till Harold Wilson kan vara grundad i en mer positiv bedömning av labourpartiet. Resterande argument kan överföras till svenska förhållanden.

Att de svenska partiledarna uppfyller de *allmänna* kraven för att påverka valresultatet är ett obestriddigt faktum. De fem riksdagspartiernas ledare är utan tvekan väl kända personer. En genomgång av opinionsläget inför 1979 och 1982 års val visar vidare att partiledarnas popularitet varierade kraftigt (Esaiasson, 1985). Det tredje kravet, att partiledarna i allmänhetens ögon kopplas till sina respektive partier, torde närmast per definition vara uppfyllt.

Intressantare är att undersöka i vilken utsträckning argumenten för den *faktiska betydelsen* av partiledarpopulariteten är giltiga i Sverige. I de följande avsnitten har Butler och Stokes' studie replikerats på svenskt material.

3.3 Direkta popularitetseffekter i Sverige

Analysen av direkta popularitetseffekter kommer att genomföras med avseende på både väljarnas val av politisk *blocktillhörighet* och, inom det borgerliga blocket, val av *enskilt parti*.

Den relativa partiledarpopulariteten hade en oberoende direktteffekt på de brittiska väljarnas partival. I tabell 1 redovisas motsvarande undersökning på material från 1979 och 1982 års valundersökningar. Ur tabellen kan för respektive riksdagsval utläsas dels den oberoende direktteffekten av relativ partiledarpopularitet på väljarnas *blockval*, dels motsvarande effekt av relativ partipopularitet.

Analysens startpunkt är de två dimensionerna partipopularitet och partiledarpopularitet. Klassi-

ficeringen av intervjupersonerna till respektive kategorier bygger på om ett borgerligt eller ett socialistiskt parti, respektive en borgerlig eller socialistisk partiledare, gavs högst uppskattningspoäng. Till kategorin balanserad/neutral har förts de intervjupersoner som inte gjorde någon skillnad mellan populäraste borgerliga och socialistiska parti respektive partiledare. Andelen borgerligt röstande har sedan beräknats för samtliga nio teoretiskt tänkbara kombinationer av åsikter. En oberoende *partiledarpopularitetseffekt* tar sig uttryck i att andelen borgerligt röstande sjunker *radvis*. Den oberoende *partieffekten* kan på ett motsvarande sätt utläsas genom att studera tabellen *kolumnvis*.

Tabell 1. Direkta partiledareffekter i 1979 och 1982 års val. Andelen borgerligt röstande efter inställningen till partierna och partiledarna (procent). Tabellernas siffervärden anger andelen borgerligt röstande för varje kombination av åsikter om partierna och partiledarna.

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro borgerlig	1979 neutral/ balanserad	pro socialistisk
pro borgerlig	99 (1014)	96 (74)	84 (26)
neutral/balanserad	54 (57)	40 (260)	26 (23)
pro socialistisk	8 (59)	5 (137)	1 (911)
	pro borgerlig	1982 neutral/ balanserad	pro socialistisk
pro borgerlig	98 (899)	93 (99)	83 (59)
neutral/balanserad	51 (35)	39 (270)	33 (36)
pro socialistisk	11 (35)	4 (97)	1 (1015)

Precis som väntat kan en kraftig partipopularitetseffekt skönjas vid både 1979 och 1982 års riksdagsval. Andelen borgerligt röstande sjunker inom varje kolumn vartefter de socialistiska partierna blir mer uppskattade. Resultaten är föga förvånande och är i detta sammanhang snarast att betrakta som en bekräftelse på den använda mätteknikens validitet. Den aktuella frågan gäller i stället om det finns någon *rockskörtseffekt* under kontroll för partifaktorn.

Resultaten indikerar att det finns en viss direkt rockskörtseffekt på väljarnas blockval. Studeras tabellerna radvis sjunker sannolikheten att rösta borgerligt vartefter inställningen till de socialistiska partiledarna blir mer positiv, oavsett vilket parti som är populärast. Förhållandet kan ges en alternativ formulering. Människor som höll minst en av de borgerliga partiledarna Thorbjörn Fälldin, Ola Ullsten och Gösta Bohman/Ulf Adelsohn som populärare än någon av Olof Palme och Lars Werner tenderade både 1979 och 1982 att oftare rösta borgerligt än människor som tyckte bäst om någon socialistisk partiledare *oberoende av inställningen till partierna*. Och människor som föredrog en socialistisk partiledare tenderade tvärtom att oftare rösta socialistiskt än andra människor, oavsett åsikt om partierna. Mönstret från den brittiska undersökningen går alltså igen även i Sverige.

Men även om det övergripande mönstret är identiskt i det brittiska och svenska materialet finns fog för ett par reservationer. För det första bör det poängteras att sambanden är förhållandevis svaga. Räknet i procentdifferenser är den direkta popularitetseffekten svagare i Sverige än i Storbritannien. (Jfr tabell 1 med Butler & Stokes 1969:384 f.) Partiledarnas personliga popularitet

tycks ha vägt tyngre i sextioalets Storbritannien.

Men det finns också allvarligare kritik att rikta mot analysen. Partiledarnas popularitet påverkas av valresultatet. En undersökning av människors värdering av partiledarna *före* och *efter* valet visar på märkbara opinionsförändringar vid såväl 1979 som 1982 års riksdagsval. Efter 1982 års val vann tex Ulf Adelsohn i popularitet, medan framför allt Ola Ullsten blev mindre uppskattad (Esaiason 1985). Även partiernas popularitet är beroende av valresultatet. Efter 1982 års val sjönk tex väljarnas uppskattning av inte bara Ola Ullsten utan också av folkpartiet. Emedan valundersökningarnas intervjuer genomfördes både före och efter valet kan således den utlästa rockskörtseffekten vara ett resultat av opinionsförändringar *efter* valet.

Den uppmätta rockskörtseffekten kan vara både över- och underskattad. Effekten är *överskattad* om väljarna efter valet i första hand bytte inställning till *partierna*. Väljare som verkade ha röstat med de borgerliga partiledarna trots att inställningen till de socialistiska partierna var positiv, kan före valet prefererat ett borgerligt parti. Rockskörtseffekten är *underskattad* om åsikten om *partiledarna* är mest påverkad av valutgången. Personer som röstade borgerligt trots att de föredrog Olof Palme eller Lars Werner kan före valet ha hållit en borgerlig partiledare som populärast.

Valundersökningarnas urvalsdesign möjliggör kontroller för korttidsförändringar i opinionen.⁷ Resultaten i tabell 2 visar om den direkta rockskörtseffekten på väljarnas blockval också återfanns bland väljare intervjuade *före* 1982 års val.

Tabell 2. Direkta partiledareffekter i 1982 års val. Andelen borgerligt röstande bland intervjuade före 1982 års val efter inställningen till partierna och partiledarna (procent). Tabellens siffrvärden anger andelen borgerligt röstande för varje kombination av åsikter om partierna och partiledarna.

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro borgerlig	balanserad/neutral	pro socialistisk
pro borgerlig	98 (387)	93 (54)	85 (41)
balanserad/neutral	47 (15)	36 (39)	35 (17)
pro socialistisk	0 (16)	7 (45)	1 (498)

Även under kontroll för opinionsförskjutningar efter valet kvarstår en oberoende popularitetseffekt på väljarnas blockval. Bland väljare som före valet hade en borgerlig partipreferens men som höll någon av Olof Palme och Lars Werner som populärast fanns en tendens att oftare rösta socialistiskt än vad andra borgerligt orienterade personer gjorde. Men sambandet måste specificeras. Popularitetseffekten försvinner bland *väljare med socialistisk partipreferens*. Motsvarande analys på 1979 års val ger i stort sett samma resultat.

Butler och Stokes genomförde sina intervjuundersökningar enbart som eftervalsstudier. I vilken utsträckning den uppmätta partiledareffekten var påverkad av opinionsförändringar under valrörelsen kan omöjligen utrönas. Men att resultaten är snedvridna är högst troligt.

Politiskt intresse och partiidentifikation är två faktorer som kan tänkas inverka på partiledarpopularitetens effekt på människors partival. Politiskt intresserade människor och människor som är starkt identifierade med något politiskt parti kan förmodas ta minst hänsyn till partiledarnas personer (jfr Campbell et al. 1960; Clarke et al. 1979).

Både intresse för politik och graden av partiidentifikation skall tjäna som kontrollvariabler i en fortsatt granskning av rockskörtseffekten. De direkta parti- och partiledarpopularitetseffekterna på väljarnas blockval har beräknats inom var och en av de fyra grupper som bildas vid en kors-tabulering av dikotomiserade partiidentifikations- och intressevariabler (jfr Barton 1955; Petersson 1977:222).

Sambandet mellan inställningen till partiledarna och valet av politiskt block påverkas av människors partiidentifikation och intresse för politik. Rockskörtseffekten försvinner både bland socialistiskt orienterade väljare och bland väljare med en balanserad inställning till partierna inom samtliga fyra väljargrupper. Bilden är emellertid något annorlunda bland väljare med *borgerlig partipreferens*. Bland borgerligt orienterade väljare kan en rockskörtseffekt urskiljas oberoende av partiidentifikation och intresse för politik. Inställningen till partiledarna hade således en viss självständig betydelse för borgerligt orienterade väljares blockval oavsett graden av partiidentifikation och politiskt intresse.

Antagandet om att icke partiidentifierade människor utan intresse för politik tar störst hänsyn till partiledarnas personer bekräftas inte av analysen. Rockskörtseffekten är inte mer påtaglig bland

vare sig borgerliga väljare utan partiidentifikation eller borgerliga väljare utan intresse för politik. Tilläggas bör att en kraftig *partipopularitetseffekt* återfinns oavsett intervjuperiod inom samtliga väljargrupper både 1979 och 1982.

Så här långt har analysen gällt effekten på väljarnas *blockval*. Resultaten har visat att inställningen till partiledarna har en självständig betydelse enbart bland borgerliga väljare. Någon undersökning av rockskörtseffekten inom det borgerliga blocket har ännu inte genomförts. Under efterkrigstiden har centerpartiet, folkpartiet och moderaterna varierat kraftigt i styrka. Partiledarna är möjligen en av de faktorer som bestämmer vilket borgerligt parti som för tillfället betraktas som ledande (jfr Särilvik 1964).

Resultaten i tabellerna 3a–3c visar den oberoende parti- och partiledarpopularitetseffekten bland *borgerliga väljare* under 1982 års val. Effekterna utläses liksom tidigare genom att studera tabellerna kolumnvis respektive radvis. Analysen har genomförts inom tre olika väljargrupper: i tabell 3a bland folkpartister och moderater; i tabell 3b bland folkpartister och centerpartister; och i tabell 3c bland moderater och centerpartister.

Åsikten om partiledarna hade en viss oberoende effekt på borgerliga väljares partival vid 1982 års val. Partiledarnas popularitet påverkade väljarna i framförallt valet mellan moderaterna och centern. Bland partiledarna hade Ulf Adelsohn och Thorbjörn Fälldin den starkaste dragningskraften. Borgerliga väljare som höll Ulf Adelsohn eller Thorbjörn Fälldin som populäraste partiledare uppvisade en tendens att rösta på moderaterna respektive centern oavsett inställningen till partierna. Resultaten förblir desamma om analysen upprepas på enbart förvalsurvalet.

En motsvarande analys på 1979 års val ger ett mer slumpartat utfall. Någon tendens till att en särskild partiledare skulle ha haft en speciellt stark dragningskraft finns inte, även om en viss rockskörtseffekt kan skönjas för den absoluta majoriteten av åsiktskombinationer.

Rockskörtseffekten i tabellerna 3a–3c är inte på något sätt iögonfallande. Sannolikheten att rösta på ett parti förändras relativt lite när tabellerna läses radvis. Som sig bör är den oberoende partieffekten betydligt starkare. Och något övergripande sambandsmönster där samtliga partiledare har en oberoende betydelse för människors röstning finns inte. Men variationerna i partiledarnas dragningskraft understryker samtidigt att par-

tiledarnas personer *kan* påverka utgången av kampen mellan de tre borgerliga partierna. En populär partiledare är en av de faktorer som attraherar allmänt borgerliga väljare.

Tabell 3a–3c. Direkta partiledareffekter inom det borgerliga blocket i 1982 års val. Andelen folkpartister (tabell 3a–3b) respektive moderater (tabell 3c) bland borgerliga väljare efter inställningen till partierna och partiledarna (procent). Analysen har genomförts inom tre väljargrupper: bland folkpartister och moderater (tabell 3a); bland folkpartister och centerpartister (tabell 3b) och bland moderater och centerpartister (tabell 3c).

3a Effekter bland folkpartister och moderater
(andel fp)

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro fp	balans/neutral	pro m
pro fp	96 (49)	95 (19)	92 (39)
balans/ neutral	100 (50)	50 (22)	39 (31)
pro m	0 (10)	6 (34)	4 (507)

3b Effekter bland folkpartister och centerpartister
(andel fp)

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro fp	balans/ neutral	pro c
pro fp	95 (63)	77 (13)	90 (22)
balans/ neutral	74 (19)	46 (26)	43 (37)
pro c	14 (21)	12 (24)	4 (289)

3c Effekter bland moderater och centerpartister
(andel m)

inställning till partierna	inställning till partiledarna		
	pro m	balans/ neutral	pro c
pro m	97 (495)	93 (46)	71 (14)
balans/ neutral	33 (18)	34 (38)	31 (29)
pro c	20 (20)	7 (27)	1 (245)

3.4 *Opinionsläget 1979 och 1982*

Det tredje av Butler och Stokes' argument för partiledareffekter är direkt kopplat till partiledarpopularitetens betydelse för *valresultatet* snarare än till effekter på väljarnas *partival*. Andelen väljare som föredrog Harold Wilson framför de konservativas partiledare ökade mellan 1964 och 1966. Eftersom Harold Wilson var betydligt populärare än de konservativas partiledare gynnade partiledarnas personliga popularitet labour. Och emedan Wilsons opinionsläge förbättrades var partiledarpopularitetens betydelse för *valresultatet* störst vid 1966 års val.

En motsvarande undersökning på material från 1979 och 1982 års valundersökningar ger tillhanda att en viss opinionsförändring kan noteras även för de svenska partiledarna. Ett borgerligt opinionsöverläge på 6 procentenheter 1979 förbyttes 1982 till ett lika stort plus för de socialistiska partiledarna. Om både socialistiskt orienterade väljare och borgerligt orienterade väljare är lika starkt påverkade av partiledarpopulariteten tjänar det partiblock som har ett opinionsöverläge röster netto på partiledarens popularitet. *Givet ett samband* hade således partiledarnas popularitet ett visst positivt inflytande på det borgerliga blockets valresultat 1979, och på det socialistiska blockets 1982.

Jämfört med Storbritannien är emellertid partiledarpopularitetens maximala betydelse för balansen mellan de partipolitiska blocken betydligt mindre i Sverige. Skillnaden i borgerlig och socialistisk partiledarpopularitet är liten. Få väljare hämtar den populäraste partiledaren från ett annat politiskt block än där det mest omtyckta partiet återfinns.

3.5 *Indirekta popularitetseffekter i Sverige*

Så här långt har bara *direkta* popularitetseffekter behandlats. Men partiledarnas popularitet kan ha betydelse även på ett mer långsiktigt, *indirekt*, sätt. En populär partiledare kan bidra till sitt partis valframgångar genom att över tid färga av sig sin popularitet på partiet. Och omvänt kan en mindre populär partiledare vara en belastning och göra det lättare för väljarna att lämna partiet.

Butler och Stokes prövade förekomsten av indirekta popularitetseffekter genom en analys av partibyterna. I tabell 4 redovisas motsvarande undersökning på det svenska materialet. Har en populär partiledare dragningskraft på väljare från andra partier? Hade tex centerväljare som 1979 stödde Olof Palme större tendens att byta till soci-

aldemokraterna 1982 än centerväljare som föredrog Thorbjörn Fälldin? Tabell 5 innehåller en analog analys, men bland *blockbytare* i stället för bland *partibytare*.

En avgjord varsamhet anbefalles inför tolkningen av resultaten. Endast ett fåtal intervjupersoner gav 1979 en annan partiledare än den egna högst uppskattningspoäng. Antalet intervjuade är i flera fall besvärande litet. Detta får dock inte sätta hämsko på all slutsatsdragning ur materialet. I synnerhet som analysens utfall bekräftar den brittiska undersökningen.

Det är i första hand *borgerliga* väljare som byter parti efter inställningen till partiledarna. En indirekt partiledarpopularitetseffekt återfinns bland samtliga borgerliga bytargrupper, såväl inom det egna blocket som till socialdemokraterna. Undantagna är endast de fåtaliga folkparterier som 1982 bytte till centerpartiet.

Moderaternas partiledarskifte verkar inte ha eroderat den mark som röjdes av den populära Gösta Bohman. De borgerliga väljare som uppskattade Bohman 1979 uppvisade en stark tendens att byta till moderaterna 1982, trots skiftet på partiledarposten. En undersökning av opinionsläget vid 1982 års val visar också att Ulf Adelsohn i det närmaste åtnjöt samma popularitet som sin företrädare bland icke moderata väljare (Esaiasson 1985).

Bland bytare från socialdemokraterna förefaller värderingen av partiledarna sakna betydelse. Att förlusterna till vpk var förhållandevis höga bland dem som gillade Lars Werner 1979 kan misstänkas haft andra orsaker än just partiledarnas popularitet. Sören Holmberg visar i en specialanalys av partibyterna i 1982 års val att många socialdemokrater av taktiska skäl röstade på vpk (Holmberg 1984). Inte heller bland vpk-väljarna hade värderingen av partiledarna någon indirekt effekt på partibyterna.

Resultaten kan tolkas i ljuset av vinster och förluster för partierna. Återspeglar siffrorna i tabell 4 verkligheten, förlorade samtliga borgerliga partier röster till varandra och till socialdemokraterna på grund av väljarnas inställning till partiledarna. Socialdemokraterna vann däremot netto från de borgerliga partierna på väljarnas värdering av Olof Palmes person.

En grov skattning av partibyterna inom det borgerliga blocket visar att folkpartiet och centern förlorade något netto mellan 1979 och 1982 på väljarnas värdering av Ola Ullstens respektive Thorbjörn Fälldins person, medan moderaterna

Tabell 4. Indirekta partiledareffekter i 1982 års val. Andelen partibytare 1982 efter inställningen till partiledarna 1979 (procent)

röstning 1979–1982	inställning till partiledarna 1979															
c-väljare 1979	c → s pro Fälldin		pro Palme		c → fp pro Fälldin		pro Ullsten		c → m pro Fälldin		pro Bohman					
byte från c till s, fp respektive m	8		50		4		20		8		30					
n	(125)		(10)		(109)		(20)		(103)		(37)					
fp-väljare 1979	fp → s pro Ullsten		pro Palme		fp → c pro Ullsten		pro Fälldin		fp → m pro Ullsten		pro Bohman					
byte från fp till s, c respektive m	14		60		20		0		40		48					
n	(49)		(5)		(50)		(4)		(50)		(27)					
m-väljare 1979	m → s pro Bohman		pro Palme		m → c pro Bohman		pro Fälldin		m → fp pro Bohman		pro Ullsten					
byte från m till s, c respektive fp	2		20		6		25		3		9					
n	(192)		(5)		(202)		(4)		(189)		(11)					
s-väljare 1979	s → vpk pro Palme		pro Werner		s → c pro Palme		pro Fälldin		s → fp pro Palme		pro Ullsten		s → m pro Palme		pro Bohman	
byte från s till vpk, c, fp respektive m	3		14		2		0		0		5		2		0	
n	(391)		(35)		(404)		(7)		(392)		(19)		(392)		(23)	
vpk-väljare 1979	vpk → s pro Werner		pro Palme													
byte från vpk till s	30		29													
n	(47)		(7)													

kan förmodas ha vunnit på Gösta Bohmans popularitet under förvaltning av Ulf Adelsohn.

En motsvarande analys har genomförts också bland blockbytarna (tabell 5). Resultatet står i harmoni med antagandet om en indirekt popularitetseffekt bland borgerliga väljare. Det lilla antal

centerväljare, folkpartister och moderater som 1979 föredrog Olof Palme eller Lars Werner framför någon av de borgerliga partiledarna bytte i stor utsträckning till ett socialistiskt parti 1982. Den omvända tendensen var betydligt svagare.

Tabell 5. Indirekta partiledareffekter i 1982 års val. Andelen blockbytare 1982 efter inställningen till partiledarna 1979 (procent)

röstning 1979–1982	inställning till partiledarna 1979			
	borg → soc pro borg	pro soc	soc → borg pro soc	pro borg
byte från borg block till s-block, respektive från s-block till borg block	6	33	3	6
n	(464)	(15)	(460)	(36)

Emellertid går inte heller den i partibyrtanalysen använda metoden fri från kritik. Den indirekta partiledarpopularitetseffekten riskerar att överskattas. Analysen bygger på antagandet att väljare som 1979 röstade på exempelvis centerpartiet trots att Gösta Bohman var den populäraste partiledaren, hade en *positiv inställning till centerpartiet*. Hade inställningen till partierna och partiledarna haft ett fullständigt samband med partival skulle antagandet varit oproblematiskt. Detta villkor är emellertid inte uppfyllt. Människor röstar inte nödvändigtvis i enlighet med sina värderingar av partierna och partiledarna. Taktiska skäl kan tex ligga bakom ett i förhållande till åsikten inkonsistent partival. Risken för mätfel kan heller inte uteslutas.⁸

Teoretiskt verkar den långsiktiga, indirekta, popularitetseffekten genom att en partiledare B:s popularitet över tid färgar av sig på parti B:s popularitet. Förutsättningen för en indirekt popularitetseffekt är således att en positiv inställning till parti B föregås av en positiv inställning till partiledare B. För en korrekt uppskattning av partiledare B:s indirekta effekt på människors partival vid tidpunkt t är det ofrånkomligt att kontrollera för inställningen till partierna och partiledarna vid både tidpunkt t-1 och t.

En indirekt effekt av partiledare B:s popularitet är tänkbar om två krav är uppfyllda. Partiledare B måste vara populärare än partiledare A vid både t-1 och t. Och inställningen till parti B skall ha förändrats i positiv riktning mellan t-1 och t.⁹

På grundval av de strängare villkor för en indirekt partiledarpopularitetseffekt har en förnyad analys genomförts på ett par av bytargrupperna. Prövningen inskränker sig till bytare från det borgerliga till det socialistiska blocket, och till bytare från centerpartiet till moderaterna.

En indirekt verkande popularitetseffekt på partibyrtarna återfinns även vid en hårdare kontroll.

Visserligen förekommer åsiktsinkonsistent röstning; en liten procent av intervjupersonerna röstade inte i enlighet med inställningen till vare sig partierna och partiledarna. Och en viss andel av partibyrtarna hade vid 1982 års val en sådan kombination av åsikter om partierna och partiledarna att en indirekt popularitetseffekt är utesluten. Men även om effekterna i tabellerna 4 och 5 är något överskattade har resultaten inte på något avgörande sätt snedvridits av de här skisserade felkällorna.¹⁰

4. En reviderad syn på partiledarpopulariteten

Denna undersökning startade med observationen att – med reservation för metodologiska svagheter i flera studier – partiledareffekter har hittats i de flesta västerländska nationer *utom i Sverige*. Ledande forskare och politiker har varit överens om att värderingen av partiledarnas personer inte har någon större betydelse för de svenska väljarnas röstningsbeteende. Genom att replikera en välkänd partiledarstudie från Storbritannien har den etablerade föreställningen delvis kunnat ifrågasättas: Analysresultaten tyder på att det finns en viss rockskörtseffekt även i Sverige. Men samtidigt bör poängteras att partiledarnas personer är mindre viktiga i dagens Sverige än vad de tycks ha varit i exempelvis sextiotalets Storbritannien. En annan reservation är att analysen i flera fall bygger på ett litet antal intervjupersoner vilket gör resultaten statistiskt osäkra.

Den något reviderade bilden av partiledarpopularitetens betydelse byggs upp av följande resultat: I enlighet med ett uppställt antagande påverkade inställningen till partiledarna i första hand *borgerliga väljares röstning*. Effekterna inskränkte sig bland dessa inte till rörelser inom det egna partiblocket. Också valet av *blocktillhörighet* var direkt och indirekt påverkat av partiledarnas popularitet. Däremot tog socialistiskt orienterade

väljare mindre hänsyn till partiledarnas personer. Ytterligare en specificering kan göras. Den långsiktiga, indirekta, effekten av partiledarnas popularitet var kraftigare än den direkta effekten.

Eftersom sambanden överlag är låga, och åsikten om partiledarna i stor utsträckning struktureras av inställningen till partierna, är partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet begränsad. Begränsad skall dock inte som hittills gjorts tolkas som obefintlig. Analysresultaten skvallrar om att partiledarnas personliga popularitet är en av de många faktorer som avgör valresultatet. Vad beträffar 1982 års val tjänade socialdemokraterna på sin partiledares popularitet. Olof Palmes rockskörtseffekt gav ett självständigt bidrag till partiets valseger.

Den nyss tecknade bilden kan tyckas anmärkningsvärd. Tidigare forskning pekar som nämnts i en något annan riktning. Förklaringen till resultatet ligger i att bitvis nytt material och en ny förklaringsansats tagits i bruk. Vare sig paneldata eller betydelsen av partiledarnas relativa popularitet har tidigare analyserats.

4.1 Partiledareffekter i kommande val

Möjligheterna för partiledareffekter är beroende av vilken typ av partier som dominerar ett partisystem. Vid en internationell jämförelse framstår partiledareffekten i Sverige som svag, vilket kan förklaras av de svenska partiernas närhet till *partidemokratimodellen*. Den uppmätta partiledareffekten är starkare där partierna i högre grad verkar enligt en rationell röstvinnarmodell. Exempel på sådana nationer är i första hand USA och Kanada men också Västtyskland och Storbritannien.

Partiernas placering på skalan mellan demokrati- och den rationella röstvinnarmodellen är emellertid flexibel; tex varierar skillnaderna mellan partiernas politiska program över tid. Det innebär att möjligheterna för partiledareffekter skiftar, inte bara mellan olika partisystem utan också inom ett och samma partisystem.

Den politiska utvecklingen i Storbritannien kan illustrera fenomenet. Butler och Stokes kunde registrera partiledareffekter under två sextiotalsval, då de programmässiga skillnaderna mellan labour och de konservativa var förhållandevis små. Vid 1979 års val, då väljarna fick ta ställning till två distinkta politiska program, fann däremot Särilvik och Crewe, med reservation för metodologiska skillnader, endast obetydliga effekter av partiledarnas popularitet. (Jfr Butler & King 1965; Butler & King 1966; Butler & Kavanagh 1980).

För Sveriges del kan partiledarnas personer i ett ideologiskt laddat systemförändringsval 1985 komma att få mindre inflytande på valresultatet än i flera tidigare val. Å andra sidan kan partiledarna under perioder med mindre djupgående skiljelinjer mellan partierna ha haft större betydelse för valresultatet än vad de hade 1982.

Det finns också andra förklaringar till att partiledareffekten varierar över tid. Alla partiledare har inte samma dragningskraft. Man kan här spekulera i om massmedias utveckling har gjort det lättare eller svårare för en partiledare att framtona som en magnetisk person. Men mycket talar för att en partiledare som i TV-åldern lyckas framstå som en person med stark utstrålning har större förutsättningar än någonsin tidigare att påverka resultaten i de politiska valen.

Noter

- ¹ En preliminär version av uppsatsen presenterades vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Umeå, 11–12 oktober 1984.
- ² Distinktionen mellan effekt på valresultat och effekt på röstningsbeteende har utvecklats av bl a Donald Stokes (1966).
- ³ Partiledare skall förstås som ett omfattande begrepp. Med partiledare menas förutom de av partierna utsedda ledarna också centrala politiska personer som exempelvis presidenterna i USA och Frankrike.
- ⁴ På det individuella planet är partisystemets förankring i historien besläktad med människors känsla av anhängarskap med ett parti, d v s med deras grad av partiidentifikation. Möjligheterna för partiledareffekter skulle kunna antas vara sämre i nationer där partiidentifikationen är utbredd. På *individnivå* finns belegg för ett sådant samband (se tex Campbell et al. 1960, kap 4). Men samtidigt har partiledareffekter på *valresultatet* påvisats även i nationer med hög nivå på partiidentifikationen som USA och Storbritannien.
- ⁵ Partiernas och partiledarnas popularitet uppskattades i 1979 års valundersökning med hjälp av en skalteknik. Intervjupersonerna ombads att på en elvagräddig skala poängsätta först vart och ett av riksdagspartierna, sedan de fem partiledarna. Skalans värden sträckte sig från -5 till +5. Negativa siffror stod för ogillande och positiva siffror för gillande. Frågorna återfanns även i 1982 års valundersökning.
- ⁶ Utan att göra någon distinktion mellan absolut och relativ popularitet redovisar Butler och Stokes i konfirmativt syfte resultat som antyder att även partile-

darnas absoluta popularitetsnivå har betydelse för de brittiska väljarnas röstning. I en regressionsanalys med röstning på labour eller de konservativa i 1964 års val som beroende variabel, och inställning till labour, de konservativa, Harold Wilson och Sir Alec Douglas-Home som oberoende variabler, har samtliga fyra förklaringsvariabler en signifikant direkoeffekt (fotnot 2 s 383 f). Analysens utfall förväntar dock i det avseendet att inställningen till Wilson tycks ha en i det närmaste lika stark effekt som inställningen till de konservativa. Förklaringen till detta kan kanske hittas i Butler och Stokes' sätt att mäta den absoluta nivån på partiledarpopulariteten. Analysen bygger på en serie utvärderingsfrågor där intervjupersonerna ombads räkna upp goda och dåliga sidor hos partiledarna respektive partierna. Den absoluta populariteten uppskattades genom att antalet negativa omdömen subtraherades från antalet positiva omdömen. Mättekniken måste betraktas som mycket grov.

- ⁷ Valundersökningarna innehåller två representativa urval varav det ena intervjuas före valet och det andra efter.
- ⁸ Risken för mätfel torde vara störst med Butler och Stokes något trubbiga mätinstrument. De i valundersökningarna använda frågorna ger ett mer tillförlitligt resultat. I synnerhet om enbart mätinstrumentets ordinala egenskaper utnyttjas.
- ⁹ Under förutsättning att partiledare B är populärare än partiledare A vid både $t-1$ och t är en partiledare B:s långsiktiga popularitetseffekt också tänkbar i tre specialfall: om inställningen till partierna är oförändrad vid $t-1$ och t (antingen positiv till parti A eller neutral), eller om inställningen till partierna förändrats från att vara neutral vid $t-1$ till att vara positiv till parti A vid t . I inget av fallen har den positiva värderingen av partiledare B medfört en positiv inställning till parti B. Men om det skett kvalitativa förändringar inom de tre åsiktskombinationerna kan en popularitetseffekt ha verkat. Partiledare B kan tex ha blivit avsevärt mycket högre värderad än partiledare A, samtidigt som inställningen till de båda partierna blivit mindre polariserad.
- ¹⁰ Ett problem som inte berörts är det långa tidsintervallet i panelstudien. De intervjupersoner som ingår i panelurvalet intervjuades med tre års mellanrum. Under en så lång tidsperiod hinner mindre stabila åsikter om partier och partiledare att ändras många gånger om. De sammanlagda nettoeffekterna skulle sannolikt förstärkas om intervjuerna genomförts med kortare mellanrum.

Referenser

- Aitkin, Don (1977) *Stability and Change in Australian Politics*. Canberra: Australian National University Press.
- Back, Per-Erik & Berglund, Sten (1978) *Det svenska partiväsendet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Barton, Allen H (1955) "The Concept of Property Space in Social Research", in Paul F Lazarsfeld & Morris Rosenberg (eds). *The Language of Social Research*. Toronto: The Free Press.
- Ben-Sira, Zeev (1981) "Instrumental and Affective Legitimization of Party Support", in Asher Arian (ed.), *The Elections in Israel 1981*. Tel Aviv: Ramot Publishing.
- Berelson, Bernard R, Lazarsfeld, Paul F, McPhee, William N (1954) *Voting, A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bohman, Gösta (1983) *Så var det*. Stockholm: Bonniers.
- Brody, Richard A & Page, Benjamin I (1972) "The Assessment of Policy Voting", *American Political Science Review*, 66 (1972):450-58.
- Budge, Ian, Crewe, Ivor & Farlie, Dennis (eds.) (1976) *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley & Sons.
- Butler, David & Kavanagh, Dennis (1980) *The British General Election of 1979*. London: The Macmillan Press.
- Butler, David & King, Anthony (1965) *The British General Election of 1964*. London: The Macmillan Press.
- Butler, David & King, Anthony (1966) *The British General Election of 1966*. London: The Macmillan Press.
- Butler, David & Stokes, Donald E (1969) *Political Change in Britain*. London: Macmillan.
- Bäck, Mats (1982) *Partier och Organisationer i Sverige*. Stockholm: Liber.
- Campbell, Angus (1966) "Surge and Decline: A Study of Electoral Change", in Angus Campbell, Philip E Converse, Warren E Miller & Donald E Stokes, *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley & Sons.
- Campbell, Angus, Converse, Philip E, Miller, Warren E & Stokes, Donald E (1960) *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons.
- Charlot, Jean (1975) "The End of Gaullism?" in Howard R Penniman (ed.), *France at the Polls. The Presidential Elections of 1974*. Washington: AEI.
- Clarke, Harold D, Jensen, Jane, LeDuc, Lawrence & Pammet, Jon (1979) *Political Choice in Canada*. Toronto: McGraw-Hill.
- Clarke, Harold D, Jensen, Jane, LeDuc, Lawrence & Pammet, Jon (1982) "Voting Behavior and the Outcome of the 1979 Federal Election: The Impact of Leaders and Issues", *Canadian Journal of Political Science*, 15 (Sept. 1982): 517-52.
- Converse, Philip E & Dupeux, Georges (1966) "De Gaulle and Eisenhower: The Public Image of the Victorious General", in Angus Campbell et al, *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley & Sons.

- Daalder, Hans (1979) "The Netherlands", in Stanley Henig (ed.), *Political Parties in the European Community*. London: Georg Allen & Unwin.
- Elephantis, Angelos (1981) "PASOK and the Elections of 1977: The Rise of the Populist Movement", in Howard R Penniman (ed.), *Greece at the Polls. The National Elections of 1974 and 1977*. Washington: AEI.
- Epstein, Leon D (1966) *Political Parties in Western Democracies*. New York: Praeger.
- Esaïasson, Peter (1985) *Partiledarna och 1982 års val*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (Stencil).
- Falter, Jürgen W & Rattinger, Hans (1983) "Partien, Kandidaten und Politische Streitfragen bei der Bundestagswahl 1980: Möglichkeiten und Grenzen der Normal-Vote Analyse", in Max Kaase & Hans Dieter Klingman (Hrsg.), *Wahlen und politisches System*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Goldey, David B (1983) "Elections and the Consolidation of Portuguese Democracy: 1974–1983", *Electoral Studies*, 2 (Dec. 1983): 229–40.
- Goldey, David B & Knapp, Andrew F (1982) "Time for a Change: The French Elections of 1981 II. The National Assembly Elections", *Electoral Studies*, 1 (Aug. 1982): 169–94.
- Heidenheimer, Arnold J (1971) "The Chancellor Effect in the Federal Republic", in Donald Schoemaker (ed.), *German Politics*. Lex., Mass.: DC Heath. Cite-rad i Meszaros, 1977.
- Holmberg, Sören (1981) *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören & Asp, Kent (1984) *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören, Westerståhl, Jörgen & Branzén, Karl (1977) *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Irvine, William P (1982) "Does the Candidate Make a Difference? The Macro-Politics and Micro-Politics of Getting Elected", *Canadian Journal of Political Science*, 15 (Dec 1982): 755–82.
- Katz, Richard S (1980) *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Kernell, Samuel J (1977) "Presidential Popularity and Negative Voting: An Alternative Explanation of the Midterm Congressional Decline of the President's Party", *American Political Science Review*, 71 (March 1977) 44–66.
- Kirchheimer, Otto (1966) "The Transformation of the Western European Party Systems", in Joseph LaPalombara & Myron Weiner (eds), *Political Parties and Political Development*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Klingemann, Hans D & Taylor, Charles Lewis (1978) "Partisanship, Candidates and Issues: Attitudinal Components of the Vote in West German Federal Elections", in Max Kaase & Klaus von Beyme (eds), *Elections and Parties*. London: Sage.
- Kritzer, Herbert M & Eubank, Robert B (1979) "Presidential Coattails Revisited: Partisanship and Incumbency Effects", *American Journal of Political Science*, 23 (Aug 1979): 615–26.
- Lipset, Seymour M & Rokkan, Stein (1967) "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction", in SM Lipset & Stein Rokkan (eds), *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Mabille, Xavier & Lorwin, Val R (1979) "Belgium", in Stanley Henig (ed), *Political Parties in the European Community*. London: George Allen & Unwin.
- Macridis, Roy C (1981) "Elections and Political Modernization in Greece", in Howard R Penniman (ed), *Greece at the Polls. The National Elections of 1974 and 1977*. Washinton: AEI.
- Maravall, José (1982) *The Transition to Democracy in Spain*. London & Canberra: Croom Helm.
- Marcus, Gregory B (1982) "Political Attitudes During an Election Year: A Report on the 1980 NES Panel Study", *American Political Science Review*, 76 (Sept 1982): 538–60.
- Meszaros, William J (1977) "Popular Evaluation of German Chancellor Effect", *British Journal of Political Science*, 7 (Oct 1977): 493–510.
- McDonough, Peter, López Pina, Antonio & Barnes Samuel H (1981) "The Spanish Public in Political Transition", *British Journal of Political Science*, 11 (1981): 49–79.
- Mommsen-Reindl, Margareta (1980) "Austria", in Peter H Merkl (ed), *Western European Party Systems*. New York: The Free Press.
- Nilson, Sten Sparre (1983) "Elections Presidential and Parliamentary: Contrasts and Connections", *West European Politics*, 6 (Jan 1983): 111–24.
- Norpoth, Helmut (1977) "Kanzlerkandidaten", *Politische Vierteljahresschrift*, 18 (1977): 551–72.
- Pesonen, Pertti & Oksanen, Matti (1982) "The 'Koivisto Phenomenon' in Finland's Presidential Election", *Electoral Studies*, 1 (Aug 1982): 255–59.
- Pesonen, Pertti & Oksanen, Matti (1983) "The 1983 Parliamentary Election in Finland", *Electoral Studies*, 2 (Dec 1983): 269–74.
- Petersson, Olof (1977) *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: SCB Liber.
- Pierce, Roy (1981) "Left Right Perceptions, Partisan Preferences, Electoral Participation, and Partisan Choice in France", *Political Behavior*, 3 (1981:1): 117–36.
- Pimlott, Ben (1981) "Portugal – Two Battles in the War of the Constitution", *West European Politics*, 4 (Oct 1981): 286–96.
- Richardson, Bradley M (1975) *The Political Culture of Japan*. Berkley: University of California Press.
- Sartoni, Giovanni (1976) *Parties and Party Systems Vol. I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Gordon (1984) *Politics in Western Europe*. London: Heinemann Educational Books.

- SOU 1977:94 *Personval och valkretsindelning*. Stockholm: Liber.
- Stadler, Karl R (1981) "The Kreisky Phenomenon". *West European Politics*, 4 (Jan 1981): 5–14.
- Stokes, Donald E (1966) "Some Dynamic Elements of Contest for the Presidency". *American Political Science Review*, 60 (1966): 19–28.
- Särlvik, Bo (1964) "Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren". *Statsvetenskaplig Tidskrift*, (1964:4).
- Särlvik, Bo & Crewe, Ivor (1983) *Decade of Dealignment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Worre, Torben (1979) "Forandringer i det danske partisystems sociale grundlag". i Mogens N Pedersen (red), *Dansk politik i 1970'erne*. Viborg: Samfundsvenskabeligt Forlag.
- Wright, William E (1971) "Comparative Party Models: Rational-Efficient and Party Democracy". in WE Wright (ed), *A Comparative Study of Party Organization*. Columbus, Ohio: Charles E Merrill.

Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn – två förklaringsansatser

AV MIKAEL GILLJAM OCH LENNART NILSSON

1. Inledning¹

Den offentliga sektorn har under efterkrigstiden byggts ut i mycket snabb takt. Utökade insatser på traditionella områden och startandet av ny verksamhet har medfört en kraftig ökning av antalet anställda i offentlig regi, framför allt i landstings- och primärkommuner; tillväxten av transfereringar till enskilda personer och företag har varit ännu kraftigare. Den offentliga sektorns expansion har to m kommit att karaktäriseras som en "offentlig revolution" (Tarschys 1978). 1982 motsvarade de totala offentliga utgifterna närmare 70 procent av bruttonationalprodukten, vilket ger Sverige en tätplats bland OECD-länderna (Lybeck 1984).

Under uppbyggnaden av vad Tage Erlander kallade "det starka samhället" gällde det inte om utan i vilken *ordning* och i vilken *takt* reformerna skulle genomföras. Dagens debatt om den offentliga sektorn har emellertid en annorlunda och delvis ny inriktning. Diskussionen gäller inte längre utbyggnadstakten. Den handlar istället i allt väsentligt om huruvida status quo kan bibehållas, eller om nedskärningar och privatiseringar är nå-

gonting nödvändigt och kanske dessutom önskvärt.²

Den kritik som på senare år har riktats mot den offentliga sektorn har i första hand kommit från borgerligt håll – främst från företrädare för moderata samlingspartiet. Men även inom socialdemokratin har de negativa rösterna blivit vanligare och mer högljudda. Kritiken har emellertid inte fått stå oemotsagd. Den offentliga sektorn är fortfarande i mångas ögon, om inte en helig ko, så i varje fall något som är nära förknippat med Sveriges ställning som ledande välfärdsstat, och därför någonting väl värt att sluta upp kring.

Olika åsikter om den offentliga sektorn återfinns också på massnivå. I 1982 års väljarundersökning fick svarspersonerna ta ställning till förslaget att *minska den offentliga sektorn*. Av samtliga tillfrågade var det 38 procent som tyckte detta var ett bra förslag medan 45 procent tyckte förslaget var dåligt. Sjutton procent tyckte inte det spelade någon större roll, visste inte eller ville inte svara på frågan.

Tabell 1. Svenska folkets åsikter om förslaget att minska den offentliga sektorn vid valet 1982 (procent)

Åsikt om förslaget	Andel intervjuade personer
Bra förslag: <i>mycket</i> viktigt att det genomförs	15
Bra förslag: <i>ganska</i> viktigt att det genomförs	23
Spelar ingen större roll/vet inte/vill ej svara	17
Dåligt förslag: <i>ganska</i> viktigt att det <i>inte</i> genomförs	25
Dåligt förslag: <i>mycket</i> viktigt att det <i>inte</i> genomförs	20
Summa procent	100
Antal intervjuade	2824

Kommentar: Av de 17 procenten utan åsikt var det 8 procent som svarade "spelar ingen större roll" och 9 procent som inte visste eller inte ville svara på frågan. Personer mellan 18 och 80 år ingick i undersökningen.

Syftet med den här uppsatsen är att försöka förklara varför olika grupper av människor har olika åsikter om den offentliga sektorn. Resultaten bygger på material som har hämtats från 1982 års väljarundersökning.

Två typer av förklaringsfaktorer kommer att prövas. I avsnitt 2 är det faktorer kopplade till människors *egenintresse* som står i centrum; enligt denna förklaringsansats antas olika uppfattningar om den offentliga sektorn vara en följd av att människors åsikter har formats i enlighet med deras kortsiktiga egoistiska intressen. I avsnitt 3 prövas ett antal förklaringsfaktorer som kan relateras till människors samhällsintresse eller *allmänintresse*; åsiktsskillnaderna ses, utifrån denna utgångspunkt, som ett resultat av olika åsikter och olika ideologiska ställningstaganden om samhällsnytta och samhällsutveckling. I avsnitt 4 kombineras avslutningsvis de två förklaringsansatserna i en och samma modell; avsikten är här att jämföra de olika förklaringsfaktorernas *relativa betydelse* för människors åsikter om den offentliga sektorn samt att beräkna egenintressets och allmänintressets *gemensamma förklaringskraft*.

2. Egenintresse

Idén om egenintresset som förklaring till att olika grupper av människor har olika åsikter om den offentliga sektorn utgår från en syn på individen som en i politiska frågor egoistiskt och rationellt handlande varelse – en homo politicus. I litteraturen har stor möda lagts ned på att utifrån detta antagande försöka förklara människors *röstningsbeteende* och *partisympati*. Försöken kan dock på det hela taget betraktas som mindre framgångsrika. (För översikter över sådana studier på aggregatnivå, se Paldam 1981 och Whiteley 1984. För en svensk studie på individnivå, se Holmberg 1984: kap 5.) Att utifrån teorin om homo politicus försöka förklara människors *åsikter* i politiska sakfrågor är däremot inte lika vanligt.

Förhållandet mellan människors egenintresse och deras åsikter om den offentliga sektorn kan teoretiskt tänkas ge upphov till ett stort antal olika samband. För det första kan egenintresset vara knutet till individens roll som *konsument*: människor som i större utsträckning än andra konsumerar offentlig service kan antas ha den mest positiva inställningen till offentlig verksamhet. Pensionärer, småbarnsföräldrar, arbetslösa, sjuka, handikappade, mottagare av bostadsbidrag samt mottagare av socialhjälp är exempel på grupper som kan tänkas vara positiva till den offentliga sektorn –

och då i första hand till de typer av offentlig service som de *själva* konsumerar.

För det andra kan egenintresset vara knutet till individens roll som *skattebetalare*: människor som i hög utsträckning får vara med och betala den offentliga verksamheten via skattsedeln kan förmodas vara mer negativa än andra till den offentliga sektorn.

För det tredje kan egenintresset vara knutet till individens roll som *anställd*: människor anställda i offentlig regi kan antas vara mer positiva till den offentliga sektorn än personer anställda i privat regi. De offentliganställda kan förmodas dels vara intresserade av att bevara sina arbetstillfällen, dels ha en större förståelse för de tjänster och den service de själva är med om att producera.

Det empiriska material vi har haft tillgång till för att undersöka egenintressets betydelse för människors åsikter om den offentliga sektorn är inte det bästa tänkbara. 1982 års väljarundersökning var inte i första hand avsedd för att studera svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn. Bristen på operationella förklaringsfaktorer, liksom avsaknaden av preciserade intervjufrågor om inställningen till olika typer av offentlig service, är påtaglig. Merparten av de försök som här görs att förklara åsiktsskillnaderna i termer av egenintresse skall därför betraktas som tentativa.

2.1 Ett konsumentperspektiv

De frågor som skall besvaras i detta avsnitt är huruvida pensionärer och småbarnsföräldrar har en positiv inställning till den offentliga sektorn. Några mått på inställningen till pensioner och åldrvård finns inte tillgängliga, varför vi får nöja oss med att studera pensionärernas åsikter om den offentliga sektorn i allmänhet. De eventuella effekterna av småbarnsföräldrarnas egenintresse av offentlig service kommer däremot att göras till föremål för en mer noggrann analys. Frågan gäller här huruvida personer med barn under åtta år har en mer positiv inställning till daghem än vad personer utan förskolebarn har.

Gruppen pensionärer konsumerar en stor mängd offentlig service: pensioner, åldrvård, sjukvård m m. Mot denna bakgrund är det rimligt att anta att pensionärer har en, relativt andra samhällsgrupper, positiv inställning till offentlig verksamhet. Analyserna visar emellertid att det inte finns något samband mellan variabeln pensionär/icke-pensionär och inställningen till den offentliga sektorn. Andelen pensionärer som vill minska den offentliga sektorn är visserligen något lägre än

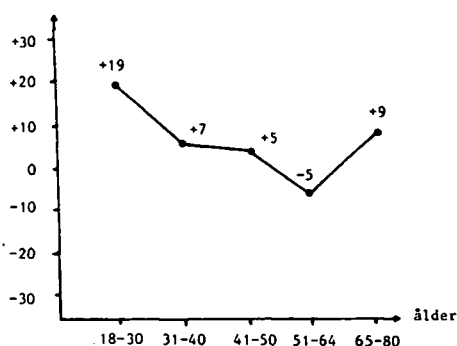
motsvarande andel bland icke-pensionärer; men det är samtidigt något fler icke-pensionärer som *inte* vill se någon bantning-av den offentliga sektorn. Detta något motsägelsefulla resultat förklaras av att pensionärerna i högre utsträckning låtit bli att ta ställning i frågan.

Det kan tyckas förvånande att pensionärerna, relativt sett, inte är mer positiva till den offentliga sektorn. För den som inte riktigt vill tro på detta "negativa" resultat står emellertid ytterligare möjligheter till buds. För det första kan intervju-personerna i *kommande* undersökningar tillfrågas om sin syn på sådan offentlig service som till stor del konsumeras av gruppen pensionärer. Och för det andra – vilket *här* skall undersökas – är det möjligt att egenskapen att vara pensionär *har* betydelse för inställningen till den offentliga sektorn, men att denna effekt är svår att upptäcka eftersom det finns motverkande krafter med i bilden.

Resultaten i figur 1 visar att det finns ett samband mellan *ålder* och inställning till den offentliga sektorn. Yngre personer, som under hela sitt vuxna liv har varit vana vid en stor offentlig sektor, är de som är mest ovilliga att minska den offentliga verksamheten. Den positiva inställningen avtar därefter med ökande ålder. Men med ett viktigt undantag.

Figur 1. Inställningen till den offentliga sektorn inom olika åldersgrupper vid valet 1982 (balansmått)

skillnad mellan andel positiva och andel negativa till den offentliga sektorn

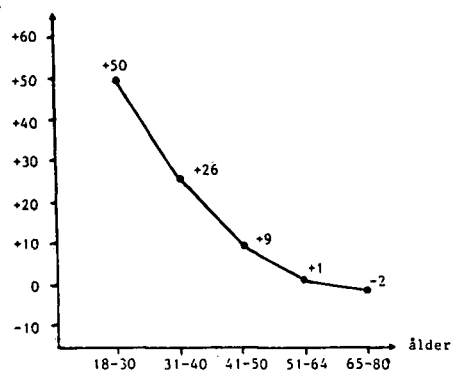
Kommentar: Balansmättet visar andelen som tycker det är ett dåligt förslag att minska den offentliga sektorn minus andelen som tycker förslaget är bra. Siffrorna är beräknade på samtliga personer inom respektive åldersgrupp som har fått frågan om den offentliga sektorn.

Pensionärerna är något mer positiva till den offentliga sektorn än personer i åldrarna 31–64 år. Och framförallt är gruppen pensionärer mer positiv än den på åldersvariabeln näraliggande gruppen 51–64 år.³ Den möjlighet som finns att kontrollera för socialisationsfaktorn ålder visar alltså att pensionärernas egenintresse av offentlig service *har* en viss betydelse för deras åsikter om den offentliga sektorn.

De skillnader i inställning till den offentliga sektorn som finns mellan olika åldersgrupper ställer också till svårigheter då det gäller att studera föräldraskapets betydelse för inställningen till barndaghem. I 1982 års väljarundersökning fick svars-personerna ta ställning till förslaget att *bygga fler barndaghem*; svarsalternativen var de samma som beträffande förslaget att minska den offentliga sektorn (jfr tabell 1). Av figur 2 framgår att det finns ett negativt samband mellan ålder och inställning till daghemsutbyggnad; ju högre ålder, desto mer negativ inställning. Gruppen pensionärer är denna gång minst lika negativ som de på åldersvariabeln näraliggande grupperna. Pensionärerna har inget egenintresse av att det byggs fler barndaghem och åldersfaktorn slår därför igenom med full kraft!

Figur 2. Inställningen till att bygga fler barndaghem inom olika åldersgrupper vid valet 1982 (balansmått)

skillnad mellan andel positiva och andel negativa till att bygga fler barndaghem

Kommentar: Balansmättet visar andelen som tycker det är ett bra förslag att bygga fler barndaghem minus andelen som tycker förslaget är dåligt. Siffrorna är beräknade på samtliga personer inom respektive åldersgrupp som har fått frågan om att bygga fler barndaghem.

Svårigheterna börjar när ålderskillnaderna skall ges en substantiell tolkning. Skillnaderna mellan yngre och äldre personer kan visserligen tänkas vara en effekt av det egenintresse av offentlig service som det innebär att ha barn i förskoleåldern. Men – vilket är minst lika troligt – de kan också vara orsakade av att människor i olika åldrar har olika ideologiska uppfattningar om barn tillsyn och barnuppfostran. Och att *empiriskt* särskilja dessa båda förklaringar är ingen lätt uppgift.

I 1982 års väljarundersökning finns visserligen upplysningar om huruvida intervjupersonerna har barn under åtta år, och vi kan till nöds klara oss med ålder som proxyvariabel för ideologisk uppfattning. Men bland äldre personer är det mycket få som har barn i förskoleåldern (knappt tre procent bland personer över 40 år), och bland yngre personer måste också *planer* på att skaffa barn bedömas som ett egenintresse. Jämförelser mellan yngre och äldre personer i såväl gruppen med som i gruppen utan förskolebarn hjälper oss därför bara en bit på vägen när det gäller att särskilja ideologi och egenintresse som förklaringar till varför människor har olika inställning till att bygga fler barndaghem.

Svårigheten att särskilja ålder och barnsituation som förklaringar till varför olika grupper av människor har olika åsikter i barnomsorgsfrågor har också uppmärksamats inom kommunaldemokratiska forskningsgruppen. I Anders Sannerstedts studie, "Attityder till kommunal service", visas till en början att såväl förekomst av förskolebarn som ett icke tillgodosett behov av daghemsp plats har betydelse för de krav som ställs på den kommunala barnomsorgen. Men när analysen förs vidare tvingas författaren konstatera, dels att önskemål om daghemsp plats är en mindre viktig faktor än att över huvud taget *ha* barn i förskoleåldern (= att vara ung!?), och dels att variablerna ålder, barnsituation och inställning till kommunal barnomsorg är *starkt* korrelerade (Sannerstedt 1981:93–103). Sannerstedts resultat kan därför inte ligga till grund för några säkra slutsatser om småbarnsföräldrarnas egenintresse av offentlig service.

Ett resultat i Sannerstedts undersökning som knappast kan förklaras av åldersfaktorn är att det finns ett starkt samband mellan daghemsbrist och krav på kommunal barnomsorg på *kommunnivå* (Ibid. s 89–93). Men huruvida detta *aggregerade* samband kan användas som belägg för teorin om egenintressets betydelse för åsiktsbildningen på

individnivå är tveksamt. Som så många gånger förr är steget långt mellan de statistiska aggregaten och de individuella medvetandena.

I 1982 års väljarundersökning var personer med barn under åtta år något mer positiva till daghem än personer utan barn; skillnaden är 15 enheter på det tidigare använda balansmättet. Huruvida denna differens är en effekt av egenintresset barnförekomst eller av barn tillsynsideologi (= ålder) är emellertid, som nämnts, svårt att uttala sig om. De nedbrytningar av materialet som är möjliga att genomföra ger heller inte upphov till någon entydig slutsats.

Figur 3. Inställningen till att bygga fler barndaghem efter ålder och barnförekomst vid valet 1982 (balansmätt)

	Barn 0-7 år	Ej barn 0-7 år	Effekt av barnförekomst
18-40 år	+32	+43	-11
41-80 år	+25	+2	+23
Effekt av ålder	+7	+41	

Kommentar: Balansmättet visar andelen som tycker det är ett bra förslag att bygga fler barndaghem minus andelen som tycker förslaget är dåligt. Siffrorna är beräknade på samtliga personer som har fått frågan om att bygga fler barndaghem. Antalet personer med barn under åtta år i åldersgruppen 41–80 år är endast 44 stycken.

Både i gruppen med och i gruppen utan förskolebarn är yngre personer mer positiva till att bygga fler barndaghem. Skillnaden är störst bland personer utan barn under åtta år. Effekten av att ha barn i förskoleåldern är däremot inte den samma bland yngre och äldre personer. I gruppen över 40 år är det personer *med* förskolebarn som är de mest positiva, medan det i den yngre åldersgruppen är de som *saknar* barn under åtta år som har den mest positiva inställningen till att bygga fler barndaghem.⁴

Resultatet visar att barn tillsynsideologi (= ålder) är en viktigare faktor än egna barn i förskoleåldern, när det gäller att förklara skillnader i inställningen till att bygga fler barndaghem. Bland personer över 40 år finns visserligen en positiv effekt av egenintresset att ha barn under åtta år,

men i gruppen 18–40 år är resultatet det motsatta. En av anledningarna till att det i den yngre åldersgruppen är personer utan förskolebarn som är mest positiva till daghemsutbyggnad är att gruppen 18–30 år (där endast 28 procent har förskolebarn) är klart mer positiv än gruppen 31–40 år (i vilken 50 procent har barn under åtta år) – något som ytterligare talar för barntillsynsideologi som förklaringsfaktor. I såväl gruppen 18–30 år som i gruppen 31–40 år är dock fortfarande personer utan barn i åldrarna 0–7 år något mer positiva till att bygga fler barndaghem än vad personer med förskolebarn är.

2.2 Ett betalningsperspektiv

Föreställningen om egenintressets betydelse för inställningen till den offentliga sektorn är inte enbart knutet till ett konsumentperspektiv. Egenintressets betydelse för åsiktsbildningen kan också undersökas utifrån ett *betalningsperspektiv*. Tanken är att de som i högre utsträckning än andra får vara med och betala den offentliga verksamheten har en mer negativ inställning till den offentliga sektorn.

I 1982 års väljarundersökning finns inga uppgifter om hur mycket skatt intervjupersonerna hade betalat. Som proxyvariabel för betalningsbördan kommer därför individens sammanräknade nettoinkomst att användas. Eftersom nettoinkomsten utgörs av den skattepliktiga inkomsten *efter avdrag*, är emellertid inkomstvariabeln och skattevariabeln mycket högt korrelerade.

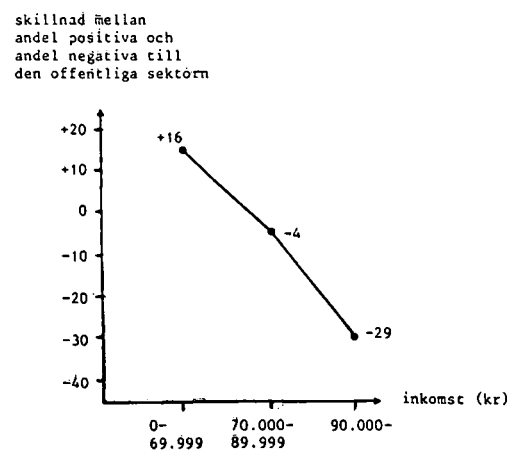
Anders Sannerstedt har i sin studie av attityderna till den kommunala servicen inte kunnat belägga något generellt samband mellan individernas betalningsbördan och deras krav på den kommunala verksamheten. Endast på två serviceområden – barnomsorg och bostadsbyggande – återfanns en lägre kravnivå bland personer som uppgav sig vara skattetrötta (Sannerstedt 1981: kap 3–5).

I 1982 års väljarundersökning finns däremot, som framgår av figur 4, ett negativt samband mellan betalningsbördan och inställning till den offentliga sektorn; ju högre inkomst, desto mer negativ inställning. Bland höginkomsttagarna är det hela 60 procent som tycker det är ett bra förslag att minska den offentliga sektorn medan endast 31 procent motsätter sig detta förslag. I den lägsta inkomstgruppen är förhållandet det omvända: 31 procent är negativa till den offentliga sektorn medan 47 procent är positiva.

Inkomstvariabeln har en sned fördelning – 70

procent av intervjupersonerna har förts till den lägsta inkomstgruppen, 16 procent till medelinkomstgruppen och 14 procent till höginkomstgruppen – vilket medför att sambandets styrka är förhållandevis svagt (Kendall's tau-b uppgår exempelvis till -0.13). Men *effekten* av en enhets förändring på inkomstvariabeln leder till 0.33 enheters förändring på variabeln inställning till den offentliga sektorn (icke-standardiserad regressionskoefficient).

Figur 4. Inställningen till den offentliga sektorn inom olika inkomstgrupper vid valet 1982 (balansmått)

Kommentar: Balansmåtten visar andelen som tycker det är ett dåligt förslag att minska den offentliga sektorn minus andelen som tycker förslaget är bra. Siffrorna är beräknade på samtliga personer som fått frågan om den offentliga sektorn. Inkomsten utgörs av den sammanräknade nettoinkomsten vid 1981 års taxering, d v s taxeringen avseende inkomståret 1980.

Det negativa sambandet mellan inkomst och inställning till den offentliga sektorn kan eventuellt tänkas vara en effekt av att män både har högre inkomster än kvinnor och att de är mer negativa till offentlig verksamhet. Så är emellertid inte fallet. Vid kontroll för könsfaktorn reduceras regressionskoefficienten endast från -0.33 till -0.25 . Sambandet mellan inkomst och inställning till den offentliga sektorn kvarstår i stort sett oförändrat bland männen medan det reduceras något bland kvinnorna.

Sambandet mellan inkomst och inställning till den offentliga sektorn kan också tänkas ha sin grund i skillnader mellan de politiska partiernas

väljargrupper. De borgerliga väljarnas högre inkomster och mer negativa inställning till den offentliga sektorn skulle eventuellt kunna medföra att något samband mellan inkomst och åsikt om att minska den offentliga sektorn inte återfinns inom de fem riksdagspartiernas väljargrupper. En kontroll för partitillhörighet ger emellertid upphov till ett oväntat resultat.

Tabell 2. Sambandet mellan inkomst och inställning till den offentliga sektorn inom de fem riksdagspartiernas väljargrupper vid valet 1982 (icke-standardiserade regressionskoefficienter och Kendall's tau-b)

Parti	b	tau-b
vpk	-0.02*	-0.01*
s	-0.01*	-0.01*
c	-0.30	-0.14
fp	-0.42	-0.21
m	-0.32	-0.21

Kommentar: Koefficienterna är beräknade på samtliga personer inom respektive parti som fått frågan om den offentliga sektorn. Inkomsten utgörs av den sammanräknade nettoinkomsten vid 1981 års taxering. Koefficienter som inte är signifikanta på 0.05-nivån har markerats med en asterisk (*).

Inom socialdemokraternas och vpk:s väljargrupper finns inget samband mellan inkomst och inställning till den offentliga sektorn. Bland de väljare som har röstat på ett parti med en i huvudsak positiv syn på offentlig verksamhet finns inga spår av det egenintresse som personer med stor skattebörda har av en minskad offentlig sektor.

Egenintresset, sett ur ett betalningsperspektiv, är helt och hållet ett borgerligt fenomen. Bland moderata, folkpartistiska och centerpartistiska väljare leder ökad inkomst till en mer negativ åsikt om den offentliga sektorn. Inom de partier som mest uttalat förespråkar att den offentliga sektorn skall begränsas, och att offentliga uppgifter skall överlåtas åt enskilda och företag, finns ett klart samband mellan betalningsbörda och inställning till förslaget att minska den offentliga sektorn.

Att betalningsbörda har betydelse för inställningen till offentlig verksamhet framgår också av att småföretagare och bönder har mycket negativa åsikter. Dessa grupper har att utöver inkomstskatten också betala arbetsgivar- och socialförsäkringsavgifter – något som tydligen påverkar deras inställning till den offentliga sektorn. Det balansmått som tidigare använts visar hela -61 för gruppen borgerliga småföretagare och -54 för bönder

med borgerliga sympatier. Siffror som kan jämföras med exempelvis -31 för övriga förvärvsarbete med borgerliga sympatier och -13 för centerpartiets väljare.

2.3 Ett anställningsperspektiv

Egenintressets betydelse för inställningen till den offentliga sektorn skall avslutningsvis undersökas utifrån ett anställningsperspektiv. Frågan är huruvida personer anställda i den offentliga sektorn har en mer positiv inställning till offentlig verksamhet än personer anställda i den privata sektorn. För att renodla analysen gäller de fortsatta beräkningarna endast förvärvsarbete personer: de som för närvarande är anställda i offentlig regi antas vara måna om sina arbetstillfällen samt ha en större förståelse för de tjänster och den service de själva är med om att producera.

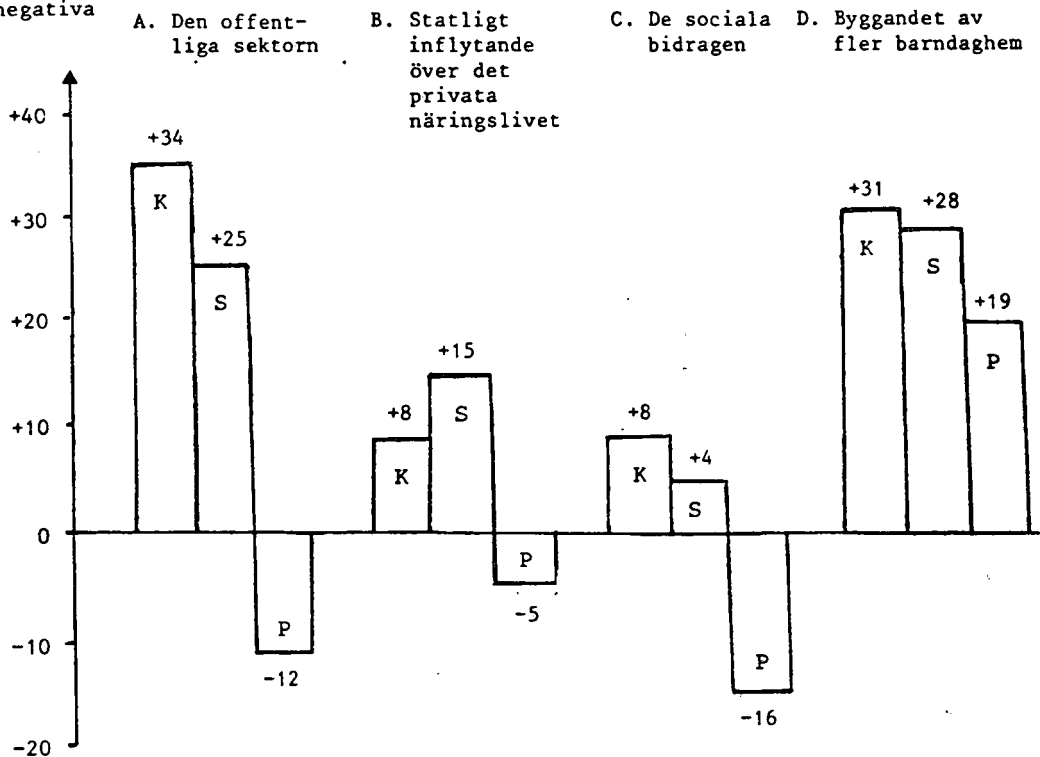
Hans Zetterberg och Karin Busch fann i en undersökning av allmänhetens prioritering av offentlig och privat konsumtion 1975, att de offentliganställda ville fördela en eventuell samlad inkomstökning på ungefär samma sätt som de privatanställda. Och de drog slutsatsen att tesen om de offentliganställda som en påtryckningsgrupp för en ytterligare utbyggnad av den offentliga verksamheten inte är odelat giltig för Sverige (Zetterberg & Busch 1975:103-104).

I motsats till Zetterbergs och Buschs studie var tre av de fyra intervjufrågor om den offentliga sektorn, som ingick i 1982 års väljarundersökning, formulerade i termer av nedskärningar – något som ur ett egenintresseperspektiv torde ha större möjligheter att åstadkomma åsiktsskillnader mellan offentliganställda och privatanställda. Svårspersonerna tillfrågades om sin inställning till att minska den offentliga sektorn, de sociala bidragen och det statliga inflytandet över det privata näringslivet. Intervjufrågan om inställningen till barndaghem gällde däremot huruvida en utbyggnad var önskvärd. Åsiktsskillnaderna mellan personer anställda i kommunal, statlig och privat tjänst redovisas i figur 5.

De offentliganställda är genomgående mer positiva till den offentliga sektorn än vad de privatanställda är. De största skillnaderna finns mellan kommunanställda och privatanställda vad gäller inställningen till den offentliga sektorn i allmänhet. Minst skiljer sig de olika grupperna åt i fråga om inställning till byggandet av fler barndaghem – något som möjligen ger ett visst stöd för Zetterbergs och Buschs nio år gamla slutsats. Intressant är också att de kommunanställda är mer positiva

Figur 5. Inställningen till fyra olika förslag rörande den offentliga sektorn bland förvärvsarbetande i kommunal (K), statlig (S) och privat (P) tjänst (balansmått)

Skillnad mellan andel positiva och andel negativa

Kommentar: Balansmättet visar andelen personer med positiv inställning till den offentliga sektorn minus andelen med negativ inställning. Siffrorna är beräknade på de förvärvsarbetande personer som har fått respektive intervjufråga. Kommunal tjänst innefattar både primärkommunal och landstingskommunal anställning.

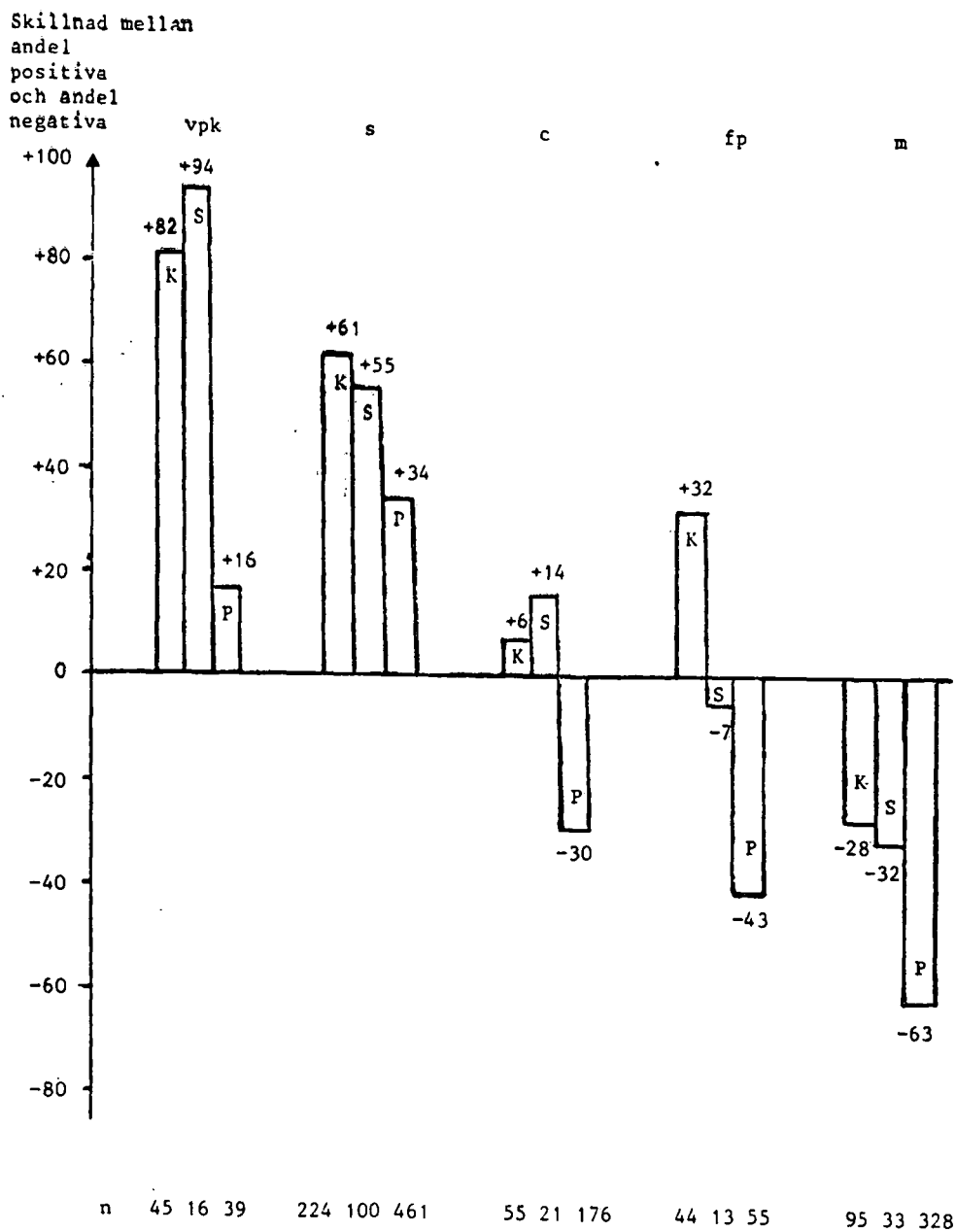
än de statsanställda, utom i frågan om statligt inflytande över det privata näringslivet.

Skillnaderna i inställning till den offentliga sektorn mellan offentliganställda och privatanställda kan tänkas vara en följd antingen av de offentliganställdas egenintresse, eller också av att människor med positiv inställning till den offentliga sektorn i större utsträckning söker sig till offentliga arbeten. Att åsiktsskillnaderna mellan offentliganställda och privatanställda också återfinns inom de fem riksdagspartiernas väljargrupper, är ett faktum som talar för teorin om egenintresset. Skillnaderna inom partierna är störst i frågan om den offentliga sektorn i allmänhet (se figur 6).

De största åsiktsskillnaderna mellan offentliganställda och privatanställda finns inom vpk och folkpartiet, medan personer med olika anställning är förhållandevis mest överens bland socialdemokratiska väljare. Ett exempel på anställningssektorns betydelse för inställningen till den offentliga sektorn är att kommunanställda folkpartiväljare är lika positiva som privatanställda socialdemokrater, och to m mer positiva än privatanställda vpk-väljare.

Kvinnor är i högre utsträckning än män anställda i den offentliga sektorn. I 1982 års väljarundersökning var 57 procent av kvinnorna anställda i offentlig regi mot endast 25 procent av männen.

Figur 6. Inställningen till den offentliga sektorn bland förvärvsarbetande inom kommunal (K), statlig (S) och privat (P) tjänst inom de olika partiernas väljargrupper (balansmåt)

Kommentar: Balansmättet visar andelen som tycker det är ett dåligt förslag att minska den offentliga sektorn minus andelen som tycker förslaget är bra. Siffrorna är beräknade på förvärvsarbetande personer inom respektive parti som fått frågan om den offentliga sektorn. Kommunalt tjänst innefattar både primärkommunal och landstingskommunal anställning.

En möjlighet skulle därför kunna vara att sambandet mellan anställningssektor och inställning till den offentliga sektorn skulle försvinna vid kontroll för könstillhörighet; dvs att det inte skulle finnas några åsiktsskillnader mellan offentliganställda och privatanställda män respektive mellan offentliganställda och privatanställda kvinnor. I sin bok "Väljare i förändring" visar emellertid Sören Holmberg att så inte är fallet (Holmberg 1984: kap 6). Sambandet mellan anställningssektor och inställning till den offentliga sektorn kvarstår i stort sett oförändrat bland männen medan det reduceras något bland kvinnorna.

Egenintresset – också sett ur ett anställningsperspektiv – har alltså betydelse för människors inställning till den offentliga sektorn. Det gäller bland såväl män som kvinnor som inom de olika riksdagspartiernas väljargrupper: personer som själva är anställda i den offentliga sektorn är mer positiva till offentlig verksamhet än personer som har sin arbetsplats förlagd i det privata näringslivet.

3. Allmänintresse

Vid sidan av egenintresset kan orsakerna till varför olika grupper av människor har olika åsikter om den offentliga sektorn vara kopplade till vad som här kallats individernas *allmänintresse*. Denna förklaringsansats tar inte sin utgångspunkt i individernas kortsiktiga och egoistiska intressen, utan istället i deras åsikter och ideologiska ställningstaganden om samhällsnytta och samhällsutveckling.

Inom ramen för teorin om allmänintressets betydelse för människors åsikter om den offentliga sektorn skall tre förklaringsfaktorer prövas. För det första kan åsiktsskillnaderna vara en effekt av *könstillhörighet*: på goda grunder kan det antas att den kvinnliga könsrollen leder till en positiv inställning till den offentliga sektorns reproducerande verksamhet – barnomsorg, utbildning, social omsorg, sjukvård och åldringvård (jfr Holmberg 1984: kap 6).

För det andra skall sambandet mellan människors inställning till den offentliga sektorn och deras *partisympati* undersökas. Vi vet att inställningen till offentlig verksamhet är mer positiv bland socialistiska än bland borgerliga väljare. Det som skall undersökas är *hur stor* denna skillnad är, samt vilka skillnader som finns *inom* respektive partiblock. En jämförelse kommer också att göras mellan personer som uppger sig vara

starkt identifierade med sitt parti och personer som inte ger uttryck för någon sådan känslomässig bindning.

Slutligen skall också sambandet mellan människors åsikter om den offentliga sektorn och deras *vänster–högerinställning* studeras. Eftersom sambandet mellan partisympati och inställning till den offentliga sektorn redan undersökts, och då det finns en stark korrelation mellan partisympati och vänster–högerinställning, kommer analysen att koncentreras till hur sambandet ser ut *inom* de fem riksdagspartiernas väljargrupper. Den fråga som skall besvaras är med andra ord om det är människor till höger eller till vänster *inom* de olika partierna som är mest positiva till den offentliga sektorn.

3.1 Könstillhörighet

Den kvinnliga könsrollen är nära förknippad med den reproducerande verksamheten i samhället – en verksamhet som till stora delar sköts i offentlig regi. Det är därför rimligt att anta att kvinnor i högre utsträckning än män har en positiv inställning till den offentliga sektorn: Kvinnor kan antas vara mer ovilliga att minska den offentliga sektorn, mer ovilliga att minska de sociala bidragen, och mer positiva till att bygga fler barndaghem. Resultaten i tabell 3 visar emellertid inte på något enhetligt mönster.

Vad gäller inställningen till den offentliga sektorn i allmänhet är kvinnorna (balansmått +20) klart mer positiva än männen (balansmått -5). Kvinnorna är också något mer positiva till att bygga fler barndaghem än vad männen är (+23 mot +16). De sociala bidragen tycks däremot inte kunna kopplas samman med de olika könsrollernas förhållande till reproduktionen i samhället: kvinnorna har *tom* en *något* mer *negativ* inställning till de sociala bidragen än vad männen har (-7 mot -3).

De könsskillnader som finns beträffande inställningen till offentlig verksamhet återfinns främst inom de borgerliga partierna. Bland socialistiska väljare är kvinnorna visserligen mer positiva till den offentliga sektorn i allmänhet än vad männen är (+50 mot +36), men bland borgerliga väljare är könsskillnaderna betydligt större: kvinnor -8, män -51. Skillnaden mellan borgerliga män och borgerliga kvinnor är lika stor som mellan borgerliga kvinnor och socialistiska män!

Samma skillnader mellan de politiska blocken finns också vad gäller inställningen till att bygga fler barndaghem. Bland socialdemokraterna och

Tabell 3. Inställningen till tre olika förslag rörande den offentliga sektorn bland män och kvinnor vid valet 1982 (procent)

Inställning till att minska den offentliga sektorn	Män	Kvinnor
Bra förslag	45	30
Saknar åsikt	15	20
Dåligt förslag	40	50
Summa procent	100	100
Antal intervjuade	1 446	1 378
Inställning till att minska de sociala bidragen	Män	Kvinnor
Bra förslag	44	46
Saknar åsikt	15	15
Dåligt förslag	41	39
Summa procent	100	100
Antal intervjuade	1 447	1 375
Inställning till att bygga fler barndaghem	Män	Kvinnor
Bra förslag	47	51
Saknar åsikt	22	21
Dåligt förslag	31	28
Summa procent	100	100
Antal intervjuade	1 446	1 377

Kommentar: Procentsiffrorna är beräknade på samtliga personer som har fått respektive intervjufråga.

vpk:s väljare är kvinnorna inte mer positiva än männen (+49 mot +51). Men de *borgerliga* kvinnorna är mer positiva än vad de borgerliga männen är (-6 mot -26).

Det är alltså i första hand bland borgerliga väljare som könstillhörigheten har betydelse för inställningen till den offentliga sektorn. En möjlig förklaring till detta är att *partiet* har en större verkan som opinionsbildande kraft bland socialistiska än bland borgerliga väljare, vilket resulterar i att åsiktssammanhållningen är större inom de socialistiska partierna.⁵ *Könsfaktorn* får därför sin största effekt bland borgerliga väljare.

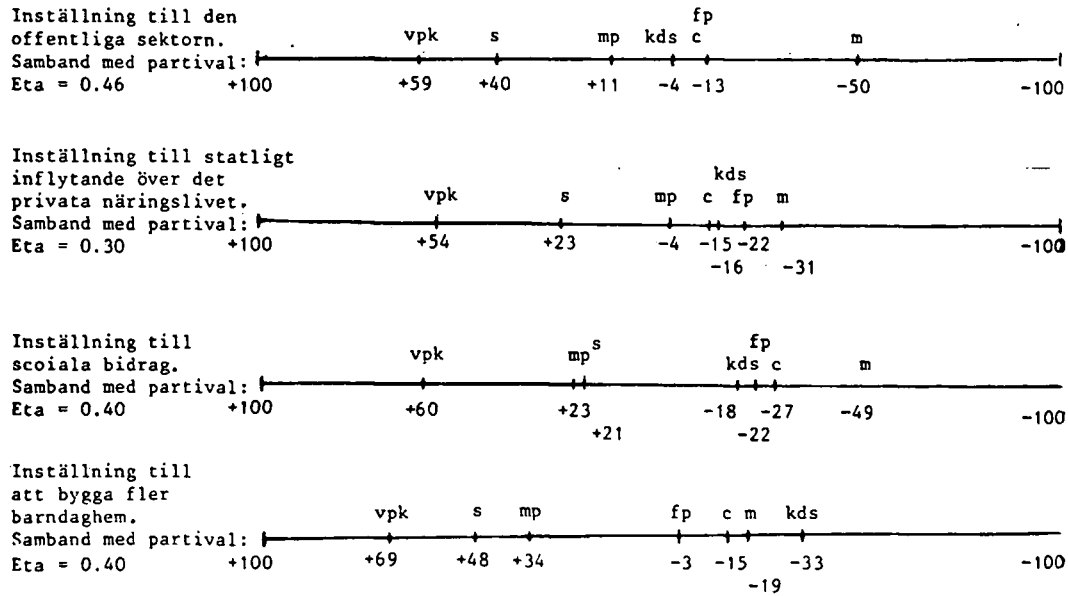
3.2 Partisympati

Som framgått av tidigare avsnitt är människors inställning till den offentliga sektorn starkt relaterad till vilket politiskt parti de sympatiserar med. Socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare är betydligt mer positiva till offentliga insatser än personer som vid de politiska valen lägger sin röst på något av de borgerliga partierna. Men som figur 7 visar finns det också skillnader *inom* de politiska blocken.

I frågor som rör den offentliga sektorn är partiernas väljare grupperade enligt det i svensk politik traditionella vänster-högermönstret. Vänsterpartiet kommunisternas väljare befinner sig längst till vänster och moderata samlingspartiets väljare längst till höger. De socialdemokratiska väljarna uppvisar i samtliga frågor en mer positiv inställning till den offentliga sektorn än vad folkpartiets och centerpartiets väljare gör. Av figur 7 framgår också att kds är ett borgerligt parti vad gäller inställningen till den offentliga sektorn; i barndagensfrågan står kds-väljarna t o m till höger om samtliga borgerliga riksdagspartier. Miljöpartiet intar däremot en placering mitt emellan det socialistiska och det borgerliga blocket.

Åsiktsskillnaderna mellan partiernas väljargrupper *inom* respektive block är mindre än skillnaderna *mellan* blocken. Det finns visserligen skillnader i inställningen till den offentliga sektorn mellan vpk:s och socialdemokraternas väljare – störst är skillnaden i fråga om sociala bidrag, där vpk-väljarna intar en betydligt positivare hållning; och inom det borgerliga blocket är de moderata väljarna genomgående mer negativa än de båda mittenpartiernas väljare – främst vad gäller inställningen till den offentliga sektorn i allmänhet.

Figur 7. Inställningen till fyra olika förslag rörande den offentliga sektorn inom de politiska partiernas väljargrupper vid valet 1982 (balansmått och Eta)

Kommentar: Balansmättet visar andelen personer med positiv inställning till den offentliga sektorn minus andelen med negativ inställning. Siffrorna är beräknade på samtliga personer inom respektive parti som fått respektive fråga. Antalet miljöpartister är 46 och antalet kds-väljare är 64. Om Eta endast beräknas för de fem riksdagspartiernas väljare, höjs sambandet med som mest två hundradelar.

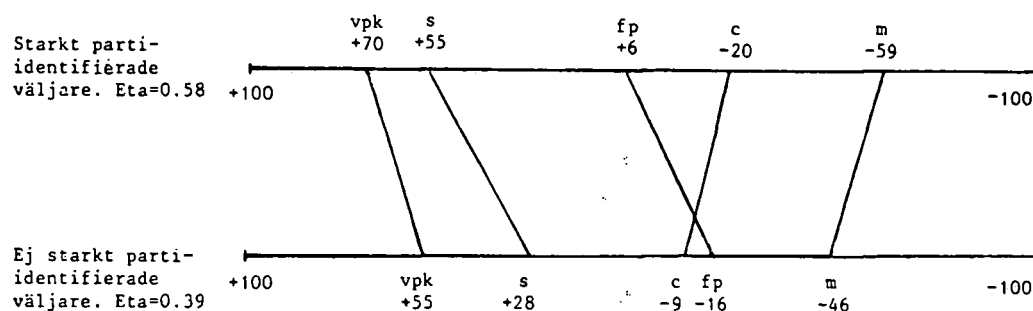
Men avstånden mellan partiernas väljargrupper visar ändå att det finns en socialistisk och en borgerlig inställning till den offentliga sektorn.

Åsiktsskillnaderna mellan de socialistiska och de borgerliga väljarna beträffande inställningen till den offentliga sektorn är – med undantag för folkpartiet – mer markerade bland starkt partiidentifierade väljare än bland väljare utan denna typ av anhängarskap till sitt parti; ett mönster som är karaktäristiskt för politiserade sakfrågor i svensk politik (jfr tex Sören Holmbergs undersökning av löntagarfondsfrågan; Holmberg 1982: 54–55). Jörgen Westerståhl och Folke Johansson har i en analys av kommunfullmäktiges åsiktsrepresentativitet funnit samma skillnader, men mellan väljare och valda, när det gäller inställningen till kommunal service⁶ (Westerståhl & Johansson 1981: kap 5).

Partiernas opinionsbildning tycks ha varit mer framgångsrik bland starkt partiidentifierade väljare. Socialdemokrater och kommunister med stark partiidentifikation är mer positiva till den offentliga sektorn än respektive väljargrupp som saknar sådan känslomässig bindning till sitt parti. Inom moderaterna och centerpartiet är det de starkt partiidentifierade väljarna som är mest negativa till offentlig verksamhet. Att siffrorna för folkpartiet inte stämmer överens med det generella mönstret kan tas med en nypa salt: I 1982 års väljarundersökning ingick endast 17 stycken starkt partiidentifierade folkpartiväljare.

Motsvarande skillnader mellan starkt partiidentifierade och icke starkt partiidentifierade väljare återfinns också vad gäller inställningen till statligt inflytande över det privata näringslivet, inställningen till sociala bidrag och inställningen till att

Figur 8. Inställningen till den offentliga sektorn inom de fem riksdagspartiernas väljargrupper, uppdelade på starkt partiidentifierade och icke starkt partiidentifierade väljare, vid valet 1982 (balansmått och Eta).

Kommentar: Balansmättet visar andelen som tycker det är ett dåligt förslag att minska den offentliga sektorn minus andelen som tycker förslaget är bra. Siffrorna är beräknade på samtliga personer inom respektive parti som har fått frågan om den offentliga sektorn.

bygga fler barndaghem. Undantaget är centerpartiet i frågan om sociala bidrag, där det är de icke partiidentifierade väljarna som är mest negativa.

3.3 Vänster–högerinställning

Den sista enskilda förklaringsfaktor som här skall relateras till människors åsikter om den offentliga sektorn är vänster–högerinställning. Det mått på vänster–höger som kommer att användas är ett index konstruerat av tre intervjufrågor om människors önskemål om det framtida samhället. Intervjufrågorna gällde svarspersonernas åsikter om att i framtiden satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi, ett socialistiskt samhälle, och ett samhälle med mer inflytande för löntagarna på arbetsplatserna.

Av föregående avsnitt framgick att det finns ett starkt samband mellan partival och inställning till den offentliga sektorn. Dessutom vet vi att sambandet mellan partival och vänster–högerinställning är mycket starkt. Att det finns starka samband mellan vänster–högerinställning och de fyra förslagen rörande den offentliga sektorn, som här analyseras, är därför inte förvånande. Sambanden mellan vänster–höger och inställningen till den offentliga sektorn i allmänhet, till statligt inflytande över det privata näringslivet, till sociala bidrag respektive till att bygga fler barndaghem är 0.54, 0.32, 0.50 respektive 0.48 (Pearson's r).

Den intressanta frågan är nu huruvida det finns

ett samband mellan vänster–höger och inställning till den offentliga sektorn, när *partifaktorn hålls konstant*. Är det med andra ord så, att det även inom de politiska partierna är människor med vänsteråsikter som är mest positiva till den offentliga sektorn? Eller har partierna på ett effektivt sätt lyckats suga upp de åsiktsskillnader som finns?

Av de 20 korrelationskoefficienter som kan beräknas (5 partier, 4 intervjufrågor) visar 18 på åsiktsskillnader inom de olika partierna. (Undantagen är centerpartiets och folkpartiets väljare i frågan om statligt inflytande över det privata näringslivet, där sambanden är mycket svaga.) Och samtliga koefficienter visar att det är människor med vänsteråsikter som är mest positiva till den offentliga sektorn. Den genomsnittliga korrelationen mellan vänster–höger och de fyra frågorna om offentlig sektor är – med undantag för vpk – visserligen betydligt lägre inom partierna än i valmanskåren som helhet. Men sambanden finns där: hela valmanskåren 0.41, vpk 0.41, s 0.22, c 0.22, fp 0.20 och m 0.17 (Pearson's r).

Frågan om den offentliga sektorn är således inte enbart en vänster–högerfråga i den meningen att partiernas väljare har grupperat sig i enlighet med vänster–högerdimensionen. Även inom de fem riksdagspartiernas väljargrupper är det människor med vänsteråsikter som är mest positiva till den offentliga sektorn i allmänhet och till dess olika typer av verksamhet.

4. En förklaringsmodell

De tidigare avsnitten har visat att både egenintresse och allmänintresse har betydelse för människors inställning till den offentliga sektorn. Vad beträffar *egenintresse* har det framgått att *anställningssektor* och *inkomst* är viktiga förklaringsfaktorer; höginkomsttagare och privatanställda är mer negativa till den offentliga sektorn än låginkomsttagare och offentliganställda. Vad avser *allmänintresse* visade det sig att såväl *könstillhörighet* som *partisympati* och *vänster-högerinställning* har påtagliga effekter; kvinnor, personer med socialistiska sympatier och personer med vänsteråsikter är mer positiva till offentlig verksamhet än män, personer med borgerliga sympatier och personer med högeråsikter.

Flera av förklaringsfaktorerna har emellertid inte samma effekt bland socialistiska som bland borgerliga sympatisörer; i första hand inkomst, men också könstillhörighet och anställningssektor, har visat sig vara av större betydelse för människor som uppger sig rösta på något av de borgerliga partierna. I tabell 4 presenteras resultaten från ett antal bivariata regressionsanalyser, genomförda bland borgerliga respektive socialistiska sympatisörer, med könstillhörighet, anställningssektor, inkomst och vänster-högerinställning som oberoende variabler, och inställningen till förslaget att minska den offentliga sektorn som beroende variabel. Den bivariata effekten av blocksympati för *samtliga* partisympatisörer finns också redovisade. För jämförbarhetens skull har

samtliga orsaksfaktorer dikotomiserats. Den beroende variabeln har däremot fem värden. Vänster-högerinställning är inte samma variabel i de två grupperna, eftersom tudelningen bland såväl borgerliga som socialistiska sympatisörer gjorts vid 50 procent med avseende på antalet svarspersoner. Analysen gäller samtliga svenskar mellan 18 och 80 år, varför icke förvärvsarbetande personer har påförts sin tidigare anställning.⁷

Blocksympati är den faktor som har klart störst *bivariat* effekt på inställningen till den offentliga sektorn; människor med socialistiska sympatier är betydligt mer positiva än människor med borgerliga sympatier. Men även de övriga faktorerna i tabell 4 har påtagliga effekter. Könstillhörighet, anställningssektor och vänster-högerinställning påverkar i första hand borgerliga men också socialistiska sympatisörers inställning till den offentliga sektorn; kvinnor, offentliganställda och personer med vänsteråsikter är – både bland borgerliga och socialistiska sympatisörer – de mest positiva till offentlig verksamhet. Betalningsbördan (= inkomst) har däremot endast betydelse i gruppen borgerliga sympatisörer, där höginkomsttagarna har en mer negativ inställning än låginkomsttagarna.

Nästa steg är att undersöka de olika orsaksfaktorernas relativa förklaringskraft. I figur 9 presenteras två *multivariata modeller* som avser att förklara människors inställning till den offentliga sektorn – en modell för personer som i 1982 års

Tabell 4. Förklaringsvariablernas bivariata effekt på inställningen till den offentliga sektorn vid valet 1982 (icke-standardiserade regressionskoefficienter och procentuell förändring på den beroende variabeln)

Variabel	b	Procentuell förändring
Könstillhörighet, borgerliga	0.61	15
Könstillhörighet, socialister	0.30	7
Anställningssektor, borgerliga	0.59	15
Anställningssektor, socialister	0.38	9
Inkomst, borgerliga	0.69	17
Inkomst, socialister	0.09*	–
Vänster-högerinställning, borgerliga	0.59	15
Vänster-högerinställning, socialister	0.49	12
Blocksympati, samtliga	1.23	31

Kommentar: Koefficienterna är beräknade på de personer som fått frågan om den offentliga sektorn, som besvarat frågan om anställning, och som i 1982 års riksdagsval röstade på något av de fem riksdagspartierna. Inkomstvariabeln har tudelats vid 80 000 kr. Koefficienten markerad med en asterisk (*) är inte signifikant på någon rimlig säkerhetsnivå. b-värdena respektive de procentuella förändringarna kan tolkas som att en förändring av den oberoende variabeln leder till b enheters/x procents förändring på den beroende variabeln.

riksdagsval röstade på något av de socialistiska partierna och en modell för de som röstade på något av de borgerliga partierna. Den kausala ordningen mellan variablerna har teoretiskt fastställts till att vara kön, anställningssektor, inkomst, vänster–högerinställning och inställning till den offentliga sektorn. Samtliga eventuella direkt effekter (pilar i orsakskedjans riktning) har i båda modellerna ansetts teoretiskt möjliga.

Anledningen till att två förklaringsmodeller konstruerats är den starka interaktionseffekten mellan blocksympati och i första hand inkomst: inkomstvariabeln har en stark effekt bland borgerliga sympatisörer men ingen effekt alls bland socialistiska sympatisörer. En enda modell *utan* interaktionsvariabeln inkomst–blocksympati skulle därför vara statistiskt felspecificerad, och en modell *med* denna variabel skulle vara svår – för att inte säga omöjlig – att tolka i substantiella termer.

Samtidigt vet vi emellertid att blocksympati är en mycket betydelsefull faktor när det gäller att förklara människors inställning till den offentliga sektorn. Och den beräkning av blocksympatis effekt har därför gjorts i en modell gemensam för samtliga partisympatisörer, där även en interaktionsvariabel mellan inkomst och blocksympati inkluderats, men där vänster–högerinställning uteslutits p.g.a. multikolliniaritetsproblem.⁸

Effekten av blocksympati uppgår i denna modell till 1.18 och effekten av interaktionsvariabeln inkomst–blocksympati till 0.61 – något som visar att blocksympati är den viktigaste förklaringen till varför olika grupper av människor har olika åsikter om den offentliga sektorn. Ett rimligt antagande är dessutom att blockfaktorn är en viktigare förklaring bland socialistiska än bland borgerliga sympatisörer, eftersom övriga orsaksfaktorer har, relativt sett, större betydelse bland borgerliga sympatisörer, och eftersom variansen i den beroende variabeln är mindre bland socialistiska sympatisörer.

Den tidigare uppmätta *bivariata* effekten av vänster–högerinställning inom respektive partiblock reduceras obetydligt när kön och anställningssektor – och vad gäller borgerliga sympatisörer även inkomst – hålls under kontroll (se figur 9). Effekten av vänster–högerinställning, som i stort sett är den samma bland borgerliga och socialistiska sympatisörer, kan till en del tolkas som de åsiktsskillnader som finns mellan partierna inom respektive block. Men från tidigare avsnitt vet vi också att det även inom *vart och ett* av riksdags-

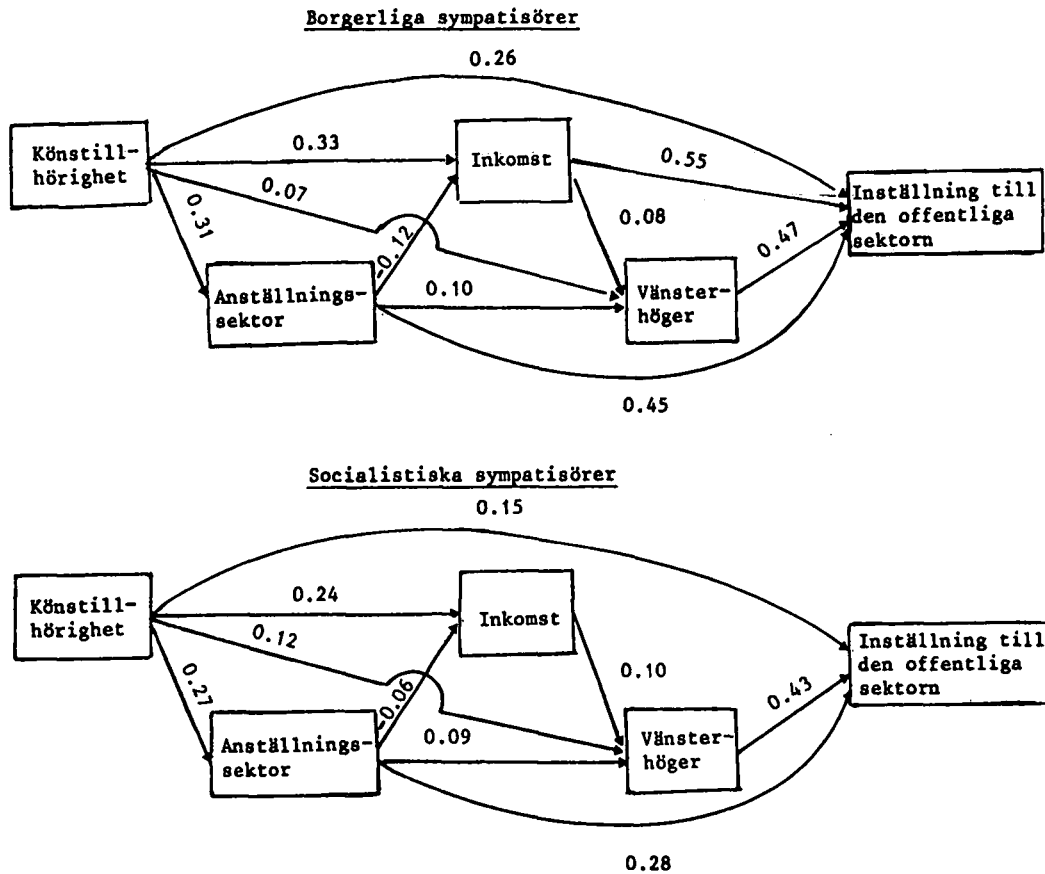
partierna är människor med vänsteråsikter som är mest positiva till den offentliga sektorn.

Effekten av inkomst bland borgerliga sympatisörer reduceras också den endast obetydligt när könstillhörighet och anställningssektor hålls under kontroll; betalningsbördan påverkar inställningen till den offentliga sektorn bland både män och kvinnor och bland såväl privatanställda som offentliganställda. I stort sett är hela inkomstvariabelns totala effekt en direkt effekt, medan endast en mycket liten del förmedlas via vänster–högerinställning. De borgerliga sympatisörernas inkomstförhållanden har alltså endast en minimal effekt på vänster–högerinställning, vilket kan tolkas som att det finns en direkt koppling mellan plånboken och inställningen till den offentliga sektorn!

Som framgick av avsnitt 3.3 sjunker den bivariata effekten av anställningssektor något vid kontroll för könstillhörighet. Det betyder att en *mindre* del av förklaringen till att offentliganställda är mer positiva till offentlig verksamhet än privatanställda, är att kvinnor i högre utsträckning än män har sitt arbete förlagt till den offentliga sektorn. I båda modellerna är anställningssektorns effekt på inställningen till den offentliga sektorn så gott som uteslutade en direkt effekt: offentliganställda är mer positiva än privatanställda, *oavsett* inkomst, vänster–högerinställning och blocksympati.

Könstillhörighetens betydelse för inställningen till den offentliga sektorn är bland både socialistiska och borgerliga sympatisörer densamma i de bivariata och i de multivariata analyserna, eftersom könsfaktorn har placerats längst bak i orsakskedjan. De multivariata förklaringsmodellerna ger emellertid ökad förståelse för sambandet mellan könstillhörighet och inställningen till offentlig verksamhet. Bland socialistiska sympatisörer är hälften av könsfaktorns totaleffekt *indirekt*: kvinnor är i högre utsträckning än män anställda i offentlig regi, och de har mer radikala vänster – högeråsikter. Bland borgerliga sympatisörer har könstillhörighetens indirekta effekter sin grund i kvinnornas lägre inkomster och högre grad av offentliganställning. Könstillhörigheten har emellertid också i båda modellerna en betydande effekt *vid sidan av* övriga faktorer. Kvinnornas anställningsförhållanden, inkomstförhållanden och vänster–högeråsikter *bidrar* till att förstå varför de har en positivare inställning till den offentliga sektorn än vad männen har. Men en stor del av könseffekten kan tolkas i termer av den nära

Figur 9. Borgerliga respektive socialistiska sympatisörers inställning till den offentliga sektorn vid valet 1982 – två förklaringsmodeller (icke standardiserade regressionskoefficienter).

Variabel	Direkt effekt	Indirekt effekt	Total effekt
Könstillhörighet, borgerliga	0.26	0.35	0.61
Könstillhörighet, socialister	0.15	0.15	0.30
Anställningssektor, borgerliga	0.45	-0.02	0.43
Anställningssektor, socialister	0.28	0.04	0.32
Inkomst, borgerliga	0.55	0.04	0.59
Inkomst, socialister	-	0.04	0.04
Vänster-höger, borgerliga	0.47	-	0.47
Vänster-höger, socialister	0.43	-	0.43

Kommentar: Koefficienterna är beräknade på de personer som fått frågan om den offentliga sektorn, som besvarat frågan om anställning, och som i 1982 års riksdagsval röstade på något av de fem riksdagspartierna. Inkomstvariabeln har tudelats vid 80 000 kr. Vänster-högervariabeln har i båda modellerna kluvits vid 50 procent av intervjupersonerna.

kopplingen mellan den kvinnliga könsrollen och den reproducerande verksamheten i samhället.

De två modellerna i figur 9 har också var sin *total förklaringskraft*. Uttryckt i andel förklarad varians uppgår denna till 15 procent bland borgerliga sympatisörer och till 6 procent bland socialistiska sympatisörer. Men dessa siffror är vilseledande, eftersom betydelsen av blocksympati och interaktionsvariabeln inkomst-blocksympati inte kunnat inkluderas. En prediktionsekvation för samtliga partisympatisörer, där även dessa faktorer ingår, har därför konstruerats. Den förklarade variansen ökar i och med detta till 27 procent. Förklarad varians är emellertid ett variansberoende prediktionsmått, och det säger egentligen bara att om vi känner till individernas kön, anställningssektor, inkomst, vänster-högerinställning och blocksympati, så förbättras våra gissningar om deras inställning till den offentliga sektorn med i genomsnitt 27 procent i förhållande till medelvärdet på åsiktsvariabeln.

Ett annat och mer intuitivt lättförståeligt mått på en modells totala förklaringskraft är avståndet mellan extremgruppernas medelvärde på den beroende variabeln, dvs avståndet mellan de två grupper som skiljer sig mest åt vad beträffar inställningen till den offentliga sektorn.⁹ I vårt fall innebär detta en jämförelse mellan offentliganställda kvinnor med låg inkomst, socialistisk partisympati och vänsteråsikter, och privatanställda män med hög inkomst, borgerlig partisympati och högeråsikter. Den beroende variabeln har i denna undersökning värdena 1 till 5 och de två extremgruppernas medelvärden uppgår till 1.70 respektive 4.00. Skillnaden i åsiktsmedeltal är således hela 2.30 enheter, vilket är det samma som 58 procent av den maximala åsiktsskillnaden.

Förklaringsmodellerna har visat att människors inställning till den offentliga sektorn i första hand bestäms av faktorer knutna till deras *allmänintresse*. För såväl socialistiska som borgerliga sympatisörer är blocksympati och vänster-högerinställning tillsammans den klart mest betydelsefulla förklaringsfaktorn. Könstillhörigheten bidrar dessutom till att förstärka allmänintressets förklaringskraft. *Egenintresset* i termer av anställning och inkomst är emellertid också det en betydelsefull förklaringsfaktor – främst bland personer med borgerliga sympatier. Allmänintresset är den

viktigaste förklaringen till människors åsikter om den offentliga sektorn. Men egenintresset saknar definitivt inte betydelse.

5. Opinionsbildningen kring den offentliga sektorn

Frågan om den offentliga sektorn är inte en politisk sakfråga i traditionell mening, vilken kan göras till föremål för samlade politiska beslut. Den vid en given tidpunkt existerande avvägningen mellan offentligt och privat är ett resultat av en stor mängd beslut i en rad olika sakfrågor under en lång följd av år. Något som emellertid inte hindrar att opinionsbildningen i frågan om "den offentliga sektorn" kan vara – och förmodligen också är – av stor betydelse för såväl åsiktsbildning som beslutsfattande i ett stort antal sakfrågor.

Preciserade krav på nedskärningar av den offentliga servicen riskerar alltid att stöta på motstånd genom att berörda grupper reagerar negativt. På motsvarande sätt torde de som motsätter sig inskränkningar, eller som vill genomföra nya insatser, vinna på att specificera vilka som skulle missgynnas av en besparing alternativt gynnas av en utbyggnad. För dem som vill minska den offentliga sektorn kan det därför vara viktigt att fokusera uppmärksamheten på verksamheten som helhet och inte på dess enskilda delar. Kritiken kan då formuleras i allmänt negativa termer som t ex "orimligt skattetryck", "växande byråkrati", "rundgång i systemet" och "tilltagande politisering".

Vår undersökning visar emellertid att också en strategi där den offentliga sektorn som helhet kritiserats, inte är oproblematiske. För samtidigt som män, privatanställda och höginkomsttagare kan tänkas bli mer negativt inställda till offentlig verksamhet, så riskerar en sådan kampanj att stöta bort kvinnor, offentliganställda och låginkomsttagare.

För dem som motsätter sig nedskärningar av den offentliga sektorn är det sannolikt en riktig strategi att försöka påverka opinionen i konkreta sakfrågor. Men vad det förmodligen också handlar om är att försöka få människor att ta ställning till den offentliga sektorn utifrån ett allmänintresse, samtidigt som negativt verkande egenintresser inte tillåts slå igenom.

Noter

- ¹ En preliminär och mer omfattande version av denna uppsats presenterades vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Umeå 11–12 oktober 1984.
- ² En redogörelse för opinionsutvecklingen beträffande inställningen till olika aspekter av den offentliga sektorns verksamhet 1976–1982 återfinns i Gilljam & Nilsson, 1984.
- ³ Sambandet mellan ålder och inställning till den offentliga sektorn har också studerats i olika befolkningsgrupper. Det U-formade sambandet i figur 1 återfinns också bland män, kvinnor, tjänstemän, anställda i privat tjänst, socialistiska väljare och borgerliga väljare. Arbetare och offentligt anställda uppvisar ett *delvis* annorlunda mönster: bland arbetare är gruppen 18–30 år något mer negativ än gruppen 31–40 år och gruppen 41–50 år; bland de offentligt anställda är det den äldsta åldersgruppen som är mest negativ (Gilljam & Nilsson, 1985).
- ⁴ I 1979 års väljarundersökning fanns dock ingen skillnad mellan yngre personer med och yngre personer utan förskolebarn.
- ⁵ En jämförelse av varianserna inom de fem riksdagspartierna i fråga om den offentliga sektorn i allmänhet respektive i fråga om att bygga fler barndaghem visar att åsiktsammanhållningen är större inom de socialistiska än inom de borgerliga partierna. Varianserna är – med siffrorna för den offentliga sektorn i allmänhet först – vpk 1.40, 1.23; s 1.44, 1.39; c 1.55, 1.48; fp 1.79, 1.39; m 1.47, 1.57.
- ⁶ Samma teknik har tidigare utnyttjats för att jämföra riksdagsmän och väljare (Holmberg, 1974) respektive kommunalpolitiker och väljare (Strömberg, 1974). I båda dessa undersökningar – med 1969 års riksdagsmän och med 1968 års kommunalpolitiker – uppkom emellertid ett mönster med elitgrupperna till vänster om sina respektive väljare.
- ⁷ Även om sambandet inte är lika starkt som för de förvärvsarbetande, så är de fd offentligtanställda klart mer positiva till den offentliga sektorn än vad de fd privatanställda är. De fyra procent av svarspersonerna i 1982 års väljarundersökning, som aldrig haft något förvärvsarbete, ingår inte i de fortsatta analyserna.
- ⁸ Effekten av blocksympati är därför något överskattad. Variabeln kan emellertid tänkas representera en mer generell vänster–högerpolitisk faktor (jfr Esaiasson & Gilljam 1983, s205).
- ⁹ Måttet har fördelen att inte vara variansberoende men kan istället vara svårt att använda om antalet personer i extremlaggrupperna är litet. I vårt fall innehåller extremlaggrupperna 165 respektive 256 personer, vilket kan anses statistiskt betryggande.

Referenser

- Esaiasson, P och Gilljam, M (1983) "Väljarna och de vilda strejkerna", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 86:197–207.
- Gilljam, M och Nilsson L (1984) *Svenska folket och den offentliga sektorn*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1984:2.
- Gilljam, M och Nilsson, L (1985) *Sambandet mellan ålder och inställning till den offentliga sektorn i olika befolkningsgrupper*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Holmberg, S (1974) *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, S (1982) Väljarna och löntagarföretagarna, i Asp, K, Hadenius, S, Holmberg, S, Lindahl, R, Molin, B, Petersson, O och Weibull, L, *Väljare Partier Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Lybeck, J A (1984) *Hur stor är den offentliga sektorn?* Stockholm: Liber.
- Paldam, M (1981) A Preliminary Survey of the Theories and Findings of Vote and Popularity Functions, *European Journal of Political Research* 9: 181–199.
- Sannerstedt, A (1981) *Attityder till kommunal service*. Rapport 9 från kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Kommunaldemokratiska kommittén. Ds Kn 1981:22.
- Strömberg, L (1974) *Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna*. Kommunalforskningsgruppens avhandlingsserie nr 32. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Tarschys, D (1978) *Den offentliga revolutionen*. Stockholm: Liber.
- Westerståhl, J och Johansson, F (1981) *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Rapport 5 från Kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Kommunaldemokratiska kommittén. Ds Kn 1981:12.
- Whiteley, P (1984) Inflation, Unemployment and Government Popularity – Dynamic Models for the United States, Britain and West Germany, *Electoral Studies* 3: 3–24.
- Zetterberg, H L och Busch, K (1975) Allmänhetens prioritering av offentlig och privat konsumtion i Tarschys, D, Nabseth, L, Hellström, M, Zetterberg, H L, Busch, K, Wallroth, C, Bruszt, G, Höök, E, Winander, B, Henning, R och Leion, A, *Offentlig sektor i tillväxt*. Stockholm: SNS.

Politisk vetenskap och praktisk politik

AV GUNNAR HECKSCHER

Problemet om statskunskapens – eller för den delen alla samhällsvetenskapens – förhållande till den politiska verksamheten hör till de eviga följeslagarna. Det kommer aldrig att vara färdigdiskuterat, och där kommer alltid att finnas olika åsikter. Jag kan bara presentera mina egna och måste därför också göra den reservationen att resonemanget väsentligen gäller den typ av statskunskap jag själv sysslat med. I vad mån det är tillämpligt också när det gäller ren teori, t ex spelteori, eller sådant som statistiska väljarundersökningar må här lämnas därhän.

Emellertid har vi numera en helt annan medvetenhet om detta problemkomplex än vad man hade kring 1800-talets slut och 1900-talets början, ännu under min studietid och ända fram till andra världskrigets dagar. Därmed sammanhängande också att det förr var gott om samhällsvetenskapliga och juridiska professorer i riksdagen. Pontus Fahlbeck, Harald Hjärke, Rudolf Kjellén, C. A. Reuterskiöld, K. G. Westman, Vilhelm Lundstedt, Östen Undén, Gösta Bagge, Georg André och Bertil Ohlin är kända exempel på den saken. Och antingen de satt i riksdagen eller inte hade den tidens professorer vanligen ringa metodologiska skruler, bortsett från att maktfullkomlighet och hög status satte dem i stånd att vifta bort den kritik i sådana hänseenden som trots allt kunde tänkas uppträda.

Det fanns också andra skäl till att tillvaron kunde te sig ganska enkel för dem. Man trodde länge på möjligheten att vetenskapligt bevisa riktigheten i ideologier och politiska ståndpunkter. Talet om "vetenskaplig socialism" var bara ett exempel därpå. Motsvarande tendens fanns också hos libe-

rala och konservativa akademiker. Det var typiskt för frånvaron av relativistiskt betraktelsesätt att vi statskunnare under min studietid läste Jellinek och Kelsen, men inte Max Weber.

Min egen lärare, Axel Bruswitz, var i detta hänseende inte mera självkritisk än andra. I anslutning till sina debatter med Fahlbeck och Lagerroth dekreterade han med stor kraft att "en utveckling kan inte vara ohistorisk", och under mitt avhandlingsarbete hade vi en olöst konflikt om bokens fjärde avsnitt, där han inte godtog mina försök att ge en rent idéhistorisk framställning utan ville få mig att bevisa omöjligheten av konstitutionell maktindelning och klargöra att parlamentarismen var det enda möjliga alternativet.

Så oskuldsfull är väl knappast någon nu för tiden. Men inte bara vetenskapens utan också politikens villkor har ändrats. Rollerna har genomgående blivit mera komplicerade.

Förr bedrevs politik verkligen i de valda församlingarna och för Sveriges del inte minst i utskottens slutna rum. Att detta gav utrymme för allsköns intriger och kohandel är en ofta betonad kritik. Mindre starkt är medvetandet om att det också gav tillfälle till en intellektuell sakdebatt, där politiska naturbegåvningar som Henning Leo, Martin Skoglund och Axel Strand med stor tillfredsställelse utbytte tankar inte minst med vetenskapsmännen – mest rörde det sig ju om män – och andra akademiskt skolade kolleger. Det var där möjligt att utföra relativt ingående och komplicerade analyser, och ursprungligen intagna ståndpunkter kunde modifieras med hänsyn till de invändningar som framfördes. Att detta gav samhällsvetarna en viss politisk auktoritet ligger i sakens natur.

Numera äger den politiska debatten framför allt rum i de elektroniska massmedia, TV och radio, inte i riksdagen – oavsett vad som möjligen kan ha varit avsikten med vår nya regeringsform. Den sker sålunda inför allas ögon, vilket enligt en utbredd men kanske inte helt oemotsäglich uppfatt-

Denna artikel återger i huvudsak ett föredrag på Statsvetenskapliga Föreningen i Stockholm den 5 september 1984. Den anknuter också till slutmeningarna i min artikel "Uppsala, Cambridge och verkligheten" i Statsvetenskaplig Tidskrifts serie "Mina lärofäder" (StvT 1982:1).

ning främjar hederlighet och öppenhet. Hur det än må vara med den saken är det likväl uppenbart att förfarandet kräver långtgående förenkling. Ett resonemang som inte kan koncentreras till högst fem minuter saknar så gott som all genomslagskraft. Nyanserna får lämnas därhän. Detta gynnar intuitiva begåvningar men ställer sig besvärligt för dem som har en mera analytisk läggning, vilket vanligen är fallet med vetenskapens idkare.

Ändå kan samhällsvetarna inte heller nu undgå att dras in i debatten. De spelar inte samma roll som förut, de sitter mindre ofta i riksdagen, men de finns ändå med. De kan inte komma undan.

Dessutom bör man akta sig för att underskatta förmågan hos "vanligt folk" att följa invecklade resonemang. De som vill göra sig besvär är inte alls tvungna att nöja sig med förenklingarna. Det är inte skillnader i intellektuell förmåga utan skillnader i intressets inriktning och intensitet som hos den stora allmänheten reducerar det rationella politiska samtalets roll.

Men just därför är det särskilt angeläget att samhällsvetarna uttrycker sig begripligt. De får inte gömma sig i specialkonstruerat fikonspråk. De måste också akta sig för att dra ihop argumentationen och hoppa över sådana moment som ter sig självklara för dem men är mer eller mindre obekanta i huvuddelen av en vidare krets.

Innan jag går vidare in på hur förhållandet till den praktiska politiken enligt min mening ter sig just ur statskunskapens synpunkt är jag tvungen att göra en tämligen stor parentetisk utvikning.

Ingen som läst dels Carl Arvid Hesslers, dels min egen artikel i denna tidskrift under samlingsrubriken "Mina lärofäder" kan sväva i tvivelsmål om att vi representerar helt olika uppfattningar, kanske rentav utgör motpoler, när det gäller den källkritiska metodlärans och därför också förhållandet mellan politisk vetenskap och politisk erfarenhet. Med full respekt för Hesslers vetenskapliga akribi och integritet liksom för hans sällsynt fina framställningskonst – han borde sitta i Svenska akademien – kan jag därför inte undgå att på vissa punkter markera avvikande åsikter och rentav komma med en viss hövlig polemik mot hans resonemang.

Det är inte tal om annat än att engagemang i praktisk politik kan vålla samhällsvetarna svårigheter. Deras trovärdighet kan sättas i fråga, särskilt därför att offentlighetens intresse så ofta knyts till personen i stället för till saken, till *vem* som säger något i stället för till *vad* som sägs och

till argumentationens hållbarhet. Om Assar Lindbecks kritik mot löntagarfonderna i stället hade framförts av Staffan Burenstam Linder skulle det ha varit mycket lättare att vifta bort den. Det rörde sig här om en politiskt kontroversiell och därför ömtålig fråga, men debatten hade också ett av politiska värderingar mera oberoende sakligt innehåll, som lättare kunde komma bort om debattörernas partibeteckningar var helt entydiga.

I dagens diskussionsläge kan därför också vetenskapliga inlägg, tex rörande grundlagarnas tolkning eller tendenserna i den sociala och ekonomiska utvecklingen, röna misstro när den som gör dem har blivit känd för en viss partipolitisk uppfattning. Vederbörande har lättare att "klara sig" från sådan kritik om deras partiståndpunkter är oklara eller okända.

Å andra sidan kan detta också leda till att den som är känd för en viss politisk ståndpunkt frestas att i strävan efter objektivitet eller anseende för objektivitet överkompensera sina värderingar, att "lean over backwards". I vad mån detta är lika vanligt som att någon låter sig av värderingarna lockas att dra "passliga" slutsatser i samhällsvetenskapliga resonemang kan naturligtvis inte fastställas. Men otvivelaktigt förekommer bäggedera.

Särskilt aktuell blir denna problematik när man sysslar inte bara med politikens konkreta fakta och händelser, utan också med idéhistoria och idékritik. Den ligger delvis bakom den polemik som på 1940-talet uppstod mellan Herbert Tingsten och mig. Där gick jag rentav så långt att jag ifrågasatte möjligheten av idékritik inom den politiska vetenskapens ram. I efterhand konstaterar jag att jag därvidlag gick till överdrift. Både immanent kritik och kritik av underliggande faktaanalys är vetenskapligt möjliga vid studiet av politiska ideologier och åskådningar. Måhända gäller detsamma också undersökning av den ideologiska argumentationens uppriktighet.

Otvivelaktigt är dock frestelserna stora, och de övervinns långt ifrån alltid. Herbert Tingsten kritiserade i tur och ordning sönder fascistisk-nazistisk, konservativ och marxistisk ideologi. Någon motsvarande analytisk kritik av liberalismen gav han sig aldrig in på. Gunnar Myrdal visade genom "Vetenskap och politik i nationalekonomin", en för alla samhällsvetare oumbärlig bok, på några av de stora bristerna i den traditionella liberala nationalekonomins analyser. I ett senare skede skulle en likartad kritik av Keynes' teori ha haft stort intresse, men åt någon sådan har Myrdal aldrig ägnat sig. Det kan i båda fallen ligga nära till

hands att misstänka motiv som ligger utanför de vetenskapliga. Igen är det trovärdigheten som sätts i fråga.

Det är dock ytterst viktigt att understryka, att invändningar av detta slag kan gälla inte bara dem som har öppet redovisade värderingar och politiska ståndpunkter utan lika mycket – kanske ännu mera – det oredovisade engagemanget. När jag på sin tid läste Carl Arvid Hesslers installationsföreläsning om "Demokrati i västeuropeisk mening och i rysk" kunde jag instämma i snart sagt varje ord. Men såvitt jag kunde förstå var det på åtskilliga punkter mina relativt subjektiva värderingar, inte den vetenskapliga analysen som motiverade instämmandet. Sak samma skulle ha gällt den negativa ståndpunkt jag hade kommit att inta om det förda resonemanget hade förbytts i sin motsats. När Hessler skrivit om stat och kyrka eller om konfucianismen har jag också haft svårt att värja mig för lurande misstankar att framställningen kan ha påverkats av för mig okända ideologiska ståndpunkter eller värderingar.

Också på en annan punkt måste jag anmäla avvikande mening mot Hessler, och här är jag tvungen att närmare utföra mitt resonemang. Det gäller några av den weibullska metodiken påverkade satsar i uppsatsen "Att lära känna samhället" i serien "Mina lärofäder" (StvT 1982:3).

"Det väsentliga var att gå tillbaka till de primära, tillförlitliga källorna och utan sidoblickar på annat material söka tolka dem. Vid den tolkningen var det oacceptabelt att komma med förmodanden och gissningar. Det var de primära källornas ord som gällde, ingenting annat." – "När jag kom till Konfucius – eller K'ung Fu Tzu – fann jag att det uppstått en rik flora av legender kring mannen och att det rädde de mest skilda uppfattningar om hans lära. Jag beslöt att inte ta hänsyn till dessa legender och uppfattningar. Utan någon förutfattad mening gick jag direkt till K'ung Fu Tzus 'Samtal'. Då upptäckte jag att det rädde delade meningar om äktheten hos dessa 'Samtal'. En framstående sinolog som Bernhard Karlgren ansåg att skriftens äkthet var ställd utom tvivel. En annan framstående sinolog, Arthur Waley, ville påstå att samlingen inte innehöll många autentiska uttalanden av mästaren själv. Därom kunde jag inte ha någon mening. Men av källkritiska skäl beslöt jag att följa Waley och endast studera de äldsta delarna av 'Samtalen'. Skulle jag ha fattat dessa två beslut, om jag aldrig hade lärt känna Curt Weibull?"

Nu hör jag för min del – det måste jag oförblommerat erkänna – av arv, utbildning och läggning snarare till den hjärneska än till den weibullska skolan. Därför kan jag inte förlika mig med tanken att man "utan sidoblickar på annat material" skall följa uteslutande de helt primära källorna. I mitt tycke är Hesslers egen bok om konfucianismen, "De sanna riddersmännens stat", ett klart exempel på problemet. Som primära, tillförlitliga källor kan man nämligen aldrig räkna översättningar om vilkas tillförlitlighet man är ur stånd att själv bilda sig en uppfattning. Ändå bygger Hessler på de delar av Samtal som han anser äkta – utan att kunna läsa dem i original. Det skulle jag från mina utgångspunkter inte heller tveka att göra, men då därför att min källkritiska syn är en annan än hans. Vidare: de legender och uppfattningar om konfucianismens sanna innebörd, som Hessler inte vill ta hänsyn till, har för den utveckling efter mästarens död, som den senare delen av Hesslers bok handlar om, troligen haft minst lika stor betydelse som dennes ursprungliga förkunelse. "When men believe things to be real, they are real in their consequences."

Om det är "oacceptabelt att komma med förmodanden och gissningar" ligger det nära till hands att också mönstra ut ofullständigt bevisade eller helt obevisade hypoteser om skeendet. Självfallet får sådana inte presenteras som något annat än vad de är, nämligen just hypoteser, men i den egenskapen är de enligt min mening helt oumbärliga i vår vetenskap liksom i alla andra. Ofta är det endast med utgångspunkt från hypoteserna som man kan bedöma vilka ytterligare uppgifter man måste införskaffa och vilka frågor man skall ställa till materialet. Och detta gäller inte bara de egna hypoteserna, som man ju rent teoretiskt sett skulle ha möjlighet att behålla för sig själv tills man prövat dem, utan i minst lika hög grad fullföljandet av det vetenskapliga arbete som inletts av andra. Inte sällan är det just med utgångspunkt från föregångarnas obevisade hypoteser, förmodanden och gissningar som efterföljarna genom egna forskningar och resonemang kan nå säkrare slutsatser.

Låt mig ge ett exempel, hämtat från min egen doktorsavhandling, på vad jag anser vara nödvändigt arbete med en hypotes. Det gäller 1848 års ministärskris. Det primära och helt tillförlitliga källmaterialet ter sig helt motsägande. Där finns både uppgifter som handlar om starka konservativa tendenser men också andra som tvärtom tyder på att riksdagens reaktioner, kanske också orolig-

heterna i och utanför Sverige, nödvändiggjort en förskjutning i liberal riktning. Frågan är inte betydelselös. I den långsamma vandringen från makt-delning med en stark kungamakt till något som närmade sig parlamentarism (ehuru inte demokrati) var det som hände 1848 högst betydelsefullt, kanske mera betydelsefullt än 1840 års kriser. Går man bara på de primära källornas uppgifter finner man sig stå kvar vid en oförklarad motsägelsefullhet. Genom att framföra en obevisad hypotes om de moment i händelseförloppet där källorna var tysta kunde jag peka på en möjlig förklaring till det skenbart oförklarliga. Själv är jag alltjämt övertygad om att den måste vara den riktiga, och antingen det nu beror på att ingen varit intresserad av att forska vidare på 1848 eller på att andra delar min mening kan jag efter fyrtio år konstatera att ingen ens försökt göra en motsatt uppfattning trolig.

Förmågan att finna de mest sannolika hypoteserna där källmaterialet tryter saknar i vår vetenskap inte samband med erfarenheten av praktisk politik. Om man i stället för att bara hålla sig till primära källor som är obestriddigen tillförlitliga försöker bygga på hela det tillgängliga, mer eller mindre tillförlitliga materialet blir det nödvändigt att på varje punkt värdera inte bara källornas kvalitet utan också de sakuppgifter man möter – inte bara för att träffa ett val mellan motstridiga uppgifter utan också där dessa är skenbart entydiga. Det ger inte full visshet, men det räcker ofta att fastställa graden av sannolikhet.

När vi inom IPSA sysslade med de diskussioner, som låg till grund för min bok "The study of comparative government", hävdade framför allt några av de brittiska diskussionsdeltagarna att själva benämningen "political science" var missvisande. "It is not a science, it is an art." Visst låg det något i vad de sade, om man i ordet "science" lägger in den precision som ansågs utmärkande för den klassiska fysiken eller de andra "exakta naturvetenskaperna". Full visshet uppnår man i vår vetenskap sällan eller aldrig, vilken källkritisk metod man än tillämpar. Att bedöma graden av sannolikhet kräver å andra sidan en förmåga, som de brittiska kollegerna ville beteckna som konstnärlig. Man måste kunna sätta sig in i vad som kan ha hänt eller kan förmodas hålla på att hända – och kanske framför allt vad som *inte* kan ha hänt eller *inte* kan hålla på att hända.

Skulle man i källorna stöta på en uppgift om att Bertil Ohlin eller Jarl Hjalmarson 1958 övervägt

att gå in i en koalition med socialdemokraterna under Tage Erlanders ledning, behöver man inte ägna sig åt någon källkritisk analys. Uppgiften vore så uppenbart orimlig, att den måste vara otillförlitlig och skulle kunna lämnas åsido utan större ansträngningar. Också räknemaskinens resultat måste för att inte vålla missförstånd bedömas utifrån sunt förnuft och beprövad erfarenhet. Visst måste man när det gäller opinionsundersökningar hålla uppsikt över statistiska felmarginaler, men det är inte tillräckligt. Där kan också finnas systematiska fel, som gäller validiteten i grundmaterialet, och dem är det inte alltid lika lätt att omedelbart observera. Först när man på andra grunder börjar misstro undersökningens resultat får man anledning att göra en mera ingående granskning, som kan avslöja de systematiska feilen. Skulle exempelvis en opinionsundersökning just nu tyda på att två tredjedelar av väljarna vid 1985 års val hade för avsikt att rösta med moderata samlingspartiet, inser var och en att där måste finnas ett sådant systematiskt fel. Det blir då ointressant att försöka tolka undersökningens resultat. Men var går den gräns, vid vilken misstron måste anses given? Går den vid 50 procent – vid 40 procent – vid 35 procent? Det blir i hög grad en omdömesfråga.

När min far Eli F. Heckscher hade läst min doktorsavhandling, vilket han inte hade tillfälle att göra förrän den förelåg i tryck, ville han säga något vänligt. Hans kommentar blev att boken vittnade om att författaren hade gott politiskt omdöme. Var detta riktigt, berodde det troligen på att erfarenheterna av studentpolitiska och akademiska intriger i 1920-talets och 1930-talets Uppsala kunde ge god ledning vid studiet av de intrigspel som ägde rum i och omkring Karl XIV Johans och Oskar I:s regeringar. Ibland – såsom i fråga om 1848 års nyss nämnda ministärkris – gällde det att söka förklaringen till skenbart oförklarliga utvecklingsmoment i att de handlande personerna agerade på ett mera komplicerat sätt än den politiskt oskuldsfulla kunde föreställa sig. Av allt att döma saknas exempel därpå inte heller i vår egen samtid. Det är ett av skälen till att den praktisk-politiska erfarenheten utgör en tillgång också i statsvetenskaplig forskningsverksamhet.

Hur är det med det omvända förhållandet, den vetenskapliga läggningens verkningar om man sysslar med praktisk-politiskt arbete? Nu liksom i 1982 års artikel skulle jag vilja göra gällande att svårigheterna här väger avsevärt tyngre än den

fördel som vanan vid logiskt tänkande egentligen skulle kunna innebära. Och detta blir särskilt märkligt till följd av de ändringar i det politiska arbetets villkor som i det föregående har berörts. Det beror framför allt på att de förenklingar dagspolitiken i växande grad kommit att kräva vållar svårigheter för den politiskt engagerade vetenskapsidkaren. Låt mig ta ett par exempel ur min egen erfarenhet!

Som nybliven högerriksdagsman sattes jag genast som suppleant i statsutskottet, det utskott där budgetens utgiftssida så gott som helt och hållet behandlades. Det ansågs mycket hedrande, bland annat därför att utskottets struktur var sådan att suppleanterna på utskottets olika avdelningar i verkligheten hade samma ansvar som ordinarie ledamöter. Högerpartiets politik gick den tiden ut på att med osthylmetoden yrka nedsättning av alla anslag, stora som små, för att därmed lägga en statsfinansiell grund för skattesänkingsförslag. Själv hade jag nyligen i boken "Svensk statsförvaltning i arbete" visat "att inga ur statsfinansiell synpunkt verkligt stora belopp över huvud stå att vinna genom ökad sparsamhet med statens medel", så länge man med sparsamhet menade "småsparande" på omkostnader och andra därmed jämförliga detaljer. Lyckligtvis hade våra politiska motståndare i statsutskottet inte läst min bok, eller också avstod de av grannlagenhetsskäl från att citera den. Men för mig själv innebar det något som närmade sig en samvetskonflikt att avgöra, om jag i utskott och kammare skulle kunna tala eller ens rösta för en politik som jag kort dessförinnan hade visat vara meningslös.

En stridsfråga i svensk politik har under lång tid gällt införandet av grundlagsskydd för äganderätten, upprätthållet med stöd av domstolarnas s. k. lagprövningsrätt. Inte minst mitt eget parti har ivrigt påyrkat detta och menat att domstolarna på detta sätt skulle kunna utföra en mycket samhällsnyttig gärning. För bedömningen härav spelar den amerikanska utvecklingen självfallet en stor roll. Den har jag haft tillfälle att studera rätt ingående, ehuru utan att skriva om den. Under min docenttid fick jag bland annat delta i Edward S.

Corwin's rättsfallsövningar vid Princeton-universitetet. Corwin visade där, liksom i sina skrifter, att den amerikanska högsta domstolens tillämpning av ifrågavarande grundlagsbestämmelser varit långt ifrån konsekvent. Under olika tider har den betingats av de växlande värderingar som på detta område varit förhärskande i den allmänna opinionen. Ingenting tyder på att svenska domstolar skulle ha större motståndskraft mot dylika frestelser än de amerikanska. Men hur skall man kunna övertyga ett politiskt parti om den saken?

På senare tid har det i stället inte varit ovanligt att ställa förhoppningar på inrättandet av en särskild författningsdomstol. Det finns få exempel därpå från andra länder, men ett av dem gäller Västtyskland. Där har författningsdomstolen visat sig vara ett politiskt snarare än ett juridiskt organ, och dess auktoritet är snarast mindre än de allmänna domstolarnas.

En annan sak som för närvarande ibland diskuteras är möjligheten att grundlagsmässigt reglera något slags balansering av statens budget. I själva verket hade vi emellertid rätt länge bestämmelser av detta slag i våra kommunallagar, och de kringgicks vid relevanta tidpunkter snart sagt i alla kommuner, tills de framstod som helt ineffektiva. Inte heller den erfarenheten är alldeles lätt att förmedla till politiker eller samhällsdebattörer ur en yngre generation, vilkas eventuella kommunala erfarenhet inte sträcker sig längre tillbaka i tiden än något årtionde.

Den sortens problem blir större, inte mindre, i proportion till det ansvar och inflytande man kan få inom sitt parti. Den vetenskapsidkare klarar sig lättast som kan nöja sig med att från sin bänk uppträda som särpling, förutsatt bara att han ändå kan bli omvald. Om ambitionerna är större och går ut på att öva verkligt politiskt inflytande blir det också svårare att frondera. "Jag är deras ledare, jag måste följa dem" är en gammal sats som är minst lika tillämplig i dag som den varit tidigare. Med den utveckling som präglat den svenska politiska debatten blir den alltmera besvärande för den som har ambitionen att syssla med både politisk vetenskap och praktisk politik.

Vertical line on the left side of the page.

Horizontal line at the top of the page.

Vertical line on the right side of the page.

Vertical line on the right side of the page.

Översikter och meddelanden

Några erfarenheter av regeringsarbetet

Den lilla serie om erfarenheterna från regeringarna Fällidin, som inleddes av Karin Ahrlund i häfte 1983:2, illustrerar med all önskvärd tydlighet att erfarenheterna kan variera avsevärt från olika departement. Mina reflektioner grundas på erfarenheterna i industridepartementet under fem år, dvs under regeringarna Fällidin 1, 2 och 3. Jag har för övrigt i min bok "Maktkamp eller samförstånd" (LTs förlag 1983) utförligt behandlat vissa erfarenheter av regeringsarbetet. Genomgående tycks mina kollegor och jag vara överens om den höga kvaliteten, som präglar det svenska regeringskansliet, liksom den lojalitet, som i allt väsentligt också är ett kännetecken för kanslihusets personal. Det ifrågasattes efter det långa socialdemokratiska maktinnehavet, när regeringen Fällidin tillträdde 1976.

Industridepartementet befann sig i en speciell situation vid regeringsskiftet i oktober 1976. Det var flera omständigheter som bidrog härtill. Kostnadskrisen 1974/75, som i ett enda slag hade fört upp de svenska exportpriserna till en nivå 20–25 % över konkurrentländernas, utlöste en kris i svensk industri, som vi aldrig hade sett maken till i vårt land sedan 30-talet. Departementet var redan vid regeringsskiftet överhopat av akuta problem. Regeringsskiftet innebar att riksdagsmännen i den nya oppositionen liksom företrädare för kommuner och regionala myndigheter, ställde långtgående krav på insatser för att rädda industrier. Det svenska näringslivet självt hade dålig beredskap. Det dröjde inte länge innan industrin hörde av sig och i departementet låg redan vid tillträdet några speciella krisärenden, t ex det statsägda Norrbottens Järnverk och varven, där staten hade gått in under början av 70-talet och där man 1974 hade slagit in på den olyckliga vägen med att bygga fartyg på lager. Det var ett äventyr, vars ekonomiska konsekvenser blev förödande och långvariga trots att den nya regeringen snabbt stoppade denna form av varvsstödd.

Den andra omständigheten som satte sin prägel på arbetet i industridepartementet var, att till departementets ansvarsområde hörde energifrågor. Eftersom kärn-

kraften hade spelat en avgörande roll i valrörelsen 1976 var det självklart att energifrågorna måste få en speciell uppmärksamhet, och ett särskilt statsråd, Olof Johansson, blev energiminister och därmed biträdande industriminister.

För det tredje hade centerpartiet länge drivit frågan, att regionalpolitiken borde samordnas med industripolitiken om den skulle ge den effekt man ansåg sig böra kräva. Vid regeringsbildningen gjordes följaktligen den uppgörelsen, att regionalpolitiken lyftes ut från arbetsmarknadsdepartementet och överfördes först i ett sk §5-förordnande till industriministern men sedan också genom en departementsreform från den 1 juli 1977, som en integrerad del i industridepartementet.

Industrikrisen, energifrågorna och en överflyttning av regionalpolitiken från arbetsmarknad till industri, innebar självklart att industridepartementet inte bara växte personellt, utan också politiskt kom att spela en tung roll på en rad nyckelområden. I allt väsentligt bibehölls denna arbetsfördelning i regeringarna Fällidin nr 2 och 3, dock med den förändringen att Olof Johansson då var civilminister, eller personalminister. Under regeringen Fällidin nr 2 blev Carl Axel Petri energiminister, dock utan ansvar för teknisk forskning och utveckling, som under regeringen Fällidin 2 och 3 tillhörde undertecknads ansvarsområde. Under Fällidin 3 slutligen blev Ingemar Eliasson energiminister vid sidan om sin roll som arbetsmarknadsminister.

Ett karaktäristiskt inslag i industridepartementets arbete var de branschråd, som jag tog i arv från min företrädare Rune B Johansson. Branschråden hade ursprungligen, i den dåvarande socialdemokratiska regeringen, tillskapats för att vara operativa organ i strukturförändringar i olika branscher. Det fanns naturligtvis de, som förordade att branschråden borde avskaffas när Fällidin-regeringen bildades. Jag ville emellertid för min del pröva denna form av kontakt med branscher och fackföreningsrörelser och såg branschråden som rådgivande organ. Erfarenheterna visar sig emellertid ganska snart vara negativa. Skogsbranschrådet var kanske det råd

som, med hänsyn till konjunkturutvecklingen, borde haft mest att ge som rådgivande församling. Nästan undantagslöst bojkottades emellertid rådets arbete av fackföreningsrörelsens representanter, som i stället för att vid rådets sammanträden framföra sina synpunkter och sin kritik föredrog att göra det via fackförbundspresen, som mycket aggressivt följde och kritiserade regeringens åtgärder, men även genom demonstrationer och andra opinionsbildande insatser.

Samråd beträffande de stora industripolitiska åtgärder som var av nöden, fick alltså söka andra vägar via informella kontakter med företag och fackföreningar. När det gällde framtidsfrågorna, framförallt den tekniska forskningen och utvecklingen som ju blev en strategisk fråga i industrikrisens fotsår, skedde dessa samråd först i näringspolitiska rådet men sedan i det särskilt tillskapade tekniskt vetenskapliga rådet. Dit kallade jag en rad industriföreträdare tillsammans med företrädare för de tekniska högskolorna. I rådet startade debatten om den tekniska forsknings och utvecklingens framtid. På dessa områden hade redan under den första Fälldinregeringen en kraftig upprustning och satsning skett. Andra organ för samråd som tillskapades var regionalpolitiska rådet, som var ett försök att inte minst i regeringskansliet skapa förståelse för sektorsövergripande regionalpolitiska insatser. Småföretagardelegationen tillkom för att med småföretagens organisationer få till stånd en dialog av hur den framtida småföretagspolitiken skulle utformas. Denna delegation medverkade också mycket aktivt i den probleminventering som föregick först den första småföretagspropositionen från 1977 och sedan också den andra våren 1982.

Våren 1977 fick jag regeringens uppdrag att tillsätta en utredning om kooperationens roll i vårt samhälle. Därmed startade en mycket omfattande inventering av de kooperativa företagens roll och betydelse. Det var egentligen en följd av strategin att skapa ny vitalitet i näringslivet och förbättra enskilda människors möjligheter till ett direkt engagemang. Ett första resultat av kooperationsutredningen blev också den försöksverksamhet som startade 1978 med arbetskooperativ och som rådgivande instans för denna verksamhet tillkallade jag delegationen för arbetskooperativ.

Dessa delegationer och råd blev alltså ett försök att systematisera departementets externa kontakter på en rad nyckelområden. Omständigheterna ville emellertid att industrikrisen, som blommade ut med full kraft 1977 och då medförde en mycket tung arbetsbelastning på departementet, påfordrade departementsledningens hela uppmärksamhet och aktivitet. Det var en rad principfrågor som väcktes. Det var ofta insatser som krävde ett snabbt engagemang och snabba beslut, det fanns alltså

inga möjligheter att skjuta frågorna till t ex arbetsmarknadsverket eller industriverket. I stället valde jag att arbeta genom särskilda förhandlingsgrupper, oftast med statssekreterare eller enhetschef som ledare, men med experter utifrån som medagerande. På detta sätt förhandlade industridepartementet under 1977 om bildandet av Svenskt stål AB, om den framtida strukturen i varvsnäringen, om strukturfrågor i skogsindustrin, om bilindustrins framtid, om civil flygproduktion i landet, och om elektronikindustrins framtida struktur, för att nu nämna några exempel.

Parallellt med denna betydande kraftansamling, som inte hade kunnat klaras utan en mycket lojal uppslutning från departementets personal på olika nivåer, ökade snabbt antalet överklaganden av industrigarantilåneärenden och regionalpolitiska låneärenden. Staten fick alltså till följd av industrikrisen en rad nödlidande fordringar på dessa områden, som fordrade insatser. I varje fall krävde företagen, kommunerna, facket och berörda landshövdingar detta.

Dessa nödlidande fordringar, eller rekonstruktionsärenden, krävde naturligtvis en stor arbetsinsats av departementet. Då departementet hade det slutgiltiga ansvaret för såväl industrigarantilånegivningen, som administrerades av industriverket, som lokaliseringslånegivningen, som administrerades av arbetsmarknadsverket, blev det här som sammanvägningen och beslutet om rekonstruktionsinsatserna ofta slutgiltigt fick tas. Även om jag som gammal bankman inte kände mig främmande för dessa kreditärenden är det ändå självklart, att behandlingen från statsrådets sida måste bli summarisk och bygga på ett mycket stort förtroende för handläggarna. Erfarenheten visade att detta förtroende inte var obefogat. Många konstruktiva insatser för att rädda och utveckla företag gjordes under dessa år.

I debatten har sedermera hävdats, att denna sk akutmottagning skulle ha fördröjt nödvändiga strukturinsatser i svensk industri. När man så här med något års distans summerar erfarenheterna, blir slutsatsen den rakt motsatta. Nämligen att industrikrisen under 70-talet aktualiserade en lång rad strukturinsatser, som med en stor arbetsinsats från industridepartementet i allmänhet lotsades in i konstruktiva banor, som i hög grad har varit till glädje när svensk politik – och näringsliv – åter kunnat arbeta i ett fördelaktigt kostnadsläge. Sammansmältningen av de tre handelsstålföretagen, NJA, Gränges och Stora Kopparberg, skapade ett strömlinjeformat SSAB, som dessutom mot 70-talets slut fick kraften att göra den i tiden största framtidssatsningen i svensk industri, nämligen den på ett nytt tunnplåtverk i Domnarvet. Varvsindustrin, som tog en så stor del av resurserna i anspråk, kunde också omstruktureras.

reras. Även om förslaget om nedläggning av Öresundsvarvet, som framfördes redan under den första Fälldinregeringen, genom allehanda politiska komplikationer blev 3 år fördröjt, genomfördes dock i branschen som helhet en välbehövlig strukturomvandling och satsning på offshore-industrin. Genom ingripandena i skogsindustrin genomfördes en stor strukturförändring längs norrlandskusten, där tre gamla massfabriker som ägdes av NCB kunde läggas ner i ordnade former.

Totalt sett var alltså de genomförda strukturinsatserna av stor betydelse. Man torde också kunna påstå, att en del av strukturinsatserna varit direkt lönsamma för staten. Det gäller t ex SSAB och engagemanget i NCB, där staten uppenbart, som marknaden nu värderar företaget, har gjort en god affär. Den övervägande delen av det industristöd som satsades under dessa år, har emellertid gått till de statliga företagen. Även där är framtidsutsikterna nu ljusare och kanske kan man även där på lång sikt räkna med att insatserna ger återbäring.

Politiskt innebar givetvis de industripolitiska insatserna för industridepartementet en tung belastning för Fälldinregeringarna. Insatserna skedde genomgående under högljudda krav från den dåvarande oppositionen och från fackföreningsrörelsen på ytterligare insatser. Näringslivets företrädare var ofta också under intryck av den svåra industrikrisen 1977, inställda på att riskvilligt kapital inte då fanns inom den enskilda sektorn, utan staten måste inskrida som katalysator i strukturarbetet. Handlingsalternativen var alltså i allmänhet obefintliga. Man fick inrikta sig på att göra insatserna starkt tidsbegränsade och matcha dem med framtidsinriktade åtgärder och insatser för förnyelse i näringslivet, genom forskning och utveckling och genom en särskild småföretagspolitik.

Den fråga som ofta anmäler sig är, om inte industridepartementet i stället skulle ha låtit marknadskrafterna sköta strukturomvandlingen och ägnat sig åt just dessa två områden, dvs forskning/utveckling och småföretag. Ja, om konjunkturen varit normalt hade det varit befogat. Men eftersom det uppenbart inte fanns enskilt kapital villigt att ta ansvaret för strukturomvandlingarna, var alternativen obefintliga. Den politiska opinionen var heller inte mogen för att låta marknadskrafterna slå ut företaget. Det visade t ex spelet kring Öresundsvarvet, där den första Fälldinregeringen hade lagt sitt förslag om nedläggning sommren 1978. Den av socialdemokraterna stödda folkpartistiska minoritetsregeringen vågade aldrig lägga fram den propositionen. När Fälldins andra regering lade fram propositionen igen våren 1980, föll förslaget om nedläggning av Öresundsvarvet, eftersom den socialdemokratiska oppositionen drev en intensiv agitation mot förslaget och två folkpartistiska riksdags-

män fronderade. Förslaget antogs av riksdagen först sommaren 1981.

Med denna febrila aktivitet och detta krav på snabba beslut är det självklart, att industridepartementet från andra departement uppfattades som ett departement som ibland arbetade med improvisationer och ofta hade krav på en forcerad beslutsprocess. Gösta Bohman behandlar i andra delen av sina memoarer "Maktskifte", bla ekonomidepartementets reaktioner på industridepartementets förslag. Dessa motsättningar jämnades så småningom ut när konjunkturen under den andra Fälldinregeringen blev mera normalt.

Då tillstötte andra problem och motsättningarna i synen på skatternas roll i stabiliseringspolitiken blev den anledning som fick moderata samlingspartiet att lämna regeringen.

Fälldinregeringarnas problem var dock främst de stora påfrestningar, som den ekonomiska krisen skapade i de sedan länge och under ständig tillväxt uppbyggda samhällsfunktionerna. Regeringsarbetets tekniska och administrativa sidor fungerade genomgående utan anmärkingar i kraft av tradition och praxis.

Nils G Åsling

Det amerikanska presidentvalet: succéföreställning i repris

1. Inledning

Det amerikanska presidentvalet 1984 innebar verkligen ett jordskred: Ronald Reagan vann alla elektorsröster utom 13, alla stater utom en, motkandidatens hemstat Minnesota; Mondale vann också huvudstadsområdet District of Columbia. Reagan fick 59 procent av de angivna rösterna mot 41 för Walter Mondale. Hur skall man tolka denna överväldigande seger? Kolumnisten Tom Wicker ställde i New York Times efter valet tre frågor:

- Innebär detta en personlig seger för presidenten?
- Innebär det en seger för hans parti?
- Vad innebär utgången för demokraterna?

Mycket av eftervalsdebatten har cirklat kring dessa frågor rörande valutgången. De är viktiga eftersom presidentens och administrationens egen tolkning i centrala avseenden blir bestämmande för den politik man kommer att föra under de kommande fyra åren. Inte sedan Nixon 1972 – han fick 520 elektorsröster medan George McGovern fick 17 – har någon president blivit återvald

med en sådan stor och, i förhållande till föregående val, ökad majoritet. Det var ju fallet med såväl Eisenhower 1956 som Nixon, medan tex Franklin Roosevelt fick vidkännas en sjunkande majoritet allteftersom åren gick. Man kan fråga sig vilka likheter som Reagan har med Eisenhower och Nixon? Kanske inte alltför stora. Men möjligen har Adlai Stevenson, George McGovern och Walter Mondale vissa likheter som kan kasta ljus över utgången? De kan alla sägas tillhöra den första vänsterliberala flygeln inom sitt parti.

Valsegern 1980 för Ronald Reagan – efter försök att nomineras såväl 1968 som 1976 – ansågs allmänt bero på att Jimmy Carter misslyckades så kapittalt och inte minst på de förödmjukelser som amerikanerna fick utstå i samband med ockupationen av den amerikanska ambassaden i Teheran. Jimmy Carter hade valts till president 1976 för att majoriteten syntes vilja ha en "outsider" som inte var befläckad av Watergateandan och allt vad därtill hörde. Denne "outsider" visade sig sedan vara för mycket utanför systemet – han följde inte de regler som gäller för det politiska spelet i Washington. Därför fick han inte så mycket gjort. Han hade också gått till val som förespråkare för en mindre Sovjetfixerad utrikespolitik, något som ju efter Etiopien/Somalia 1978 och särskilt Afghanistan 1979 inte längre tedde sig rimligt. Den bild av hederlig amerikansk småstatspolitiker som Carter hade, stod sig inte i en värld av svåra utrikespolitiska problem och kärva relationer till Sovjetunionen.

Segern för Reagan var snarare ett val *mot* Carter än för Reagan. En närmare analys av valsegern (jfr StvT 1981:1 s 35–112) gav liksom utfallet av mellanvalen 1982 (StvT 1983:1 s 68–75) vid handen att den sk höger vågen nog ändå var alltför svagt belagd. Annars var det en mycket klar tendens i valanalysen att tala om en sådan våg, att Reagan lyckats slutligt bryta sönder den gamla Rooseveltska koalitionen mellan arbetare, olika minoriteter och östkustens intellektuella för att ersätta den med en ny konservativ allians, som kunde räkna med en permanent kontroll över maktpapparatens i landet. Trots Reagans storseger finns det alltså skäl att ställa frågan om denna analys håller, om inte presidentens seger ändå främst är en personlig viktoria.

II. Valkampanjen

På den republikanska sidan var det formellt länge oklart om Ronald Reagan skulle ställa upp till omval 1984. Han var trots allt 72 år fyllda och skulle fylla 73 tidigt under valåret. Han hade dessutom utsatts för ett allvarligt attentat, som han dock mirakulöst repat sig från. Det gick rykten om att hans hustru, vars råd han fäster stor vikt vid, skulle vilja flytta hem till gården i Californien igen. Men ändå ville man inte tro att Reagan skulle försitta chansen att bli omvald. Han föreföll att trivas så

väl i rollen som president, han var känd för ett måttligt arbetstempo, för att inte låta sig stressas. Innan Reagan hunnit tillkännagiva sin avsikt att ställa upp för en ny period vågade inte andra republikaner andas om sina egna planer, även om det är väl känt att vicepresidenten Bush, majoritetsledaren i senaten Howard Baker, finansutskottets i senaten ordförande Robert Dole, kongressledamoten Jack Kemp m fl hyser ambitioner att nå Vita Huset. I januari kungjorde presidenten så inte oväntat att han avsåg att genomföra en ny valkampanj.

På motståndarsidan hade förre vicepresidenten Walter Mondale skaffat sig ett tidigt försprång genom att redan 1982 kungöra att han skulle söka sitt partis nominering. Det fanns – som det sedermera skulle visa sig – faror med att starta så tidigt, vilket också påpekades av olika politiska kommentatorer. Det kunde hända att en viss kandidats position skulle urholkas när hans popularitet började tappa momentum; det är oundvikligt att så sker under en så oerhört lång valkampanj som den amerikanska, vilken reellt pågår flera år. Mondales ställning i partiet – populär, utan att egentligen vara innehavare av någon särskild karisma – och föregående som vicepresident och framför allt stöd i fackföreningsrörelsen hindrade dock inte att Mondale med tiden skulle få ett antal konkurrenter. De var senatorn – och förre astronauten – John Glenn från Ohio, Ernest Hollings från South Carolina, förre senatorn och presidentkandidaten George McGovern, senatorerna Alan Cranston från California och Gary Hart från Colorado, samt Floridas förre guvernör Reuben Askew. Härtill kom en mycket intressant kandidat i den svarte medborgarrättskampen Jesse Jackson, en gång medarbetare till Martin Luther King. Jacksons kandidatur ansågs framför allt vara intressant i vad avsåg hans möjligheter att mobilisera de svarta väljare som ofta inte deltar i valen. En som däremot inte ställde upp var Ted Kennedy. Han kungjorde redan 1982 att han med hänsyn till sin familj inte ville komma ifråga. Under valkampanjens gång tunnades fältet snart ut så att andra hälften av primärvalsrundan kom att bli en kamp mellan Mondale och Hart även om Jackson också höll ut till slutet och to m vann ett primärval (North Carolina).

Glenn var för tråkig, Cranston för gammal och för liberal, Hollings och Askew för okända och McGovern förbrukad. Så kan man i mycket korta ordalag karakterisera orsakerna till att dessa kandidater försvann relativt snabbt ur striden. De kom givetvis att lida brist på medel, vilket med de amerikanska finansieringsmetoderna är helt utslagsgivande.

Men Gary Hart skulle visa sig vara en besvärlig motståndare till Mondale. Han beskrivs ofta, särskilt i europeisk press, som en rätt okänd senator. I själva verket är Hart nog rätt väl etablerad i Washington. Han började

sin karriär som kampanjchef för George McGovern 1972 men lyckades snart tvätta av sig denna stämpel för att 1974 bli invald i senaten från Colorado. I kongressen har han visserligen gått sin egen väg, men ändå gjort sig rätt känd dels för sitt stora försvarsintresse, dels för sin ekonomiska politik. I försvarsfrågor har han väl knappast kunnat ses varken som duva eller hök, utan mera som en förespråkare för nya linjer, en rätt radikal om-tänkare helt enkelt. Hans strävän här synes i allt väsentligt ha varit att mera effektivt utnyttja existerande kapacitet, ta fasta på en del av idéer som försvarsreformatorer kastat fram. Ifråga om den ekonomiska politiken har Hart framför allt kommit att driva behovet av en nationell industripolitik; USA hade en gång skapats av sin storindustri. Denna måste nu förnyas och häri måste den federala regeringen ta del.

Hart gjorde ett par förvånansvärt goda primärval, särskilt när han överraskande vann i New Hampshire, det traditionellt första. Ett tag kring mitten av mars syntes Mondale lida risken att tappa momentum. Hart framstod som något nytt och fräscht, han appellerade till de yngre väljarna och kunde i motsats till Mondale to m framkalla ett mått av entusiasm hos sina potentiella väljare. Det blev rätt mycket en kamp mellan de traditionella fackföreningsanknutna demokraterna och de utanför – särskilt de som ville förnya partiet, vilket fö Hart redan efter 1980 års nederlag i bokform förespråkade. Men sedan Mondale i en mera aggressiv stil gått till motattack kunde han återvinna momentum i sin kampanj och relativt lätt avgöra striden. Hart vägrade visserligen att ge upp intill dess nomineringskonventet samlats, men de facto hade man långt dessförinnan klart för sig att Mondale skulle segra. Det kan nu i efterhand med rätta frågor om Hart egentligen någonsin haft en reell chans. Ty Mondale hade vunnit så många delegater i de många stater som inte hållit primärval utan utser sina representanter till nomineringskonventet genom slutna val inom partiet etc. Reglerna är olika delstat för delstat, och antalet stater som anordnat primärval hade 1984 minskat något – effekterna av de kolossalt dyra primärvalen förskräcker.

Valkampanjen skulle mycket komma att handla om ekonomin, mindre om utrikespolitiken som 1980 var ett mycket viktigt inslag i debatterna. Reagans ledande tema var att amerikanerna i genomsnitt hade fått det mycket bättre än 1980, något som denne med ett mått av själförtroende kunde säga oftare alltmedan våren 1984 framled. Arbetslösheten hade sjunkit, inflationen minskat och produktiviteten ökat. Huruvida detta vore ett resultat av Reagans i princip utbudsekonomiska politik eller av andra för honom opåverkbara omständigheter kan väl här lämnas därhän. Huvudsaken var att dessa siffror började slå igenom först under 1984. I början av

året hade Mondale opinionsmässigt häng på Reagan men rätt snart föll han tillbaka. Elizabeth Drew menar i sin krönika i New Yorker efter valet (3 december) att under våren började Reagans ekonomiska budskap att gå hem. Mondales försök att peka på det uppenbara, nämligen att en viss del av det amerikanska folket faktiskt fått det sämre, tilltalade väl dem, men inte majoriteten. Harts budskap gick då bättre. Mondale uppfattades som alltför bunden till specialintressen, dvs fackföreningarna, medan Hart lyckades förmedla bilden av nya, fräscha tankar. I TV-åldern är dessa enkla "images" av största betydelse.

Nomineringskonventen under sommaren blev tämligen intresselös. Mondale hade under senvåren och försommaren säkrat sin position, fast Hart som sagt inte gav sig utan vidare. Genom att Mondale mot traditionen, redan före konventet, kungjort vem som skulle bli hans medkandidat hade även detta element, som brukar borge för visst intresse, försvunnit. Valet av den kvinnliga representanthusledamoten Geraldine Ferraro från New York var ju ett nytt drag, ägnat att utnyttja den svaga ställning Reagan hela tiden haft bland kvinnorna. Ferraros katolska och italienska bakgrund ansågs också vara en styrkefaktor. Värdefull kampanjtid gick emellertid åt att utreda familjen Ferraros privata inkomstförhållanden.

Reagans kröning till presidentkandidat var en välregisserad och förutbestämd händelse. Det enda intressanta som synes ha inträffat på konventet var FN-ambassadören och demokraten Jeane Kirkpatrick's ljungande försvarstal för Reagans utrikespolitik; den omstridda Mrs Kirkpatrick lyckades med en del rätt svepande demagogiska tongångar sätta fart på de troende.

Den officiella valkampanjen var utan större intresse. De traditionella resorna landet runt medförde inte att bilden av de båda kandidaterna och deras politik på något sätt fördjupades. Däremot koncentrerades åtskilligt intresse kring de två TV-debatter som ägde rum i oktober. Det var länge oklart om Reagan, som han av Mondale utmanades till, skulle ställa upp i TV på sätt som skedde 1980. Då hade ju den i TV-sammanhang erkänt skicklige Reagan knappast något att förlora på att utmana Carter. Nu, menade en del av hans rådgivare var det mera tveksamt. Ty Reagan hade ett så stort försprång att han inte rimligen kunde hotas. Varför skulle han ändå ställa upp? Härtill kom att en del nog var rädda för att släppa fram Reagan i en debatt. Inte för att Mondale nödvändigtvis var en så formidabel motståndare. Mondale är en erfaren yrkespolitiker och inte som Reagan en som kommit relativt sent till politiken. Problemet var väl snarast detsamma som anförts att Reagan trots sin obestridliga förmåga att använda etermedia, haft färre offentliga presskonferenser än någon annan

president i modern tid. Det har att göra med hans tendens att hålla sig till allmänna utsagor. Det är ju allmänt bekant att presidentens stab hårt ransonerar hans tid; detta innebär – förmodligen i kombination med hans läggning – att hans kunskaper i skilda ämnen är rätt allmänna om man jämför tex med Jimmy Carter, som snarast var en tjänsteman i Vita Huset, alltid påläst. Dennes bästa forum var just presskonferenserna, medan Reagan är bäst på att hålla tal i TV. Under en lång TV-debatt, fruktade en del av hans omgivning, skulle Reagan i jämförelse med Mondale framstå som okunnig. Dessa farhågor visade sig vara riktiga: i den första debatten som handlade om inrikespolitiken, var Reagan påfallande osäker, stakade sig och sökte ta sig ur knipor med redan använda fraser. Mondale tog ett jättekälv framåt och hans kampanj vädrade efterlängtnad morgonluft. Han tog ett par kraftiga steg uppåt i opinionssiffrorna, även om avståndet i procent också efter denna debatt var rätt stort. Förhoppningarna föddes om att Mondale, om han kunde göra om sin prestation i den utrikesdebatt, som skulle följa fjorton dagar senare, kanske trots allt inte stod inför en omöjlig uppgift. Mondale hade utan att direkt göra det själv fått fram vad som kallades "the age issue". Var kanske när allt kom omkring Reagan för gammal och trött?

Men Reagan repade sig. Under den andra debatten verkade han mycket piggare, trots att han ju inte sällan visat sig osäker ifråga om utrikespolitiken. Frågan om åldern tillbakavisade han med ett skämt om att han för sin del inte tänkte göra en valfråga av hans motståndares relativa ungdom och brist på erfarenheter. På så vis fick han denna fråga ur världen.

Mot slutet av kampanjen blev det endast fråga om hur stor Reagans viktoria skulle bli. Skulle han ha en möjlighet att vinna alla staterna (District of Columbia kunde Reagan inte vinna hur det än skulle ha gått – den massiva svarta majoriteten i huvudstaden borgar för detta).

III. Valresultatet

En analys av valresultatet på presidentvalsnivå rör sig mest om jämförelser med tidigare storsegrar. Av elektorskollegiets 538 röster fick Reagan nu alla utom tretton: Mondale vann således sin egen hemstat och huvudstaden. Ifråga om tidigare valsegrar kan man närmast jämföra med 1972 då Nixon vann 520 elektorsröster mot McGoverns 17 och 1936 då Roosevelt vann 523 mot Alf Landons 8. McGovern vann endast Massachusetts och District of Columbia, men inte ens sin egen hemstat, South Dakota. Det gjorde Landon inte heller 1936, endast då säkert republikanska Vermont och New Hampshire. Mätt i antalet procent var dock såväl Roosevelts 1936, Lyndon Johnsons 1964 och Nixons 1972 stör-

re än Reagans; de nådde alla ca 61 procent av rösterna.

Det är helt självklart att Reagans seger är en stor seger för honom själv. Han har vunnit i alla åldersgrupper, alla etniska grupper utom bland de svarta där han endast fått 10 procent, i alla delar av landet. Särskilt intressant förefaller det vara att Reagan fått en majoritet av de nya väljarna och bland ungdomen. Man hade en tid före valet, inte minst på demokratiskt håll, gjort det riktiga påpekandet att Reagan 1980 vunnit många delstater ganska knappt, trots att hans slutseger blev helt överväldigande också det året. Om man kunde mobilisera de många svarta i många viktiga stater, skulle man kunna tippa balansen till Mondales förmån. Det invändes då inte minst från republikanskt håll att detta inte vore någon realistisk tanke. Om det skulle visa sig att inte minst Jesse Jacksons försök att övertala de svarta att registrera sig skulle bära frukt, skulle en motoffensiv komma från oregistrerade vita. Detta har nu möjligen skett – eller har Jacksons och hans meningsfränders kampanj misslyckats. I alla händelser har Reagan fått en majoritet (60%) bland de nyregistrerade, bland vilka många rimligen också är ungdomar.

Spaltkilometer har ödslats på att söka förklara vad det är i Ronald Reagans framtoning som väckte sådan anklang hos de amerikanska väljare som brytt sig om att rösta – i år ungefär lika många som 1980, drygt 52 procent. Hans styrka ligger knappast i en mäterlig behärskning av sakfrågorna. Det påstås ofta att presidenten inte arbetar särskilt hårt, att han ogärna läser papper som är längre än några sidor etc. Men han gör uppenbarligen ett mycket förtroendeingivande intryck när han framför sina budskap i TV om vikten av sparsamhet, flit och av att hålla fosterland och familj i helgd. Han gör det med ett vänligt och varmt leende och har därmed för egen del fått fram bilden av en glad konservativ. Den pessimism som de konservativa alltid brukar ge uttryck för är i Reagans täppning borta. Det var nu Mondale som talade om alla problem och – vilket var ärligt, men säkert politiskt oklokt – om skattehöjningar. Men Reagan lovade att en röst på honom skulle bara leda till trevligheter: kunde någon säga att han/hon fått det sämre sedan han valdes till president 1980? Det kan nog åtskilliga, men inte den nöjda majoriteten som inte i samma grad drabbats av de budgetnedskärningar som gjorts.

Ett annat drag i Reaganbilden som omvitnats av många amerikanska analytiker är att han så skiljts från den dagliga politiken: det som går bra, och det har sålunda ekonomin gjort uner senare år, blir presidentens förtjänst, medan han inte lastas för det som inte gått så bra. Medan Jimmy Carter fick ta mycket stryk för att han inte lyckades få ut gisslan ur den amerikanska ambassaden i Teheran 1979/1980, kunde Reagan klara sig ur

ansvaret för den amerikanska operationen i Libanon 1983 som ju slutade med självmordsattacken mot förläggningen varvid flera hundra amerikanska soldater omkom. Detta skyllde Reagan på kongressen som inte gett honom tillräckliga medel för att på ett tillfredsställande sätt sköta operationen.

Reagans framtoning och lättsamma sätt har således i hög grad bidragit till hans seger och popularitet. Mondales försök att nå Vita Huset igen var nog mer eller mindre utsiktslöst från början. Mondale har upplevts som en alltför traditionell politiker i en tid som kräver andra lösningar än de gamla.

Om än valet således inneburit en klar seger för presidenten personligen, kan den inte uppfattas som ett mandat för republikanerna. Diskrepansen mellan de röster han fått och som tillfallit hans parti i olika delstater är slående och ibland uppgående till dryga 10 procent. Vissa delstater har Reagan vunnit med 60–40, medan valen till senat och representanthus endast inneburit segermarginaler på några procent. Kompositionen i senaten blir från 1985 53–47, d v s en förlust av två platser för republikanerna. De mest uppmärksammade kampanjerna ägde rum i North Carolina och Illinois. Efter en valkampanj där båda parter tillsammans satsade ett par hundra miljoner kronor (!) lyckades den starkt konservative Jesse Helms slå tillbaka anstormningen från den mera liberale demokraten James Hunt med siffrorna 52–48. I Illinois fick statens relativt liberale, men republikanske senator, Charles Percy, efter 18 år lämna sin plats (och positionen som utrikesutskottets ordförande) till liberale demokraten och representanthusledamoten Paul Simon. Den konservative republikanske senatoren Roger Jepsen i Iowa åkte ut och byts ut mot en liberal demokrat, Tom Harkin. I Tennessee ersätts majoritetsledaren Howard Baker, som dock inte ställde upp till omval, av den liberale demokraten Albert Gore Jr, vars far en gång också satt på denna plats. Till de nya ansiktena i senaten hör också Jay Rockefeller från West Virginia, hitintills statens guvernör. Han har avvikit från den mäktiga finansfamiljens traditioner att hålla sig till republikanerna.

Valen till *representanthuset* ledde till att demokraternas majoritet minskades från 267–168 till 253–182, en förlust på 14 platser. För de republikaner som under mera euforiska dagar hoppats på att helt avsätta majoriteten i huset, var det givetvis en besvikelse. Som någon elak demokratisk representanthusledamot påpekat är detta det sämsta resultat som någon vinnande presidents parti haft på hundra år. Man brukar med andra ord räkna med att en segrande president skall dra med sig folk på sina rockskört, som det heter. Men detta har i alldeles ovanligt liten grad varit fallet under detta val: diskrepansen mellan presidentens segersiffror och utfäl-

let i kongressvalen är påfallande. Någon mera markerad förändring i Reagans förhållande till kongressen kan knappast väntas p g a dessa relativt små förändringar. Överhuvudtaget har man väl anledning tro att kongressledamöterna, oavsett vilket parti de tillhör, kommer att vara mera bångstyriga under Reagans andra period än under den första. Nu har de ju inte presidenten att frukta. Han kan inte ställa upp till omval längre och han kan därför inte på samma sätt påverka deras framtid.

De republikanska kongressledamöterna visade snart efter valet sin självständighet. Ny majoritetsledare efter Howard Baker blir Robert Dole, visserligen ganska konservativ men en person med egna presidentambitioner och en politiker som inte går i någons ledband. Dole, som ju 1976 var Fords vicepresidentkandidat, slog bland flera kandidater den mera konservative men mindre profilskarpe Richard Lugar från Indiana som i stället blir ny ordförande i senatens utrikesutskott. Risken för att senatens kanske mest konservative ledamot Jesse Helms skulle bli ny ordförande i detta utskott avväjdes; han stannar som ordförande i det för hans stat viktiga jordbruksutskottet.

Valen till *guvernörsresidensen* ledde till en nettovinst för republikanerna, men demokraterna behåller kontrollen över 34 stater, medan republikanerna får nöja sig med 16. Inga mera bemärkta valkampanjer på denna nivå har ägt rum.

I valen till *delstatslegislaturerna* där alla stater utom Nebraska har två kamrar, hade republikanerna större framgångar. Demokraterna har numera majoritet i båda kamrarna i 28 stater, republikanerna i 12, medan tio har delad majoritet, d v s vardera partiet håller en kammare var. Före valet hade demokraterna helt kontrollen över 33 delstatslegislaturer medan bara fem var delade i detta avseende. I fråga om antalet platser i delstatssenater och representanthus har demokraterna numera 4 318 mot republikanernas 3 038, en vinst på 322 platser.

IV. Valets innebörd och utsikterna för 1986 och 1988

Det är slående att det är föga lätt att säga något av allmänt politiskt intresse om 1984 års val. Presidenten själv är förvisso ett slags politiskt fenomen, mycket amerikanskt. I övrigt reser valen inte några intressanta frågor utom den tredje som ställdes i början av denna framställning; hur skall demokraterna ta sig ur den sats man hamnat i. Trots att partiet behåller den ställning av majoritetsparti som det haft alltsedan 1932, måste man konstatera att republikanerna på presidentvalsnivån skaffat sig en inteckning i Vita Huset som för motståndspartiet ter sig svårinlöst. Republikanerna har vunnit fyra och demokraterna två av de senaste tjugo årens val. Och vad som är mera signifikant: endast republikaner

har under hela efterkrigstiden kunnat upprätthålla en tradition som säger att en sittande president nästan automatiskt omväls för en andra period: Eisenhower, Nixon och Reagan. Däremot tvingades Truman avgå 1952 liksom Lyndon Johnson 1968 trots att de säkert gärna velat ställa upp en gång till. Carter ställde upp 1980 men åkte ut med en rejäl smäll. Det har ju tidigare konstaterats i dessa framställningar att republikanerna genom den regionala fördelningen skaffat sig ett "lås" på åtskilliga delstater i väst och sydväst, dit mycket av den ekonomiska aktiviteten i landet nu koncentrerar sig. Om detta lås skall kunna brytas upp, måste demokraterna ha en mera karismatisk figur än Walter Mondale, vars hedertlighet ingen bestrider men som uppfattas som en representant för något gammalt och förbrukat. Att det republikanska låset kan brytas visar ju valet 1976 då Carter ändå slog en sittande president med ett budskap som uppfattades som fräscht och nytt, medan Ford, som var en populär och anspråklös person, sågs mer som företrädare för just dessa gamla tankar och sedvänjor för att nu tala med Mao-Tse-Tung.

Opinionsundersökningar under primärvalskampanjen visade att Gary Hart skulle klara sig bättre än Mondale i en strid mot Reagan. Harts valkampanj kunde efter nomineringskonventen i Iowa i januari och primärvalet i New Hampshire i februari få en hel del fart. Det präglades av en entusiasm som aldrig Mondale kunde uppamma. Demokraterna har ingen anledning att ge hoppet förlorat, men en självprövning måste givetvis till. Kanske var Walter Mondale trots sin relativa ungdom den siste av de gamla nya-given-demokraterna som blev presidentkandidat? Inför 1986 och 1988 har man i alla händelser stora chanser att revanschera sig. I mellanvalen 1986 står dubbelt så många republikaner i senaten under omval som demokrater. Detta innebär en rejäl möjlighet för demokraterna att återta majoriteten i detta hus. Mellanvalen brukar också leda till förluster för det regerande partiet av 25–35 platser i representanthuset. Demokraterna skulle därför kunna gå in i 1988 års valkampanj med starkt självförtroende.

Detta stärks naturligtvis också av det faktum att Reagan då inte kan ställa upp – även om författningen tillät detta skulle han väl med hänsyn till ålder ändå inte göra det: han blir 78 år några veckor efter han avgår i januari 1989. Inte ens en så populär person som Eisenhower kunde hjälpa Nixon till seger 1960 och det har följande varit tradition att en avgående president ägnat alltför mycken kraft åt att stötta sin partikamrats strävanden att nå Vita Huset. Tanken har väl varit att en avgående president mera tänkt på sitt eftermäle än på sitt parti samt att hans partivän velat etablera sig som ett eget namn efter, som ofta varit fallet, många år i presidentens skugga.

Innehavet av vicepresidentsbefattningen har givetvis gett George Bush en första inteckning i republikanernas nominering för 1988, även om det ibland sagts att Bush's insatser i kampanjen inte varit alltför lysande. Bush är en anspråklös person som möjligen tidigare kunnat irritera republikanernas högerflygel. Men efter alla år som Reagans vicepresident kanske denna stämpel tvättats bort? Annars är det helt klart att Bush inte kommer att vara utan motkandidater 1988: till dem som mer eller mindre redan anmält sig hör förre majoritetsledaren Howard Baker som nu avgått från senaten så i förtid för att tydligen ägna sig åt att på heltid sondera presidentvalsmöjligheterna. Hans efterträdare som majoritetsledare, Robert Dole, kommer säkert att kvarstå som en möjlig kandidat. En annan som nämns är kongressledamoten Jack Kemp från New York, som ju länge varit en av nykonservatismens banérförare i representanthuset. Det finns med all säkerhet åtskilliga flera, men som valet av Walter Mondale som demokraternas kandidat visat har den institutionellt förankrade vicepresidenten eller, för vicepresidenten ett automatiskt försteg.

Trots detta Mondales försteg var det alltså många demokrater som kände sig kallade 1984. Några av dem kanske ger upp, om inte annat av åldersskäl (Alan Cranston) eller för att de råkat ut för ordentliga bakslag under den gångna kampanjen (John Glenn, andra försöket). Kanske dyker Ted Kennedy upp igen. En som däremot kommer att förekomma blir med all sannolikhet Gary Hart som genom årets valkampanj skaffat sig "national recognition" som det heter. Hans deltagande i årets primärvalskampanj kom att bli en helt riskfri aktivitet: om det gick bra och han mot alla odds vann nomineringen hade han ju gjort sig ordentligt känd som den ende som på allvar kunnat hota Mondale och som dessutom i undersökningar hävdade sig relativt väl mot den populära presidenten själv; hur det än gick skulle han ändå bli känd i landet.

De överskuggande politiska problemen för den sittande administrationen är två: att få igång någon form av dialog med Sovjet i rustningskontrollfrågorna och att komma tillrätta med ett växande budgetunderskott. Hur den första uppgiften skall angripas är inte alltid lätt att se: de centrala frågekomplexen i förhållandet Öst–Väst förblir nu frågorna om möjligheterna att begränsa rymdvapen, strategiska vapen och sk medeldistanssystem. Dessa är numera oändligt komplicerade. Genom den assymetriska uppbyggnaden av de båda supermakternas kärnvapenstyrkor är jämförelser också svåra att göra. Hur komplicerade frågorna är kan tex inhämtas i Time-korrespondenten Strobe Talbotts läsvärda, om än något väl detaljrika, bok "Deadly Gambits" (1984) där författaren lämnar en roande skildring av hur förhandlingarna inom administrationen går till. Intressena hos olika be-

fattningshavare och institutionerna är olika. Med det amerikanska politiska systemet blir kampen om presidentens öra central och kan ta sig märkliga uttryck. Det föreligger nu i Washington (som det också rimligen gör i Moskva) olika uppfattningar om vad man vill uppnå i förhandling med ryssarna såväl som hur och när man skall söka uppnå dessa mål. Det hela blir inte alltid lätt när målsättningen från Reagans sida är att finna något som är lätt inrikespolitiskt "säljbart" – och samtidigt materialet knappast lånar sig till förenklingar.

Jimmy Carter lämnade efter sig ett budgetunderskott på 50 miljarder dollar. Det är nu uppe i 200 miljarder och visar inga tendenser att minska. I och för sig är inte det amerikanska underskottet i europeisk klass ännu, men det är tillräckligt stort för att oroa amerikanerna i gemmen. Presidenten har å ena sidan uttalat sig många gånger för en balanserad budget, som konservativa har för sed, och till och med föreslagit ett författningstillägg av innebörd att budgeten *måste* balanseras. Han har dessutom lovat att halvera underskottet till 1988. Å andra sidan har han tydligen internt, som redovisas av New Yorkers politiska kommentator Elizabeth Drew (3 februari 1984), hävdatt att underskottet vore rätt ofarligt. Han har också gjort sig till absolut motståndare till höjda skatter. Eftersom detta är den ena möjliga metoden att komma tillrätta med ett budgetunderskott, återstår då endast fortsatta utgiftsnedskärningar.

Men de program i den federala budgeten som är möjliga att skära i och som presidenten har något inflytande över är faktiskt mycket små – utöver försvaret. Större delen av den federala budgetens civila del avser skentitlements, dvs automatiska i lag fastlagda utgifter för socialförsäkring e.d. Där har man nog redan skurit så mycket det gått.

Försvaret har hittills varit nästan sakrosankt, men försvarsministern har nyligen gått med på att försvarets *ökning* skall reduceras, vilket något lär minska det förväntade underskottet under kommande budgetår. Det lär emellertid inte lösa presidentens problem. Inte heller lär väl kongressledamöterna inför känsliga valsituationer 1986 och 1988 bli mera återhållsamma. Om konjunkturen vänder blir problemet mera akut och samtidigt än svårare att göra något åt. Administrationen sitter i en svår sits och kampen mellan å ena sidan de som vill skära i utgifterna och dem som vill höja skatterna – reorganisera eller förenkla skattesystemet som en del också brukar kalla det – lär fortsätta; precis som den gör mellan dem som i säkerhetspolitiska frågor vill nå överensstämmelse med Moskva och de som är så misstänksamma mot dem att de i avsaknad av vattentäta verifikationsmöjligheter hellre avstår. I själva verket står Reagan inför en målkonflikt; utan att åtminstone kraftigt reducera försvarsutgifternas ökning lär han inte komma åt

underskottet. Då ifrågasätter han det ena ledet i sitt program för att söka nå det andra. Trots den stora valsegern saknar Reagan inte problem. Men det tillhör hans charm att han inte låter dessa tynga sig alltför mycket. Det är nog detta som amerikanerna uppskattar hos presidenten; en optimistisk konservativ som tror att allt ordnar sig, bara man följer sunda konservativa principer och låter folk sköta sig själva.

Mats Bergquist

Från det finländska riksdagsvalet 1983 till kommunalvalet 1984

Finlands grundlag känner till tre olika val – riksdagsval, presidentval och kommunalval. I allmänhet sammanfaller inte tidpunkten för valen.

Finlands enkammarriksdag, med 200 riksdagsmän valdes för första gången i mars 1907. Nuförtiden verkställs riksdagsvalet vart fjärde år, om inte Republikens president upplöser riksdagen och bestämmer att valen skall hållas tidigare, mitt under valperioden. Senast har riksdagsval hållits i mars 1970, januari 1972, september 1975 och mars 1979. Den viktigaste politiska sakfrågan i riksdagsvalet som hölls den 20 och 21 mars 1983 var huruvida det Nationella Samlingspartiet efter 17 år i opposition skulle komma med i den regering som bildades efter valet. Så gick det slutligen inte. Samlingspartiet ökade, överraskande nog, inte sitt platsantal i riksdagen utan förlorade istället tre platser, trots att väljarunderstödet ökade. Detta gav det Socialdemokratiska Partiet som efter valet bildade regering ett gott skäl att inte ingå regeringssamarbete med Samlingspartiet. En ännu större överraskning var att det populistiska Finlands Landsbygdsparti, som redan emellanåt hade krympt ihop, blev valets stora segerherre, med 17 platser i riksdagen, och för första gången i Finlands politiska historia kom med i Kalevi Sorsas (SDP) regering efter valet. Således fortsatte samma person som den finländska regeringens statsminister efter valet som före.

Valkampanjen: mjukt och försiktigt

Under den 1979 valda riksdagens fyraåriga mandatperiod begicks det två val i landet. På utsatt tid i oktober 1980 hölls kommunalval den här gången klart i tecken av allmänpolitiska valteman. President Urho Kekkonens överraskande avgång under mandatperioden, p.g.a. hälsoskäl, föranledde presidentval i januari 1982.

I röstfördelningen på riksnivå vid kommunalvalen 1980 kunde man redan skönja tecken av de kommande

presidentvalen. Nomineringen av dr Mauno Koivisto till Socialdemokratiska Partiets inofficiella presidentkandidat några dagar före kommunalvalen vände SDP:s sjunkande understöd mot en klar uppgång. Samlingspartiets understöd förstärktes ytterligare i valet. Demokratiska Förbundet för Finlands Folk, där Finlands Kommunistiska Parti ingår, hade problem med sitt understöd som kontinuerligt hade sjunkit sedan riksdagsvalet 1945. Likaså hade många små partier svårigheter i och med att understödet krympte till nästan ingenting (Hoikka m fl 1981).

I Finland väljs i presidentvalets första skede elektorerna i princip på samma sätt som riksdagen. Elektorsvalet hölls den 17–18 januari 1982. Det 301 man starka elektorskollegiet sammankom den 26 januari och valde dr Mauno Koivisto till republikens nionde president.

Presidentvalen är en betydelsefull händelse i Finland. Trots att Finland är en demokrati använder sig presidenten ändå av betydande maktbefogenheter. Pga presidentkandidaternas personliga popularitet är valresultaten i presidentvalen inte alltid jämförbara med det "normala" röstetal som partierna har erhållit i riksdagsvalen. (Oksanen 1982, Pesonen & Oksanen 1983.)

Det förekom en tydlig *avspänning* mellan partierna i elektorsvalkampanjen åren 1981 och 1982. Och eftersom SDP:s kandidat dr Mauno Koivisto som hade vunnit valet upprätthöll en speciell politiskt "låg profil" under valet, försökte de flesta partierna ta efter Koivistos kampanj också i riksdagsvalet 1983. (Oksanen 1983, Pesonen & Oksanen 1983.)

Partierna tvingades i riksdagsvalkampanjen 1982–83 beakta också en hel mängd sk hårda politiska fakta. Atmosfären i de internationella relationerna förblev kall, vilket har haft en viss inverkan på medborgarnas röstningsbeteende i flera länder i Europa. Den ekonomiska regressionen, som hemsökte Finland i likhet med de flesta andra europeiska länderna har dragit mattan under kampanjer av typen "*mot en bättre framtid*", där partierna tävlar om att bjuda mest åt väljarna. Väljarna förhåller sig enligt undersökningar betydligt mer kritiskt till partiernas vallöften än tidigare, och vad som är viktigast: partier och politiker värderas i allmänhet inte speciellt högt. (Oksanen 1983, Pesonen & Oksanen 1983.)

De talrika opinionsundersökningar som har utförts efter presidentvalet 1982 visar att den finländska sk "*Mitterand-effekten*" rann ut i sanden på mindre än tolv månader. Enligt undersökningar som utfördes före riksdagsvalet 1982 skulle SDP dock ännu dra nytta av den under riksdagsvalet. Nästan alla opinionsundersökningar förutspådde också Samlingspartiet en valseger, som dock aldrig kom. (Oksanen 1983 och Pesonen & Oksanen 1983.)

Det Socialdemokratiska Partiet letade desperat efter metoder med vilka partiet skulle lyckas vinna över det understöd Koivisto hade erhållit under presidentvalet. SDP hade efter presidentvalet övertagit rollen som ledande regeringsparti. Partiet tryckte i riksdagsvalkampanjen ner sitt socialistiska förlutna genom att hellre fästa uppmärksamheten vid sådana allmänpolitiskt viktiga frågor som vilken regering som helst tvingas lösa, oberoende av dess politiska sammansättning. Partiet strävade i riksdagsvalet 1983, enligt sin ordförande, statsminister Kalevi Sorsas öppningstal, till trygghet för medborgarna, livskvalitet, minskad arbetslöshet och till att förespråka många andra goda saker, och samtidigt undvek man att ta politiska risker.

DFFF (kommunisterna) röstade i riksdagen i december 1982 mot samma regeringsproposition angående försvarsbudgeten som partiet tidigare hade varit med om att godkänna i regeringen. Därmed övergick de frivilligt från regeringen till oppositionen. Presidenten bytte raskt ut Sorsas III A-regering mot Sorsas III B-regering. Ministerportföljerna som kommunisterna hade lämnat efter sig övertogs av tre nya socialdemokratiska ministrar och Liberala Folkpartiets ordförande, vilken utnämndes till utrikeshandelsminister. DFFF:s understöd hade efter hösten 1982 ökat till 16 procent, vilket ingöt hopp i supportrarna efter de deprimerande 11 procent som kommunisterna erhöll vid presidentvalet. I alla fall låg också dessa siffror betydligt under de röstsiffror DFFF (kommunisterna) erhöll i riksdagsvalen 1979. (Oksanen 1983, Pesonen & Oksanen 1983.)

Den viktigaste politiska frågan vid riksdagsvalet 1983 var huruvida Samlingspartiet lyckas göra sig regeringsdugligt. Efter att ha segrat vid riksdagsvalet 1979 och ett år senare i kommunalvalet 1980 befann sig Samlingspartiet fortfarande i opposition. I teorin kunde Samlingspartiet ha bildat en regering med stöd av de majoriteter som uppstod i riksdagen efter valet, med antingen de politiska partier som hör till mittengruppen eller med socialdemokraterna. Samlingspartiet förändrade omsorgsfullt sin politiska image före riksdagsvalet och aktade sig för att reta upp sina politiska motståndare. (Hoikka m fl 1981, Oksanen 1983, Oksanen & Pesonen 1983.)

Centerpartiet förlorade sin ställning som presidentparti när dr Urho Kekkonen avgick från sin post år 1981, men partiet bibehöll fortfarande sin politiska majoritet i regeringen efter presidentvalet och förstärkte ytterligare sina positioner efter att kommunisterna hade övergått till oppositionen. Opinionssiffrorna före riksdagsvalet 1983 visade att Cp riskerade att förlora sitt understöd i själva valet. Som en följd av detta började Cp förstärka sin ställning genom att alliera sig med de andra mittenpartierna. Liberala Folkpartiet som på ett olyckligt sätt

hade förlorat sitt understöd i presidentvalet fattade sommaren 1982 sitt beslut om att ansluta sig till Cp som kollektiv organisationsmedlem efter att ha erhållit löften om att Cp skulle sköta partiets ekonomiska skulder. Cp ingick också ett tekniskt valförbund med Kristliga Förbundet. I valkampanjen placerade Cp finansminister Ahti Pekkala i förgrunden för att på så sätt spara sin ordförande Paavo Väyrynen som hade farit illa i "diskussionen om den flyttbara stugan" (Oksanen 1983, Oksanen & Pesonen 1983).

Svenska Folkpartiet förlorade i presidentvalet 1982 en del av sitt understöd i partiets traditionellt starka stöd-områden i Åbo och Vasa. Uppenbarligen berodde detta åtminstone delvis på den nya taktik partiet gått in för, att i presidentvalet försöka nå de tvåspråkiga och även de finskspråkiga väljarna. Taktiken lyckades också delvis, SFP ökade tydligt sitt understöd på vissa finska orter, såsom Tammerfors, men förlorade på motsvarande sätt understöd i sina traditionella stöd-områden direkt till Mauno Koivisto och de övriga presidentkandidaterna. Före riksdagsvalet 1983 såg det i skenet av opinionssiffrorna ut som om SFP:s understöd i valet skulle vara tryggt. (Oksanen 1983, Pesonen & Oksanen 1983.)

Finlands Landsbygdsparti som framträtt som ett populistiskt protestparti förlorade sin trovärdighet när partiets fd ordförande Veikko Vennamo i presidentvalet 1982 lovade stödja SDP:s Mauno Koivisto i valet. FLP:s understöd minskade av den anledningen med hälften, men opinionismätningarna efter presidentvalet visade att partiet hade fått sitt understöd tillbaka före riksdagsvalet 1983. Den höga arbetslösheten som hade rått i landet minskade inte FLP:s möjligheter till framgång i valet. Ny ryktbarhet erhöill partiet med sin valslogan "*fiffelherarna fast*", med vilket man anspelade på mutåtalen mot höga tjänstemän och politiker, metro-rättegången i Helsingfors och i allmänhet den ökade ekonomiska brottsligheten även på samhällets högsta nivåer.

Finlands Kristliga Förbund hade ingen nämnvärd framgång i presidentvalet 1982. Efter valet var partiet tvungnet till en ansiktsoperation genom att välja partiets fd partisekreterare Esko Almgren till partiordförande. FKF ville på detta sätt utan tvivel slippa den anti-Kekkonen-stämpel partiet erhöill efter att ha motsatt sig omvalet av president Urho Kekkonen i presidentvalet 1978.

Konstitutionella högerpartiet förlorade 75 procent av sitt understöd i presidentvalet 1982, och partiets framtid såg tom i bästa fall osäker ut. Partiet hade dock en möjlighet att erhålla en plats från Helsingfors valkrets i riksdagsvalet 1983 och en från dess granne Nylands valkrets. KHP säkrade sin plats i Helsingfors i synnerhet genom att ingå valförbund med FLP.

Också de grönas alternativrörelse hade för första

gången en möjlighet att få en representant invald i riksdagsvalet 1983. De grönas framgångar i valen i t ex Förbundsrepubliken stärkte tron bland alternativrörelsens representanter; målet var 1–3 platser. Den gröna alternativrörelsen vägrade att ombilda sig till parti eller i övrigt att organisera sig speciellt fast. (Se närmare Oksanen 1983.)

Namnen på kandidaterna i riksdagsvalet skulle inlämnas till valkretsarnas centralvalnämnder senast den 29 januari 1983. I de flesta partierna uppställdes kandidaterna redan långt tidigare, t ex i vissa av Samlingspartiets distrikt uppställdes riksdagskandidaterna redan i juni 1982. Sammanlagt 1 316 kandidater var ute efter de 200 platserna i riksdagen.

Partiernas centralkanslier uppgav i januari 1983 för första gången i offentligheten storleken på sina valbudgeter. Samlingspartiet gick till val med den största summan 3.6 miljoner mk, Cp uppgav sig använda 2.9 miljoner till valet och SDP 2.5 miljoner mk. De siffror partierna uppgav innehöll inte kandidaternas personliga kampanjkostnader. Valannonseringen blev sannolikt mindre än vid tidigare val. Också en stor del av kandidaternas valannonser verkade rutinmässiga. (Pesonen & Oksanen 1983:271.)

Enligt en undersökning var riksdagsvalskampanjen i Finland i huvudsak en mediahändelse, trots att de traditionella formerna av politiskt deltagande fortfarande hade betydelse. I valkampanjen ansåg 40 procent av finländarna att televisionen ur den politiska kommunikationens synvinkel för dem var den näst viktigaste informationskälla medan de traditionella dagstidningarna fortfarande leder hårfint (42 %). Dagstidningarna nådde 86–96 procent av väljarna i valet, televisionens och radions valdebatter tillsammans 86 procent – deras effekt kan delvis anses vara en funktion av den stora publiken. Radion och tidskrifterna nådde endast en tredjedel av väljarna i valet, och de var därför av en andra rangens betydelse. 24–30 procent av finländarna följde med utereklam eller läste partiernas och kandidaternas annonser. Endast tre procent av väljarna besökte ett traditionellt valmöte som arrangerats av något parti, möten som dock arrangerades mer än någonsin tidigare. (Oksanen 1983 b.)

Finlands rundradio föreslog före valet att politiska diskussioner mellan partiernas representanter skulle anordnas. Partiernas representanter intervjuades i televisionens valprogram 1–11 mars 1983, och som avslutning sändes televisionens stora valdebatt den 17 mars, bara några dagar före valet. Partiordförandena diskuterade i huvudsak hårda sakfrågor med anknytning till den ekonomiska och sociala politiken – dessa frågor upptog

70 procent av den tid som användes för debatten. De stora partiernas representanter koncentrerade sig mera på dessa ämnen än de små partiernas. Det största oppositionspartiets ordförande Ilkka Suominen talade om dessa teman endast 65 procent av tiden han använde, och allra minst talade ordförande för Förbundet för Medborgarmakt (fd Enhetspartiet) Kaarlo Pitsinki. FLP:s Pekka Vennamo körde med tre teman, pensionerna, fiffelherrarna och arbetslösheten.

De viktigaste valtemata i valdebatten kom också på detta sätt att utgöra en del av tittarnas politiska medvetande. När frågan undersöktes noggrannare konstaterades dock att de kognitiva faktorerna med anknytning till valdebattens politiska information inte hade en lika stor effekt på röstningsbeteendet som de affektiva faktorerna som uppstod som en följd av diskussionen. Den politiska image som skapades i tv av de politiska partierna och i synnerhet av deras ledare var av betydligt större betydelse med tanke på valets slutresultat.

SDP:s ordförande Kalevi Sorsa erhöll den pålitligaste imagen i diskussionen, och Sorsa fick själv se sitt parti vinna i valet som en följd av diskussionen ($R^2 = 0.19$). Också ordförandena för de övriga regeringspartierna klarade sig förhållandevis bra i diskussionen, vilket stärkte deras stöd, ehuru mindre än för SDP:s vidkommande. Bäst i diskussionen klarade sig det populistiska FLP och dess ordförande Pekka Vennamo, som lyckades erhålla de flesta kvalitativa egenskaperna. Av den

orsaken stärkte tv:s stora valdebatt i stor utsträckning FLP:s understöd i riksdagsvalet ($R^2 = + 0.16$). 36 procent av tittarna ansåg att Samlingspartiets ordförande Ilkka Suominen hade misslyckats i den stora valdebatten, och de i huvudsak negativa bilderna som förknippades med såväl partiet som ordförande var en delförklaring till att Samlingspartiets väntade valseger förbyttes i ett treplatsers nederlag ($R^2 = - 0.23$). Den i huvudsak positiva bilden av DFFF-ordföranden Kalevi Kivistö som uppstod var inte nog att rädda kommunisterna från ett valnederlag, som dessutom tillspetsades av de interna stridigheterna mellan majoriteten och minoriteten just före valet. De negativa associationer som uppstått kring de små partiernas ordföranden tillförs som en delförklaring till deras valnederlag. Allt som allt var var femte väljare i valet en *televisionsväljare* ($R^2 = 0.22$).

Riksdagsvalets resultat: Överraskningar och återgång till "det normala"

Väljarnas rörlighet mätt i form av väljarnas nettoflyttning i två på varandra följande val uppgick till 10 procentenheter, vilket de fem partierna som vann i valet delade på. Fyra av de partier som ökade sitt understöd ökade samtidigt också sitt eget platsantal i riksdagen genom att vinna sammanlagt 18 platser. Den femte seg-raren, Samlingspartiet, förlorade pga den finländska valmatematiken tre platser. Därför uteblev verkligen den väntade samlingspartistiska valsegern.

Tabell 1. Finland: Valresultaten från år 1979 till 1983

Partierna	Riksdagsvalen 1979-3		Kommunalvalet 1980-10	Presidentvalet 1982-1		Riksdagsvalet 1983-3	
	under- stöd %	plat- sorna	under- stöd %	under- stöd %	elek- torer	under- stöd %	plat- sorna
Socialdemokratiska Partiet (SOP)	23.9	52	25.5	43.3	145	26.7	57
Kommunisterna (DFFF)	17.9	35	16.5	11.0	32	14.0	27
Övriga socialister (TPSL)	0.1	—	0.1	—	—	—	—
Socialisterna sammanl.	41.9	87	42.2	54.3	177	40.7	84
Nationella Samlingspartiet (Saml.)	21.7	47	22.9	18.7	58	22.2	44
Centerpartiet (Cp)	17.3	36	18.7	16.9	53	17.8*	38
Svenska Folkpartiet (SFP)	4.5	10	4.7	3.8	11	4.6	11
Liberala Folkpartiet (LFP)	3.7	4	3.2	1.8	1	—	—
Finlands Landsbygdsparti (FLP)	4.6	7	3.0	2.3	1	9.7	17
Finlands Kristliga Förbund (FKF)	4.8	9	3.7	1.9	—	3.0	3
Konstitutionella Högerpartiet (KHP)	1.2	—	0.5	0.3	—	0.4	1
Förbundet för Medborgarmakt (FHMM)	0.3	—	0.1	0.0	—	0.1	—
De gröna och övriga obundna	—	—	1.0	—	—	1.5	2
Icke-socialisterna sammanl.	58.1	113	57.2**	45.7	124	57.8**	114**
Sammanl.	100.0	200	100.0	100.0	301	100.0	200

Förklaringar: * = 1983: Cp och LFP sammanl.

** = förutom de obundna väljarna år 1980 och de gröna 1983.

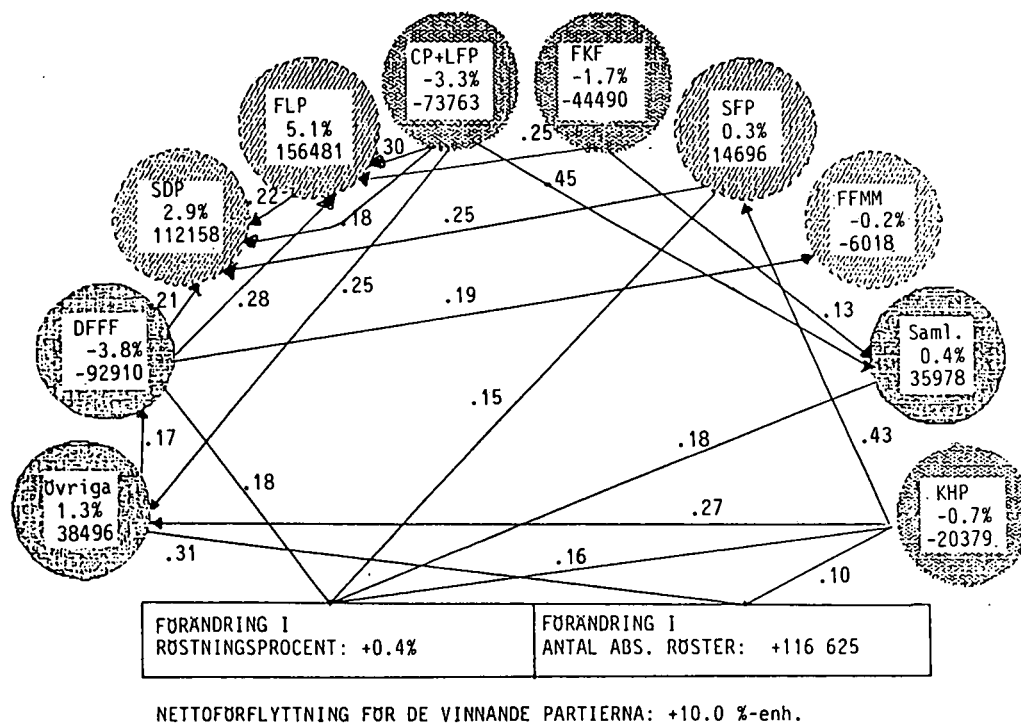

Det populistiska Landsbygdspartiet genomförde en överraskande come-back och upprepade sin framgång från riksdagsvalet 1970: nu ökade partiet sitt understöd med + 5.1 procentenheter och vann tio nya platser. En annan överraskning var att den gröna alternativrörelsen lyckades vinna två platser i valet och samtidigt tränga in i riksdagen för första gången i Finlands politiska historia. SDP:s seger (stödet ökade med 2.5 procentenheter) var väntad, eftersom alla opinionsundersökningar som utfördes efter september 1982 hade angett att partiets understöd låg på mellan 25 och 28 procent. En lycklig vinnare var det lilla Konstitutionella Högerpartiet: det förlorade understöd i alla valkretsar men lyckades erhålla en plats i Helsingfors med hjälp av valförbundet med FLP, vilket visade sig vara framgångsrikt.

I valet ökade Nationella Samlingspartiet sitt understöd med 0.5 procentenheter, med p g a valmatematiken erhöill partiet nu tre platser mindre än vid det föregående valet 1979. Det kändes överraskande inom partiet att förlora en så här stor mängd riksdagsmän.

För de partiernas vidkommande som förlorade i valet var DFFF:s och kommunisternas förluster såväl väntade som så stora att de räckte till för att ominstetgöra möjligheten till en riksdag med vänstermajoritet. En annan stor förlorare i valet var Kristliga Förbundet. Centerpartiet vann två platser, men dess gemensamma parlamentsgrupp med LFP förlorade dock två platser, och den sistnämnda förlorade alla sina fyra platser.

Figur 1: Finland: Väljarnas nettoflyttning i riksdagsvalen 1979 och 1983. Förändringar i partistöd (procentenheter) och i absoluta röstetal. Partierna: KHP (Konstitutionella Högerpartiet), Saml (Nationella Samlingspartiet), FFMM (Förbundet för Medborgarmakt), SFP (Svenska Folkpartiet), FKF (Finlands Kristliga Förbund), CP+LFP (Centerpartiet+Liberala Folkpartiet), FLP (Finlands Landsbygdsparti), SDP (Socialdemokratiska Partiet), DFFF (Kommunisterna), Övriga (Övriga+de gröna).

I figur 1 presenteras ett sammandrag av hur rösterna har fördelat sig partivis i de två senaste riksdagsvalen. Resultaten grundar sig på sannolikheter som har mätts noggrannare med hjälp av förändringar i deras kommunvisa understöd i de två senaste valen och korrelationen av dessa förändringar (se Oksanen 1983). Ur figuren kan utläsas att röstningsprocenten steg med + 0.4 procentenheter från det förra riksdagsvalets 81.2 procent. Ur figuren kan man också indirekt dra den slutsatsen att det inte var speciellt många av de 300 000 förstagångsröstarna som röstade eftersom röstmängden ökade med endast knappt 32 000.

Finlands Landsbygdsparti vann nu 156 000 röster jämfört med riksdagsvalet 1979. På basen av korrelationskoefficienten är största delen av tilläggsrösterna möjligen hemma från kommunisterna. Centerliberalerna, Kristliga Förbundet och Socialdemokraterna. Valkretsvis förlorade också Samlingspartiet åt FLP.

Vales andra överraskare, den gröna alternativrörelsen erhöll sannolikt sina tilläggsröster från kommunisterna och Centerliberalerna, och de var speciellt populära bland de unga väljarna.

DFFF blev efter valet ett medelstort parti. Dess 27 platser räcker inte till för att upprätthålla kvalificerad minoritetsställning i riksdagen. DFFF förlorade ca 93 000 röster som i huvudsak gick till FLP, SDP och de gröna. Dessutom lät en del av DFFF:s tidigare supportrar bli att rösta i valet. (Möjligen är de interna tvisternas tillspetsning en delorsak till detta.) Det är symptomatiskt att DFFF inte lyckades nå de unga väljarna, speciellt i de större städerna.

Centerliberalernas partiallians, valets andra förlorare, förlorade sammanlagt 74 000 röster, som Samlingspartiet, FLP, SDP och de gröna kämpade om. Valförbundet gav Cp två tilläggsplatser, men det otursdrabbade LFP förlorade alla sina fyra platser i riksdagen.

Valsegraren SDP drog fortfarande nytta av Koivisto-fenomenet, visserligen bara i form av ca två-tre procentenheter. SDP erövrade 112 000 tilläggsröster från DFFF, Centerliberalerna, och i städerna dessutom av Samlingspartiet. Segerglansen mattades dock något av att SDP förlorade röster åt FLP.

Samlingspartiets väntade valseger krympte under valnatten till en tre platser förlust, trots att partiet ökade sitt understöd med + 0.5 procentenheter och erövrade 36 000 tilläggsröster. Samlingspartiet tog röster av Centerliberalerna och de Kristliga, men förlorade i vissa valkretsar och vissa stora städer åt FLP och möjligen åt SDP. Dessutom stod Samlingspartiets förändringar i understödet i omvänt, dock endast statistiskt i symptomatiskt beroendeförhållande till förändringar i röstningsfrekvensen.

De 15 000 röster SFP vann i valet härstammade sannolikt från de konstitutionella och i de stora städerna från

Centerliberalerna. Segern försvagades dock av förlusten till SDP.

FKF förlorade ca 44 000 röster i valet och förlorade 6 platser trots sitt valförbund med Centerliberalerna. De Kristligas röster delades i huvudsak av Samlingspartiet och SDP, i de stora städerna möjligen också av Centerliberalernas partiallians.

Förbundet för Medborgarmakt, fd Enhetspartiet, förlorade nästan 6 000 röster i valet, möjligen till DFFF och i de stora städerna till Centerliberalerna (statistiskt är sambanden svaga). Dessutom led Förbundet för Medborgarmakt lokala nederlag mot andra partier.

KHP förlorade ca 18 000 röster, men erhöll trots det en plats i riksdagen, pga sitt valförbund med FLP i Helsingfors. Det var i huvudsak SFP och i de större städerna Samlingspartiet som delade på KHP:s röster.

Samlingspartiets förluster gentemot FLP var i ljuset av observationerna till sin karaktär lokala eller koncentrerade till valkrets. För de kommuner, där Samlingspartiet inte förlorade röster till FLP, är en möjlig tolkning den att en grupp mycket passiva väljare som i sista stund fattade sitt röstningsbeslut hade röstat på FLP istället för på Samlingspartiet. Om denna tolkning träffar rätt så förklarar den också varför opinionsundersökningarna missade förra valet.

Såsom konstaterats, slogs det ett verkligt kvantitativt rekord ifråga om opinionsundersökningar, men deras antal garanterade inte den slutliga noggrannheten. I tabell 2 presenteras partiernas understödssiffror i 19 olika opinionsmätningar. Efter valen kritiserar opinionsundersökningarna för de inexakta prognoserna som hade gjorts på basen av dem, speciellt av två orsaker. För det första existerade det en besvikelse inom Samlingspartiet när partiet inte erhöll den valseger som undersökningarna hade utlovat. För det andra märkte knappast de som utförde undersökningarna den verkliga kraften i FLP:s uppgång, eller så framgick inte nivån på dess understöd tillräckligt. (Pesonen & Oksanen 1983:273.)

Orsaken till detta behandlades i det föregående: en grupp mycket passiva väljare bytte i sista stund ut Samlingspartiet mot FLP, i huvudsak som en följd av televisionens valdebatter.

Den nu valda riksdagen är den adertonde efter andra världskriget. Partivis kan slutresultatet i 1983 års riksdagsval jämföras med valresultaten 1945-1979 på följande sätt: SDP erhöll år 1983 det största antalet riksdagsmän efter kriget och det näst största relativa understöd partiet har haft (år 1966 var partiets understöd 27.2 procent, men fyra år tidigare fick partiet pga partisplittningen endast 38 platser). (Pesonen & Oksanen 1983:274.)

Tabell 2. Partiernas understöd i Finland enligt de opinionsmätningar som utförts mellan presidentvalet 1982 och riksdagsvalet 1983, %

Partierna	Opinionsmätningarna							Riksdagsv.
	1	2	3	4	5	6	7	
	1982 2	1982 3-5	1982 5-6	1982 8-9	1982 10-12	1983 1-2	1983 3	
DFFF (kommunisterna)	14.1	15.4	15.9	15.9	15.9	15.4	15.4	14.0
SDP	13.1	29.8	27.7	27.2	25.6	26.6	26.0	26.7
Socialisterna sammanl.	45.2	45.2	43.6	43.1	41.5	42.0	41.4	40.7
FLP	2.1	2.5	2.4	3.0	3.4	4.0	5.3	9.7
Cp	16.6	17.6	19.4	18.6	18.4	18.0	17.8	17.8
LFP	2.1	2.0	1.9	1.5	2.2	1.2	1.4	—
SFP	4.5	4.2	4.5	4.4	5.1	4.6	4.3	4.6
Saml.	25.0	25.3	24.4	25.5	23.9	25.5	24.8	22.2
FKF	4.2	2.8	3.3	3.4	4.1	3.4	3.5	3.0
FFMM	—	0.0	—	—	0.0	0.1	0.1	0.1
KHP	0.3	0.4	0.5	0.5	1.4	0.5	0.4	0.4
Övriga (gröna)	—	—	—	—	—	0.7	1.0	1.5
Icke-socialisterna sammanl.	54.8	58.8	56.4	56.9	58.5	58.0	58.6	59.3

1 Taloustutkimus Oy, januari-februari 1982.

2 Suomen Gallup Oy, mars-april 1982, Taloustieto, april 1982 och M-Tietokeskus, april-maj 1982, medeltalen.

3 Tre forskningar, Taloustutkimus Oy, maj 1982, Taloustutkimus Oy, maj-juni 1982 och Suomen Gallup Oy maj-juni 1982.

4 Fyra forskningar. M-Tietokeskus Oy, augusti-september 1982. Taloustutkimus Oy augusti-september 1982. Suomen Gallu Oy september 1982 och Taloustutkimus Oy september 1982.

5 Två forskningar: Taloustutkimus Oy, oktober-november 1982 och Taloustutkimus Oy, december 1982.

6 Fyra forskningar: Suomen Gallup Oy, januari 1983, M-Tietokeskus, februari 1983, Taloustutkimus Oy, februari 1983 och Suomen Gallup Oy, februari 1983.

7 Två forskningar: M-Tietokeskus Oy mars 1983 och Taloustutkimus Oy, mars 1983.

Eftersom det av kommunisterna dominerade DFFF förlorade understöd och erhöll det sämsta slutresultatet efter kriget i riksdagsvalet 1983 (50 platser år 1985; 23.5 % understöd år 1945), var vänsterns sammanlagda understöd mindre än under de 12 senaste valen (som störst var det år 1966, då vänsterpartierna fick sammanlagt 103 platsers riksdagsmajoritet).

Samlingspartiet erhöll i valet 1983 mer röster än någonsin tidigare (i riksdagsvalet 1966 uppgick dess understöd till endast 13.8 %), och näst flest platser (bara 24 platser år 1954).

Cp har bibehållit sitt nuvarande understöd sedan valet 1970 (i valet erhöll det dåvarande Agrarförbundet 56 platser). De två platser partiet vann i valet 1983 härstammade från LFP:s röster, men som en följd av detta föll liberalerna helt ut ur riksdagen, där partiet hade haft representation sedan 1919.

Svenska Folkpartiets understöd håller småningom på att minska (i valet år 1951 erhöll partiet 15 platser). Nu i riksdagsvalet 1983 lyckades SFP öka sitt platsantal för första gången sedan valet 1958 (då från 13 till 14 platser). (Pesonen & Oksanen 1983:274.)

Finlands Landsbygdsparti, som funnits i riksdagen sedan valet 1966, erhöll nu sitt relativt sett näst största understöd (toppresultatet i valet 1970 gav ett 10.5 procents understöd och 18 riksdagsmän). Kristliga Förbundets understöd däremot sjönk klart från rekordsiffrorna i valet 1979. Konstitutionella Högerpartiet fick nu tillbaka den plats partiet förlorade i valet 1979. Förbundet för Medborgarmakt föll helt ut ur partiregistret (i riksdagsvalet 1975 erhöll det ännu en plats med sitt understöd om 1.7 %). De två representanterna som invaldes från den gröna alternativrörelsens krets representerar de nya dimensionerna. De grönas representanter kan inte räknas till de traditionella socialistiska och icke-socialistiska grupperingarna. De kan inte heller erhålla partistöd och andra för den politiska verksamheten viktiga offentliga bidrag, eftersom de inte har ombildat sig till ett registrerat parti. Partistödet som utbetalas åt de åtta partierna enligt antal riksdagsmän har blivit den centrala finansieringskällan för deras verksamhet.

Förnyelsen av riksdagens medlemmar översteg i valet 1983 betydligt den "normala" tredjedelen. Efter valet

1970 byttes nu det näst största antalet riksdagsmän ut någonsin i val efter det andra världskriget. Nu erhö11 77 nya riksdagsmän sitt mandat av medborgarna för uppgiften i riksdagen, men 19 tidigare riksdagsmän ställde inte längre upp som kandidater i detta val. (Oksanen 1983, Pesonen & Oksanen 1983:274.)

Många ledande politiker i Finland upplevde en besvikelse i valet genom att inte bli återvalda. T ex föll riksdagens talman Johannes Virolainen (Cp) ut ur riksdagen, och han förlorade som en följd därav presidentskapet vid den Interparlamentariska Unionen (IPU). Också en annan av riksdagens talmän, Juuso Häikiö, blev inte omvald. Ur Sorsas regering föll inalles fyra ministrar, kulturminister Arvo Salo (SDP), trafikminister Reino Breilin (SDP), försvarsminister Juhani Saukkonen (Cp) och utrikeshandelsminister, LFP:s ordförande Arne Berner. (Oksanen 1983 och Pesonen & Oksanen 1983:274.)

De kvinnliga riksdagsledamöternas antal har fortsättningsvis stigit sedan valet 1966. I riksdagsvalet 1983 invaldes 62 kvinnor (31 procent av riksdagens medlemmar). För första gången i riksdagens historia har över hälften (105) akademisk slutexamen. Riksdagsmännens yrken representerar också en brokig mångfald, liksom även tidigare, från juridik till medicin eller från samhällsvetenskap till humanistiska vetenskaper, jordbruk och tekniska vetenskaper. De invalda riksdagsmännens ålder varierar från 23 till 72, och riksdagsmännens medelålder, 43,5 år är den lägsta sedan riksdagsvalet 1919. (Noponen 1983, Pesonen & Oksanen 1983:247.)

I Sorsas regering som avgick efter valet ingick åtta socialdemokratiska, fem centerpartistiska och en liberal minister samt två ministrar från Svenska Folkpartiet. Riksdagsvalet 1983 breddade regeringsbasen från 103 riksdagsmän till 106. När regeringen bildades efter valet hade det alltså varit möjligt att bygga på samma regeringsbas, men eftersom det till understödet största partiet, SDP, vid förhandlingarna krävde majoriteten av ministerportföljerna för att kunna leda regeringen synligare än tidigare, gjordes Landsbygdspartiet som länge stått i opposition regeringsdugligt. Så breddades regeringens stöd i riksdagen till 123 riksdagsmän. Med regeringslösningen garanterades också de icke-socialistiska partiernas ledande ställning inom regeringen. (Oksanen 1983, Pesonen & Oksanen 1983:274.)

President Koivisto utnämnde Kalevi Sorsas fjärde regering den 25 april 1983. I regeringen ingår åtta SDP-ministrar (statsministern, inrikesministern, miljöministern, utrikeshandelsministern, handels- och industriministern, trafikministern, undervisningsministern, och den andra social- och hälsovårdsministern). Centerpartiet erhö11 igen den viktiga utrikesministerposten (ordförande Paavo Väyrynen), och dessutom innehar partiet fyra andra ministerposter (försvarsministern, jord- och

skogsbruksministern, försvarsministern, social- och hälsovårdsministern). Finlands Landsbygdsparti som före valet lovade avlägsna arbetslösheten, sitter nu i regeringen med arbetskraftsministerposten; och partiet erhö11 dessutom andra finansministerposten (skatteministern). Svenska Folkpartiets två ministrar är justitieministern och andra undervisningsministern

Statsminister Kalevi Sorsa meddelade att han strävar till att regera under hela valperioden. De fyra följande åren innebär att Sorsas idé testas. Den första provostenen är kommunalvalet i oktober 1984, vars betydelse dock begränsar sig till kommunfullmäktigenas sammansättning och inte alltid reflekteras allmänpolitiskt direkt på regeringen. I oppositionen strävar såväl Samlingspartiet som DFFF att strama åt greppet. Det populistiska Finlands Landsbygdspartis och den Gröna alternativrörelsens goda framgångar i riksdagsvalet 1983 framtvingar en närmare granskning av de båda grupperingarnas politiska karaktär och strävanden. Det är möjligt att FLP och de gröna i kommunalvalet 1984 erhåller samma vågmästarroll mellan de traditionella socialisterna och icke-socialisterna som i den 1983 valda riksdagen. Flera opinionsmätningar som utförts efter riksdagsvalet pekar också mot att en sådan utveckling är möjlig.

Den populistiska och gröna framtiden: utsikterna inför kommunalvalet 1984

Den populistiska rörelsen har ett brett stöd i Finland vilket Landsbygdspartiets goda framgång gav belägg för. Enligt de svenska forskare som har undersökt populismens förekomst i Norden är de populistiska ideologiernas uppgång och förstärkning av den en följd av två skilda orsaker, den småborgerliga klassaktivitetens förstärkning och det faktum att den ekonomiska konjunktur regressionen inträffade vid samma historiska tidpunkt. (Fryklund – Peterson 1981.) I Finland inträffade den småborgerliga klassaktivitetens utbredning och den ekonomiska regressionen uppenbart lämpligt på samma gång och förklarade populismens förekomst och det är att den blev en så omfattande politisk rörelse som åtnjöt massans stöd samt de politiska följderna av depressionen i slutet av 1960-talet, FLP:s framgångar i riksdagsvalet 1970 och 1972, liksom även i riksdagsvalet 1983 efter konjunktur regressionen i början av 1980-talet. FLP:s framgång i riksdagsvalet 1983 reflekterar det att partiets bägge teoretiska förutsättningar måste ha förverkligats historiskt vid samma tidpunkt. I enlighet med Fryklunds och Petersons teori måste populismens frammarsch i riksdagsvalet 1983 ha haft samband med i första hand att den småborgerliga klassaktiviteten förstärktes. När man i vissa marginalgrupper i samhället upplevde att livsvillkoren var hotade (eller åtminstone inbillade man sig att

de var hotade) började man aktivt försvara sig genom att ta till den populistiska reaktionen. Dessutom var det ekonomiska utvecklingsskedet gynnsamt i enlighet med vad teorin förutsätter för att populismen skulle stärkas. I samband med den ekonomiska regressionen hann populismen ta sig sitt synliga uttryck och breda ut sig också i sådana samhälleliga grupper som egentligen inte var "småborgerliga". Eftersom de politiska förändringarna följer de ekonomiska med en viss fördröjning som kan uppgå till månader till några år så räckte inte detta, trots att den ekonomiska depressionens botten redan hade passerats efter presidentvalet 1982.

Som en följd av den småborgerliga klassaktiviteten ökade förutsättningarna för populismen att efter den ekonomiska regressionen stiga fram igen. FLP:s ledare utförde ett resultatgivande valarbete i riksdagsvalet 1983, trots att leden sönderföll efter presidentvalet 1982. Populistiska slogans av typ "fiffelherrarna fast" erhöll ett brett gensvar i valet. FLP:s slogan nådde före valet sin kärntrupp – småföretagarna, taxichaufförerna, affärsmän i konkurs, personer inom hantverkaryrken och småbrukarbefolkningen i mycket vidare grupper – och fick över yrkesarbetare, personer i serviceyrken och jordbruksbefolkningen. Pekka Vennamos framträdande i televisionen under valkampanjen förstärkte betydligt FLP-budskapets spridning, men såväl han som hans far Veikko Vennamo gjorde personligen ett synnerligen resultatrikt valarbete.

I riksdagsvalet 1983 utvecklades Finlands Landsbygdsparti som stöder sig på kraftigt populistiska principer till Finlands femte största riksdagsparti, och nu finns i landets regering ett parti vars verksamhet i huvudsak grundar sig på en politisk protest. Regeringsmedverkan passar inte särdeles bra ihop med partiets teoretiska karaktär. I praktiken har partiet betett sig som om dess regeringsgrupp satt i regeringen (ordförande Pekka Vennamo) och största delen av riksdagsgruppen i opposition (hedersordförande Veikko Vennamo). Efter allt detta är det dock möjligt att FLP:s grundkaraktär håller på att förändras. Sällan tar sig de populistiska partiernas verksamhet ens parlamentariskt uttryck för att inte tala om att de skulle sitta i regeringen.

Finlands Landsbygdsparti och den populistiska rörelsen i dess bakgrund kan också granskas ur den samhälleliga alienationens synvinkel. FLP har alienerat sig främst från de samhälleliga metoderna, inte dess mål. Härvidlag reflekterar arbetskraftsminister Urpo Leppänens förslag om att kvinnorna borde återvända tillbaka hem från arbetet även partiets allmänna strävan tillbaka till historiskt avslutade värden.

I fall FLP:s medverkan i regeringen innebär att partiets ställning stabiliseras, kan det hända att partiet har goda möjligheter till framgång i det kommande kommunalvalet. Om Landsbygdspartiets understöd i riksdags-

valet överförs direkt på kommunalvalet ökar partiets platsantal fyrfalt från kommunalvalet 1980. Landsbygdspartiets problem är dock avsaknaden av lämpliga kandidater.

Den gröna alternativrörelsen är svår att analysera för politiska forskare och bedömare, eftersom den enligt vissa forskare flyr de konventionella värdena i den politiska verksamheten och till det politiska språket. Ändå kan man leta efter denna rörelses historiska rötter mycket längre tillbaka i tiden än 1960-talets oroligheter vid universiteten i Paris och det övriga Europa. För den direkta demokratin del experimenterade man med en dylik praxis, redan i den statliga verksamheten i 1600-talets England, som var analog med de gröna målsättningarna – dock med dålig framgång (den sk nattvaktsstaten). De övriga historiska rötterna står att finna i de kontinentala filosofierna ca 100 år senare, speciellt i den romantiska strävan "tillbaka till naturen".

Den gröna rörelsens ideologiska grund kan presenteras som en kombination av dess tre centrala målsättningar:

- * anti-"välfärdssamhället" (Anti-"Welfare-Society")
- * mot "den industriella kulturutvecklingen" (anti-industrialismen)
- * mot "statlig inblandning" (anti-etatism)

I enlighet med ovanstående förenas anti-industrialismen, anti-välfärden och anti-etatismen i de grönas ideologi. Det är väsentligt att understryka att de gröna reformrörelserna inte entydigt ställer sig emot det industriella produktionssättet eller entydigt mot statssystemet, de verkar framförallt mot det postindustriella välfärdssamhället och dess ideologi. Det är speciellt en fråga om i vilken riktning man vill styra samhällsutvecklingen i framtiden.

En av de centrala ideologiska dimensionerna hos de gröna är anti-industrialismen som en kritik mot produktionssättet inte så mycket som en kritik mot samhällsformen. Som en annan lika viktig grundpelare kan man betona de grönas anti-etatism, eller i en vidare överförd bemärkelse, från det politiska till det sociala, anti-etablisment. Det väsentliga är att de gröna inriktar sig på att i huvudsak motarbeta det postindustriella samhällets välfärdsideologi. Mer exakt är målet för deras motstånd den keyneska ekonomiska politiken som har utövats i många länder, samt den europeiska socialdemokratin som är förhärskande i flera länder.

De gröna rörelserna reagerar på mycket olika saker. Enligt tysken Jürgen Habermas är den gemensamma nämnaren reaktionen mot negativa fenomen i den omedelbara egna livsmiljön (Lebenswelt), oberoende av förhållandet till dem på ett allmännare plan (Umwelt). Det rådande systemet föranleder ett hot mot medborgarnas dagliga liv genom att tränga sig in i hans omedelbara

livsmiljö med hjälp av makt eller pengar (Habermas 1981).

De grönas grundkaraktär har i det föregående klargjorts; det är uppenbart en fråga om en radikal samhälllig alternativrörelse vars motståndsbjekt utgörs av de traditionella regeringspartierna. De grönas målsättning står i strid med speciellt den traditionella vänsterns målsättningar. Den första grundskillnaden gäller världsologin som för de grönas vidkommande grundar sig på en biologisk evolutionsuppfattning och en induktiv världsmodell nerifrån upp och från det privata mot det allmänna.

De traditionella vänsterpartiernas verksamhet grundar sig på en struktur-social betraktelse och en deduktiv världsmodell, uppifrån ner och från det allmänna till det privata, ur vilket också dessa partiernas traditionella ledningsuppfattning kan härledas. Även de grönas och de traditionella vänsterpartiernas samhällsmetoder skiljer sig på ett avgörande sätt från varandra. Basen för de grönas tänkande utgörs av de stora, till sina strävanden fria samhällsmodellerna, men socialdemokratien och åtminstone den nuvarande realsocialismen utgår från små, till sin karaktär och strävan bundna samhällsmodeller.

För det tredje står de grönas och de traditionella vänsterpartiernas uppfattningar mot varandra i fråga om grunderna för samhällets organisering. De grönas uppfattning om bruket av den politiska makten grundar sig på det klassiska parlamentariska systemets metod att direkt påverka de statliga besluten, genom aktiva medborgare utan indirekta demokratiska former och tex en parti-institution. De traditionella vänsterpartierna igen betonar den indirekta demokratins former och de parlamentariska partiernas betydelse som verkar inom dessa former. I själva verket förändras partiernas karaktär av att väljarna håller på att utvecklas från undersåtar till aktiva medborgare.

Den sista delen i motsättningarna hänger ihop med förhållandet till naturen. De gröna ser människan som en del av naturen, de traditionella vänsterpartierna igen ser människan som naturens herre, som med hjälp av likartade vetenskapliga lagars omisstaglighet kan leda naturens utveckling i rätt riktning, på samma sätt som fysikens oföränderliga grundlag styr de tekniska vetenskapernas utveckling och möjligheter.

Med dessa fyra grunddimensioner som här har granskats (världsmodellens grund, samhällsmodellerna, bruket av den statliga makten och styrandet samt förhållandet till naturen) står de grönas uppfattningar i tydligt motsatsförhållande till de traditionella vänsterpartiernas och i synnerhet de socialdemokratiska grunduppfattningarna, som partiet från regeringen kan sträva till att förverkliga. Men ingen regel utan undantag. Alkos fd generaldirektör Pekka Kuusi har i sin bok *Denna männi-*

skans värld (1982), presenterat en stor syntes mellan den biologiska evolutionsuppfattningen och de kapitalistiska och socialistiska systemen som styr den statspolitiska verksamheten. Kanske det efter Kuusi föds även andra profeter.

I Finland har det efter riksdagsvalet 1983 till dags dato (juli 1984) gjorts ett tiotal politiska opinionsundersökningar, ur vilka det framgår att såväl den gröna alternativrörelsens som det populistiska FLP:s medvind sannolikt fortsätter ännu i kommunalvalet i oktober 1984.

I tabell 3 presenteras resultaten från dessa undersökningar exaktare. Om väljarna verkligen betar sig lika i kommunalvalet som i opinionsundersökningarna i mars – juli, kommer de gröna och FLP att erhålla en vågmästarroll i flera stora städer i södra Finland. FLP:s understöd har på basen av opinionsundersökningarna i någon mån avmattats sedan riksdagsvalet 1983, men på basen av detta kan man dock inte dra slutsatser om valets slutresultat. Undersökningarna har också förut misslyckats när det gällt att mäta FLP:s verkliga stöd.

I oktober 1984 ställer de gröna sannolikt upp kandidater endast i Södra Finlands städer och kommuner, sammanlagt på 58 orter. Det är skäl att förhålla sig försiktig till resultaten också av den anledningen att de gröna har svårigheter att hitta pålitliga kandidater i flera städer och kommuner. Utan kompetenta kandidater kommer de gröna inte att nå upp till opinionssiffrorna i valet, oberoende av hur stark den politiska medvinden än är. Enligt undersökningarna skulle FLP gå bakåt på de orter där de gröna har framgång. För Samlingspartiet utlovas en lindrig förlust, och DFFF:s understöd sjunker fortfarande överallt. Centerliberalerna når inte heller upp till samma nivå som de gjorde var för sig ännu i kommunalvalet 1980. De Kristligas position försvagas ytterligare. Det Konstitutionella Högerpartiet innehar ungefär samma position som i kommunalvalet 1980. (Taloustutkimus Oy, mars – juli 1984.)

För SDP:s del märks effekterna av den senaste tidens politiska händelser inte ännu i opinionssiffrorna. Centralkriminalpolisen efterlyste i juni 1984 stadsdirektör Pekka Paavola i Tammerfors medan denne befann sig på semester som misstänkt för att ha mottagit muta. Stadsdirektören kunde inte nås i samband med efterspaningarna, åtalet förföll och han återvände till sitt arbete en månad senare. Följderna av Paavola-effekten kan vara att vänta i kommunalvalet i oktober, inte enbart i Tammerfors utan också i ett större sammanhang.

Matti Oksanen

Tabell 3. Partiernas understöd i Finland enligt de opinionsmätningar som utförts mellan riksdagsvalet 1983 och kommunalvalet 1984, %

Partierna	Kommunalv. 1980- 10	Riksdags. 1983- 3	Opinionsmätningarna										Kommunalv. 1984- 10
			1983- 6	1983- 7	1983- 10	1984- 1	1984- 1	1984- 3	1984- 3-6	1984- 6	1984- 6	1984- 6	
DFFF	16.6	14.0	13.6	12.4	12.3	12.9	12.6	12.4	12.6	13.9	12.6	12.4	13.9 ****
SDP	25.5	26.7	27.2	26.2	24.5	25.5	25.8	27.2	24.8	24.9	24.9	24.9	24.7
Socialisterna sammanl.	42.2	40.7	40.8	38.6	35.8	38.4	38.4	39.6	37.4	38.8	37.5	37.3	38.6 ****
FLP	3.0	9.7	10.5	12.2	12.2	10.1	9.4	8.3	8.7	8.3	9.6	8.7	5.3
Cp	18.7	17.6*	17.7	16.0	17.7	17.4	17.9	17.3	17.0	18.8	17.7	16.6	20.2 ***
LFP	3.2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
SFP	4.7	4.6	4.3	5.4	4.7	4.6	4.8	4.9	5.0	5.1	4.8	4.6	5.1
Saml.	22.9	22.2	21.9	21.1	20.7	20.6	20.4	20.8	21.1	19.8	20.4	20.7	23.0
FKF	3.7	3.0	3.1	2.3	3.6	3.0	2.9	3.5	3.2	3.3	2.8	3.0	3.0
FFMM	0.1	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
KHP	0.5	0.4	0.2	0.2	1.3	0.5	0.5	0.6	0.5	—	0.5	1.7	0.4
Övriga (gröna)	1.0	1.5	1.5	3.9	3.8	5.2	3.4	6.1	6.7	5.4	6.7	7.0	4.5
Icke- socialisterna** sammanl.	57.8	59.3	59.2	61.4	64.2	61.1	61.1	60.4	62.6	51.2	62.5	62.7	61.4

* Riksdagsvalet 1983: Cp och LFP sammanl.

** Innehåller de obundna väljarna och de gröna.

*** Kommunalvalet 1984: Cp och LFP sammanl.

**** Kommunalvalet 1984: även DFFF/min.

1983-6 Taloustutkimus Oy, juni 1983.

1983-7 M-Tietokeskus Oy, juli 1983.

1983-10 Taloustutkimus Oy, oktober 1983.

1984-1 Taloustutkimus Oy, januari 1984.

1984-1 M-Tietokeskus Oy, januari 1984.

1984-3 Taloustutkimus Oy, mars 1984.

1984-3-6 Taloustutkimus Oy, mars-juni 1984.

1984-6 M-Tietokeskus Oy, juni 1984.

1984-6 Suomen Gallup Oy, juni 1984.

1984-6 Taloustutkimus Oy, juni 1984.

Litteraturförteckning

- Fryklund, B., Peterson, T. (1981) *Populism och missnöjespartier i Norden*. Malmö: Arkiv.
- Habermas, J. (1981) *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main.
- Hoikka, P., Koivula, S., Oksanen, M., Pesonen, P. (1981) *Kunnallisvaalit 1980* (Kommunalvalet 1980) Tammerfors universitet, kommunalvetenskapl. avd., publ. A2/1981.
- Kotkavirta, J. (1982) *Power & Flower*. Otapaino.
- Noponen, M. (1983) "Eduskunnan toimintänäkymät vaalien jälkeen" (Riksdagen efter valet 1983) Valtiotieteilijä 2/1983.
- Oksanen, M. (1979) *Vuoden 1979 eduskuntavaalit* (Riksdagsvalet 1979) Oy Yleisradio Ab., planerings- och forskningsavd., serie C 5/1979.
- Oksanen, M. (1982) *Koiviston tasavallan tekijät* (Väljarna samt republiken av dr. Koivisto) Helsingfors universitet, instit. för statslära, forskningsrapport nr A 58/1982.
- Oksanen, M. (1982) *Television ja radion vaalikeskustelut ja niiden vaikutukset presidentinvaaleissa 1982* (TV och radio samt deras effekter på 1982 års presidentval) Oy. Yleisradio Ab, planerings- och forskningsavd., serie B 4/1982.
- Oksanen, M. (1983) *Hallitusvaalit ja muutosvaalit* (Regeringsbyte och valet 1983). Oy. Yleisradio Ab., planerings- och forskningsavd., serie C 1/1983.
- Oksanen, M. (1983b) *Televiiovaalit 1983* (TV-valet 1983). Oy. Yleisradio Ab., planerings- och forskningsavd., serie B 10/1983.
- Oksanen, M. (1983c) *The 1983 Parliamentary Election in Finland*. University of Helsinki and the Finnish Broadcasting Company.
- Oksanen, M. (1983d) *Televisionens och radions effekter på riksdagsvalet i Finland 1983*. VI. Nordiske konferense for massekommunikasjonsforskning, Volda, Norge, 10 augusti 1983.
- Pesonen, P., Oksanen, M. (1982) "The 'Koivisto Phenomenon' in Finland's Presidential Election." *Electoral Studies* (1982) 1:2, 255-262.
- Pesonen, P., Oksanen, M. (1983) "The 1983 Parliamentary Election in Finland." *Electoral Studies* (1983) 2:3, 169-274.
- Sänkiäho, R., red. (1983) *Kun kansa valitsi Koiviston*. (Då Koivisto valdes av folket). Jyväskylä.
- Taloustutkimus Oy (1984) *Opinionismätningarna, mars-juni 1984*. *Uusi Suomi* 18.7.1984.

Från H till M

I juni 1967 samlades högerpartiet till riksstämman i Karlstad. På uppdrag av riksstämman 1965 hade en kommitté utrett frågan om partiets namn. Efter ett omfattande remissarbete kom arbetsgruppen fram till att något namnbyte inte kunde anses vara aktuellt. Partistyrelsen och riksstämman delade denna uppfattning och avförde därmed frågan från dagordningen.

Ett och ett halvt år senare, vid den extra riksstämman i Stockholm den 9 januari 1969 kl tre minuter i sju på kvällen, föll stämмоordförande Yngve Holmbergs klubba i bordet, vilket innebar att en dopakt hade avslutats. Partiet hade låtit döpa om sig till Moderata samlingspartiet. Från att ha varit ett avfört problem kom alltså frågan inte bara återigen upp på dagordningen, utan fick också en ny lösning. Hur och varför namnbytet kom till stånd är temat för denna översikt.

Förhistorien

Namndiskussionerna inom partiet gick långt tillbaka i tiden. Egentligen startade en diskussion redan innan partiet bildades, den 18 oktober 1904, då Allmänna valmansförbundet (AVF) konstituerades vid ett sammanträde i Stockholm. Även under det konstituerande sammanträdet framfördes förutom AVF andra förslag: Svenska förbundet, Det förenade högerens valmansförbund, Allmänna konservativa valmansförbundet, Det konstitutionella valmansförbundet, Nationella landsföreningen, Allmänna moderata valmansförbundet samt Förbundet förenade valmän.¹ Pappa till beteckningen Allmänna valmansförbundet var uppsalaprofessorn Harald Hjärne.² Partiets förste ordförande, godsägaren och förstakammarledamoten Gustaf Fredrik Östberg, hade tidigare på hösten snarast lutat åt beteckningen Moderata valmansförbundet.³ Det är att märka att termerna "konservativ" och "moderat" vid denna tid hade en innebörd som angav en viss åskådningsmässig skillnad (se nedan).

AVF var vid denna tid inte organisatoriskt kopplat med någon motsvarande partibildning i riksdagen. Större betydelse kan valorganisationen sägas ha fått sedan enhetliga högerpartier konstituerats i riksdagens bägge kamrar.⁴ Detta skedde 1912, då Lantmannapartiet och det år 1906 bildade Nationella framstegspartiet slogs samman till Lantmanna- och borgarpartiet och de skilda grupperna i första kammaren slog sig samman i Första kammarens nationella parti.

Högergrupperna i första resp andra kammaren förblev formellt åtskilda ända till år 1934, då Riksdagshögern bildades. Dess ordförande blev Arvid Lindman, som sedan 1912 också var ordförande i AVF. År 1938 ändrades AVFs namn till Allmänna valmansförbundet, Högerens riksförbund. Syftet var att det första ledet

i namnet bara skulle finnas kvar under en kort övergångsperiod.⁵ Namnändringen tycks relativt snabbt ha fått en allmän spridning och det dröjde inte länge förrän det första ledet slutgiltigt togs bort. Redan 1940 talas det endast om Högerns riksstämman och Högerns principprogram.

Efter 1938 var det för ett tag tyst i namnfrågan. Vid riksstämman 1948 förelåg tre motioner som föreslog ett namnbyte till Frihetspartiet-Högern. I debatten på stämman föreslogs även Samlingspartiet och Landspartiet. Vid stämman 1950 motionerades om en förnyad prövning av namnfrågan. En stämmomotion 1954 föreslog namnet Medborgarpartiet. Efter ett förslag från hallandsförbundet ändrade riksstämman 1960 beteckningen på riksorganisationen från Högerns riksorganisation till Högerpartiet, riksorganisationen. Vid stämman 1963 förelåg i en motion ett krav på en utredning.

Det var först vid stämman 1965, då namnfrågan återigen togs upp i tre motioner, som riksstämman beslöt att uppdraga åt partistyrelsen att verkställa en förutsättningslös utredning av frågan. En kommitté under ledning av partiets andre vice ordförande Yngve Nilsson i Trobro tillsattes. Kommittén remitterade frågan till olika instanser inom partiorganisationen. Av de 26 svar som kom in, var 23 negativa till ett namnbyte. De övriga tre menade, att frågan kunde hållas aktuell. Kommittén beslöt på grundval av detta att till partistyrelsen och riksstämman meddela:

"att frågan om byte av partinamn f n ej kan anses vara aktuellt. Huruvida frågan skall diskuteras vidare, överlämnar vi till partistyrelsens och riksstämmans bedömande. Kommittén anser för sin del att det uppdrag, som den erhållit, har slutförts, varför den anhåller att kommittén upplöses."

Partistyrelsen instämde i kommitténs slutsats och riksstämmans beslut blev detsamma med tillägget: "att uppdraga åt partistyrelsen att med kraft verka för att beteckningen Högern i alla sammanhang utbytes mot beteckningen Högerpartiet . . ."⁶

Namnfrågan förekom också sporadiskt i pressen under den första delen av 1960-talet. En insändare i Kvällsposten (1963) menades således att partiet borde byta namn till Frihetspartiet. Redaktionen höll i princip med men lutade snarare åt beteckningen Samlingspartiet.⁷ Året därpå menade Svensk Tidskrift:

"Under alla omständigheter torde det dock vara angeläget för högerpartiet att liksom de båda andra borgerliga partierna genomföra ett namnbyte. Och varför inte låta det komma till uttryck som flertalet borgerliga väljare ändå eftersträvar: borgerlig samling – Samlingspartiet."⁸

I januari året efter argumenterade Svenska Dagbladet för samma partibeteckning.⁹ Beteckningen Samlingspartiet hade också varit ett av huvudalternativen vid bondeförbundets namnbyte till Centerpartiet i slutet av 1950-talet.¹⁰ Efter att bondeförbundet i olika etapper under åren 1957–58 slutligen fastställde sitt nya namn till Centerpartiet, förblev beteckningen Samlingspartiet ledig. År 1964 "säkrades" namnet av intresserade inom högerförbundet i Stockholm, som för sin räkning lät inregistrera det i justitiedepartementet.¹¹ Under 1967 publicerade Svensk Tidskrift en artikel skriven av den tidigare ordföranden i Konservativa Studentförbundet, vice ordföranden i Högerpartiet i Västernorrlands län, Håkan Winberg, som kom till slutsatsen att ingenting talade för ett namnbyte.¹²

Namnfrågan hade alltså, när valåret 1968 inträdde, varit aktuell vid ett flertal tillfällen under en lång tid. Den hade också flera gånger avförts från dagordningen. Avfärdandet så sent som 1967 får betraktas som relativt grundligt i det att ett stort antal remissinstanser inom partiorganisationen, dels fick tillfälle att ge sin ståndpunkt tillkänna, dels med så kraftig majoritet ställde sig negativa till ett namnbyte.

Skiftet 15 september 1968–10 januari 1969

Söndagen den 15 september 1968 var det allmänna val till riksdagens andra kammare. Valutgången blev ett bakslag för högerpartiet som med sina 12,9 % gick tillbaka 0,8 % jämfört med andrakammarvalet 1964 och 1,8 % jämfört med kommunalvalen 1966. Förhoppningarna inom partiet hade inför valet varit mycket stora och inga krafter eller resurser hade sparats på att försöka nå det mål om 10 nya h-mandat, som ansågs ligga inom räckhåll. Därför upplevdes den i och för sig begränsade mandatförlusten på ett mandat som ett stort bakslag.

Måndagen den 16 september 1968 åt herrar Yngve Holmberg, Gösta Bohman, Sam Nilsson och Carl-Henrik Winqvist gemensam lunch på Djurgårdsbrunn. Gösta Bohman och Sam Nilsson hade "vid vissa underhandskontakter" blivit överens om en linje som inledningsvis stötte på motstånd från partiledarens sida. Senare samma dag var emellertid Yngve Holmberg mer positivt inställd och

tisdagen den 17 september 1968 kunde partisekretären meddela Bohman att partiordföranden var vunnna för deras uppläggning. Det bestämdes att Sam Nilsson skulle finslipa en promemoria som Yngve Holmberg skulle studera. Det ledde, enligt Bohmans anteckningar, till att partisekretären och partiledaren gick längre än vad Bohman hade velat. Denne menade för sin del – att nya kontakter borde ha tagits med mittenpartiernas ledare,

- att partistyrelsen och förtroenderådet inte skulle ta ställning i själva namnfrågan
- att uppdra åt programkommittén att även överväga frågan om partiets namn.

Gösta Bohman var orolig för att ett centralt förslag till beslut skulle försvåra namnbytet genom genomförande genom opposition ute i landet.¹³

Torsdagen den 19 september 1968 fick sekreterare Berit Skogås partisekreterarens färdiga promemoria för utskrift.

Den största delen av promemorian ägnades åt att diskutera orsakerna till valutgången. Den, i detta sammanhang, viktigaste slutsatsen tycks ha varit att det politiska läget inför 1970 års val troligen skulle vara radikalt förändrat. De övriga partierna hade problem med förestående ledarskiftet (SAP och C), inre splittning (Fp) osv. Detta innebar, enligt partisekreteraren, att högerpartiet, om det handlade rätt och snabbt, kunde skaffa sig en betydligt angenämare utgångspunkt inför 1970 års val:

”Högerpartiets roll kan därvid bli den helt avgörande, på samma sätt som högerpartiets framtida inflytande kan bli det helt dominerande.”

Partisekreteraren ansåg att partiet, trots många påfrestningar, hade klarat valet och att den uppkomna situationen gav en antydning om nya framkomstvägar. Dessa borde, enligt promemorians förslag till kommuniké för offentliggörande av partistyrelse och förtroenderåd, beträffas med ett nytt partiprogram och ett nytt partinamn. Detta för att ytterligare markera partiets vilja till förnyelse och strävan efter en samling av de icke-socialistiska krafterna i landet.¹⁴

Lördagen den 21 september 1968 diskuterades högerpartiets namn i Expressen, som kunde meddela att Helsingborgs Dagblad sedan en tid drivit frågan och föreslagit Framstegspartiet som nytt namn för partiet. Norrbottens-Kuriren hävdade samma dag att Samlingspartiet vore ett bra namn och att det fanns flera skäl till att överväga ett namnbyte. Och det var ju just vad som höll på att ske.

Måndagen den 23 september 1968 träffades partipresidiet och överlade om partisekreterarens promemoria:

”Diskussionen blev även i namnfrågan seriös. Den förknippades med programarbetet. Egentligen diskuterades endast två alternativ, Samlingspartiet och Framstegspartiet. Presidiet föredrog det första.”

På kvällen samma dag samlades några ”ledande partimän” hemma hos partiledaren. Även här gavs klar-tecken.¹⁵

Tisdagen den 24 september 1968 mötte inte tankarna på ett namnbyte något starkare motstånd på ett kombi-

nerat partistyrelse- och förtroenderådssammanträde. Efter partiledarens inledande föredragning yttrade sig nitton talare varav femton klart uttalade sig för ett namnbyte. Om förslaget till namn råde däremot skilda meningar. Gösta Bohman menade i enlighet med sin tidigare linje, att något förslag inte skulle ges från partistyrelsens och förtroenderådets sida till partiets remissinstanser. Allan Hernelius (dåvarande riksdagsman och chefredaktör på SvD) hävdade den motsatta uppfattningen och fann ett förslag nödvändigt. Förutom namnet Samlingspartiet, som hade föreslagits av partiledaren, nämndes som alternativ Medborgarpartiet, Moderata Framstegspartiet och kombinationen Samlingspartiet-Högern.

Yngve Holmberg avslutade debatten med att betona att beslutet måste ske snabbt och att partistyrelsen och förtroenderådet hade ett vägledande ansvar gentemot partimedlemmarna. Partiledaren föreslog därför att dessa instanser för sin del skulle föreslå partiet att anta namnet Samlingspartiet. Detta blev också sammanträdet linje.¹⁶

Redan samma kväll kunde massmedia meddela allmänheten det nya förslaget. Detta underlättades av att den offentliggjorda kommunikén från mötet ordagrant överensstämde med det förslag till kommuniké som återfanns i partisekreterarens PM. I kommunikén hette det bland annat:

”Bristen på ett gemensamt handlingsprogram från oppositionens sida i årets valrörelse har varit en av de främsta orsakerna till att socialdemokraterna kunnat förstärka sin ställning. /—/

Högerpartiet har länge och konsekvent arbetat för en förnyelse av oppositionens politiska och organisatoriska struktur utan att ha rönt gensvar. /—/

För att markera viljan att åstadkomma den nödvändiga förnyelsen på den icke-socialistiska sidan, såväl organisatoriskt som politiskt, föreslår högerpartiets styrelse och förtroenderåd att partiet i samband med sitt pågående programarbete ändrar namn till Samlingspartiet.”¹⁷

Onsdagen den 25 och torsdagen den 26 september 1968 kommenterade pressen det nya förslaget.

Högerpressen ställde upp bakom tanken på ett namnbyte, även om inte alla tidningar var nöjda med det alternativ som föreslogs.¹⁸ Helsingborgs Dagblad (25.9) höll t ex fast vid sitt tidigare förslag Framstegspartiet, medan Östgöta Correspondenten (25.9) var tveksam till beteckningen Samlingspartiet, eftersom tidningen ansåg att den borde ha reserverats för ett nytt parti – den sammanslagna borgerligheten. Denna åsikt förfäktades också av liberala Expressen (25.9) och Dagens Nyheter (26.9). Expressen menade också att endast om det fanns en ärlig vilja till politisk omorient-

ring bakom namnbytet var det välkommet. Dagen efter fick tidningen medhåll av Eskilstuna-Kuriren (lib) och Hudiksvalls-Tidningen (c). De mest kritiska kommentarerna kom från den socialdemokratiska pressen, som i de flesta fall menade att det endast var fråga om opportunistisk partitaktik.¹⁹

"Vad högern behöver är en ny politik, inte ett nytt namn." (Dala-Demokraten 25.9)

"Högerpartiet maskerar sig." (Folkbladet Östgöten 26.9)

"Alla vet att bakom den nya skylten 'samlingspartiet' finns fortfarande samma gamla reaktionära höger." (Sydöstra Sveriges Dagblad 25.9)

"Klarare än så kan det inte sägas att namnbytet är en partipolitisk manipulation." (Norrländska socialdemokraten 26.9)

I likhet med Expressen m fl var den övriga borgerliga pressen tveksam till namnbytet. Man efterlyste ofta snarare en kursändring i den programrevision, som partiledningen hade annonserat skulle komma att äga rum i samband med namnskiftet. Tidningarnas förhoppning var därvidlag att revisionen skulle innebära ett markerat (fortsatt) närmande till mittenpartierna.²⁰

Fredagen den 27 september 1968 sändes partistyrelets och förtroenderådets gemensamma förslag ut till partiets olika instanser: läns- och stadsförbunden, kvinno- och ungdomsförbunden, partiets centrala råd samt Sveriges Konservativa Studentförbund, som i och för sig inte var en partiinstans men vars inställning i frågan ändå var av intresse för partiet.

Samma dag kände sig partiledaren föranledd att i ett brev till "en trängre krets av vänner och medarbetare", kommentera de senaste dagarnas händelser. Han började med att påpeka att namnfrågan hade varit aktuell sedan länge men att tidigare de flesta hade haft uppfattningen att motiven för ett namnbyte inte hade varit tillräckligt starka. Nu var dock läget ett annat.

Stor betydelse för detta, menade partiledaren, bestod i motståndarnas starka och målmedvetna propaganda, som lyckats att förvärva vanföreställningarna beträffande ordet höger. Propagandan var så stark att partiet måste räkna med en växande negativ effekt.

Framför allt menade emellertid Holmberg att det föreslagna namnbytet skulle ses som ett led i partiets strävan att bryta det låsta läge, som efter valet hade uppstått inom det borgerliga lägret. Mittensamverkan hade misslyckats och tanken på en fusion mellan mittenpartierna torde, menade partiledaren, vara längre borta än någonsin. Genom att anta namnet Samlingspartiet skulle partiet ånyo kunna aktualisera tanken på en total kraftsamling inom borgerligheten och på det sättet se till att trepartisamverkan kom i förgrunden.

Holmberg ansåg det inte heller vara så stor risk för

att partiet även framledes skulle kallas för högern eller högerpartiet. Genom att hänvisa till att bondeförbundets byte till Centerpartiet slog igenom efter en relativt kort tid, beroende på att den nya beteckningen kom att användas i alla officiella sammanhang, kunde man räkna med att samma sak skulle ske med ordet Samlingspartiet. Utomordentligt värdefullt betecknades också det faktum att partistyrelet och förtroenderådet enhälligt hade givit förord åt det nya namnet. Det var en manifestation av enighet och målmedvetenhet, vari ett betydande propagandamässigt värde låg. Viktigaste argumenten för partiledaren var, som sagt, ändå situationen beträffande det borgerliga samarbetet:

"Kanske kommer det att sägas att vi syftar till att åt vårt eget parti vinna den good-will som samlingstanken i vida kretsar har. Självfallet räknar vi med framgång — varje parti måste eftersträva framgång. Men i detta sammanhang är att märka att en framgång för ett parti, som ådagalagt sitt samlingsintresse och till och med markerat detta i sitt namn, självfallet blir en framgång för själva samlingstanken. En sådan opinionsyttring kan inte nonchaleras av de krafter inom de båda mittenpartierna, vilka hittills har rest motstånd mot trepartisamverkan. Genom vårt namnbyte kan vi bryta dödläget inom oppositionen."²¹

Måndagen den 30 september 1968: Det nya namnförslaget hade knappt hunnit sändas ut förrän Norrbottens-Kuriren ansåg sig ha funnit det förlösande ordet:

"Moderat är ordet . . . så kan ingen tvekan råda om att samlingspartiets politik i högsta grad ska präglas av moderation. Moderation, just det. Nyckelordet för samlingspartiet bör bli moderat."²²

När remissinstanserna hade börjat samlas för att överlägga om det avgivna förslaget visade det sig snart att många av dem inte var nöjda med det alternativ till nytt namn som hade förelagts dem. De flesta tycktes emellertid vara intresserade av ett namnbyte, varför sökan-det efter andra alternativ intensifierades. Ett sådant nytt alternativ började vid denna tid vinna alltmer terräng. När detta alternativ dök upp här och var inom partiorganisationen, främst i väst-Sverige, föranledde det Helsingborgs Dagblad att fråga sitt tidigare förslag Framstegspartiet. Tidningens förslag hade också hunnit bli inaktuellt då ett nytt politiskt parti hade bildats med just den beteckningen.²³ Helsingborgs Dagblad menade nu i stället: "Förslaget är gott. Låt alltså namnet bli Moderata Samlingspartiet."²⁴

I december 1968 sammanträdde var för sig partiets länsförbundsordförande och partiets riksdagsgrupp för att dryfta namnfrågan. Enligt partiledarens uppfattning i början av januari 1969 visade dessa sammanträden att ett namnbyte borde ske och att namnet borde bli något

i stil med Moderata Partiet eller någon annan kombination i vilken ordet "moderat" ingick.²⁵

Dessa sammanträden ägde rum efter det att remisstiden hade utgått (1 december). Sammanställningen av remissvaren visade, att 38 svar hade inkommit. En stor majoritet, 36 av de 38, förordade ett namnbyte. Det fanns därmed en god grund för ett sådant. Mer problematiskt för partiledningen var däremot att 19 av de 36 positiva inte var nöjda med det föreslagna namnet. Av de 17 som accepterade beteckningen Samlingspartiet var det i 8 fall ett resultat av ett voteringsbeslut. De som inte var nöjda med beteckningen Samlingspartiet lämnade egna förslag. De oftast förekommande var Moderata Samlingspartiet och Medborgarpartiet. Bland andra förslag märktes Moderata Partiet, Moderat Samling, Fria demokratiska Partiet och Samlingspartiet Högern. Av de lämnade alternativa förslagen ingick i nio fall ordet moderat. Termen sågs allmänt som en ytterligare positionsbestämning av den politik som man gärna såg skulle föras och manifesteras i ett nytt partiprogram.²⁶

Torsdagen den 2 januari 1969 sammanträdde partistyrelsen. I överläggningen om partiets namn deltog femton ledamöter. Fyra av dessa föreslog Moderata Partiet, tre Samlingspartiet och tre kombinationen Samlingspartiet – de moderata. Övriga föreslog olika kombinationer av Moderata Partiet, Samlingspartiet och Högern; ingen föreslog emellertid det i remissvaren så vanligt förekommande Moderata Samlingspartiet.

Partistyrelsen nödgades att tillsätta en kommitté med uppdrag att framlägga ett förslag inför styrelsen.²⁷ Under tiden kommittén arbetade ajournerades styrelsen. När kommittén återkom kunde den meddela att den enhälligt beslutat sig för att föreslå att partistyrelsen för sin del skulle föreslå riksstämman att anta namnet Samlingspartiet – de moderata. Partistyrelsen följde kommitténs förslag.²⁸

Presskommentarerna till partistyrelsens beslut blev något förvirrade, då partistyrelsens nya namnförslag missuppfattades på flera håll inom pressen. Flera tidningar utgick från att partistyrelsen föreslagit Moderata Samlingspartiet, men den beteckningen hade som sagt inte föreslagits av någon på sammanträdet.²⁹ Förbistringen tycktes ha bestått i att Högerns Nyhetsbyrå på fredagen den 3 januari sänt ut ett meddelande om att partistyrelsen för stämman skulle föreslå just Moderata Samlingspartiet. En korrigerig följde emellertid snart.³⁰

Ondagen den 8 januari och torsdagen den 9 januari 1969 var det extra riksstämman i Stockholm och frågan skulle avgöras. Medborgaren karakteriserade efteråt debatten som "hård, stundom bitter, ofta känsloladdad".³¹ Sju stämmodeltagare uttalade sig mot ett namnbyte överhuvudtaget. Tre önskade bordläggning.

Fjorton personer förespråkade Moderata Samlingspartiet och sex Moderata Partiet. Fem ombud ansåg Medborgarpartiet vara det bästa alternativet, medan endast tre personer talade för partistyrelsens senaste förslag Samlingspartiet – de moderata. Sällan eller aldrig i partiets historia hade en fråga i så stor utsträckning kommit att handläggas "i korridorerna". Partiledningen kunde efterhand, dels av underhandskontakter, dels av den allmänna debatten, utläsa att majoriteten stödde något av förslagen Moderata Samlingspartiet eller Moderata Partiet. Då partistyrelsen gjorde bedömningen att en majoritet troligen kunde nås för Moderata Samlingspartiet, ledde det till att partiets andre vice ordförande Yngve Nilsson kunde meddela stämman att partistyrelsen drog tillbaka sitt förslag Samlingspartiet – de moderata.

Vid den slutliga voteringen, som ägde rum i flera etapper, fastlogs med rösttalen 154 ja mot 51 nej och 2 som avstod att partiet skulle anta namnet Moderata Samlingspartiet. Därmed hade också det stadgemässiga kravet om $\frac{2}{3}$ majoritet uppfyllts med "hyfsad marginal".³²

Partiledningen fick alltså till slut, efter många om och men, igenom ett namnbyte. Det blev dock inte något av de alternativ, som man själv hade förespråkade före stämman. Att frågan betraktades som viktig av partiledningen med partiledaren i spetsen kunde ingen ta miste på. Hur viktig frågan var för t ex partiledaren blev på sina håll efter stämman ett hett diskussionsämne. På vissa håll inom dagspressen hävdades att Y Holmberg på onsdagskvällen i en trängre krets på Operakällaren fått ta till ett hot om att avgå om inte stämman resulterade i ett namnskifte. Han skulle, hette det, i annat fall tolka utgången som ett misstroende riktat mot honom personligen.³³ En del högertidningar ställde sig ytterligt skeptiska till dessa uppgifter; Svenska Dagbladet t ex betraktade det hela som en "skepparhistoria".³⁴

Hur det nu än var med detta; även om partiledaren var nöjd med att ett namnbyte hade ägt rum, var han inte nöjd med det valda namnet:

"Jag ber Dig emellertid intill dess fundera igenom den situation som uppstått genom att vi har ett dubbelnamn och tydligen måste laborera både med ordet "moderat" och "samlingspartiet". Frågan är hur länge vi kan arbeta med ett så pass långt och tungrott namn och om vi inte ganska snabbt måste besluta oss för vilket ord som ska vara det avgörande."³⁵

Holmberg lutade själv åt att partiet skulle använda Samlingspartiet som sitt huvudord.

Fredagen den 10 januari 1969 hade emellertid riksdagsgruppen redan hunnit ta det första steget i den

utveckling som ledde till att huvudordet snarare kom att bli "moderat". Gruppen bestämde nämligen denna dag:

"att som nytt namn för partiet antaga Moderata Samlingspartiet och, efter omröstning att partibeteckningen skall vara M. Vid omröstningen avgavs 36 röster för M och 17 röster för Msp."³⁶

Beslutet om att inskränka partibeteckningen till M lade grunden till den nya partisymbol som partistyrelsen godkände under våren 1969. Bland de många förslagen fastnade partistyrelsen för industridesigner Carl Göran Crafoords $\mathfrak{M}$ ³⁷ När symbolen presenterades av Medborgaren gav tidningen den en blå färg. Senare beslöts emellertid att färgen i stället skulle vara röd, eftersom det befanns att rött hade ett högt uppmärksamhetsvärde. Den röda symbolen upplevdes på sina håll som något malplacerad och efter valet och skiftet av partiledning hösten 1970 ändrades färgen från rött till blått.³⁸

Termen moderat

A F Dalin anger i "Ordbok öfver svenska språket" (1853) följande bestämningar av ordet moderat: "återhållsam, hofsam, sansad" och "billig". Dessa betydelser har alltsedan dess stått kvar i även mer moderna ordböcker. Några tillägg har dock gjorts över åren: måttfull, måttlig, skäligen samt (mindre ofta) foglig. Orden kan sägas ange betydelsen av adjektivet moderat i dess mera vardagliga mening.

Under slutet av 1800-talet började ordet alltmer att få en politisk innebörd, eller kanske snarare flera innebörder. I Svenska akademins ordlista tas ordet inte in förrän i den sjunde upplagan (1900) och då utan förklaring. Detta sker först i den åttonde upplagan (1923). I dessa upplagor sker emellertid en koppling med ordet konservativ: moderat-konservativ. Att ordet också kunde kopplas åt andra håll visar t ex C M Ekbohrns "100 000 främmande ord och namn m m" (1948), som i stället endast gör kopplingen: "moderat-liberal polit. måttligt frisinnad, 'grå'." Termen "grå" hade Nordisk Familjebok preciserat i en tidig upplaga (1909): "Grå, beteckning på politiker, som intaga en något oklar ställning mellan reaktionära och liberala: moderat-liberala." (Uppslagsordet försvann i nästkommande upplaga av Nordisk Familjebok.) I Svenska akademins ordbok (1945) görs bägge kopplingarna. I den nionde upplagan av akademins ordlista (1951), som var den mest aktuella under namndiskussionen under 1960-talet, har den direkta kopplingen med konservativ tagits bort och i stället har den politiska betydelsen av ordet

moderat bestämts till "höger-(sinnad)." I "Svensk politisk uppslagsbok" (1937) heter det att moderat är en beteckning för en "politisk riktning som vill markera sitt avståndstagande från olika ytterligheter". S C Bring markerar i "Svenskt ordförråd ordnat i begreppsklasser" (1930) något av ett motsatspar: "(stock-, moderat-) konservativ" (i begreppsklass nr 150 "VARAKTIGHET").

Tullfrågans aktualisering mot slutet av 1880-talet medförde en förändring av det rådande partisystemet. Även efter att den förlorat sin omedelbara aktualitet gjorde den tjänst som en politisk vattendelare i riksdagen.

"Det föreföll som om den friare grundåskådningen i denna fråga förde med sig en liknande syn även på andra frågor; utan att vara sammanslutna i något frihandelsparti bildade de frihandelsvänliga en grupp för sig, vilket kunde betecknas som oppositionen i överhuset."³⁹

Så beskrevs tullfrågans betydelse av Ivar Afzelius, som kom att bli en av tillskyndarna bakom bildandet av *Första kammarens moderata parti* vid riksdagen 1905. Detta parti var emellertid inte den första grupp inom riksdagen som i sitt namn inneslöt begreppet moderat. Året före hade i andra kammaren ett antal högersinnade vildar bildat "De moderata reformvännernas klubb". Två år senare försvann klubben genom att de av medlemmarna som fortfarande fanns kvar i riksdagen, gick med i det då bildade Nationella framstegspartiet, som var en utbrytning av mer moderata element från det sedan 1895 återförenade Lantmannapartiet.

Efter rösträttsreformen 1907–09 växte planerna på en sammanslagning av högergrupperna inom respektive kammare sig allt starkare. Vid 1911 års val och under ett drygt årtionde därefter användes som beteckning på den förenade högern under valåren namnet "de moderata". 1915 stiftades i Stockholm en landsomfattande fristående kvinnoorganisation, Sveriges Moderata Kvinnoförbund (SMKF), som ända till 1937 stod utanför högerns egen kvinnorörelse. Arvid Lindman var orolig och menade att ett fristående moderat kvinnoförbund innebar en allvarlig fara för sammanhållningen inom, vad han betecknade som, "det moderata partiet".⁴⁰

När Lindman ett drygt årtionde senare bildar en ren högerministär betecknas den som moderat av Dagens Nyheter.⁴¹ Till bilden hör också att flera av AVFs valkretsförbund hade valt att använda ordet moderat i sina namn: Hallands Moderata Valmansförbund, Norra Älvsborgs Moderata Förbund, Skaraborgs Moderata Förbund, Örebro läns Moderata Valkretsförbund etc.⁴² Termen var alltså relativt flitigt i bruk som beteckning-

är på högern och högergrupperingar ända långt in på 1930-talet.

Sammantaget kan man alltså säga att termen moderat, från att ha använts både om moderat-liberala (där termen tjänade som en positionsbestämning högerut) och om moderat-konservativa (där den i stället tjänade som en positionsbestämning vänsterut), alltmer kom att få en mer absolut mening som en beteckning på högergrupper med mer markerade liberala inslag än den mera ursprungliga och klassiska högerkonservatismen.

Efter att det allt igenom förenade Högerpartiet konstituerats och allmänna valmansförbundet tas bort som partibeteckning försvinner termen moderat. "Numera är namnet alldeles övergivet" skriver Thermaenius 1951. Till mångas förvåning skulle det återigen dyka upp som partibeteckning på den svenska högern.

Varför?

Namnfrågan hade varit ständigt återkommande under en lång tid. Eftersom frågan så ofta aktualiserades skapades en mer kontinuerlig diskussion om, och en allmän känsla av, att partiets namn utgjorde ett problem. Detta var så att säga den grundläggande partiorganisatoriska predispositionen för att frågan till slut skulle få en ny lösning – att något skulle hända.

Problemet med namnet upplevdes som tudelat. För det första var det en mer eller mindre allmän mening inom partiorganisationen att partiets allmänna profil led av de associationer och föreställningar som alltmer förknippades med begreppet "höger". Massmedias, särskilt televisionens (vars genomslagskraft under denna tid ansågs som utomordentligt stor och stigande), tal om "högerextremister", "högerelement", etc, upplevde man inom partiet medverka till att i det allmänna medvetandet ingjuta föreställningar om att termen "höger" stod för något äventyrligt, extremt och politiskt omöjligt.⁴³

För det andra fanns det på flera håll inom partiet en upplevelse av att, även bortsett från eventuella vanföreställningar, partinamnet inte var adekvat. Dessa upplevde partiet som mera framstegsvänligt, liberalt, demokratiskt sinnat och socialt ansvars-kännande än vad partibeteckningen ansågs antyda.⁴⁴ Att partinamnet sågs som en belastning var emellertid en syn som hade präglats namndiskussionen under en lång följd av år – utan att något hade skett. För att ett namnbyte verkligen skulle komma till stånd krävdes mer.

Namnskiftet i januari 1969 kan delas upp i två delfrågor:

- Varför ställde partiorganisationen upp på ett namnskifte efter att endast ett och ett halvt år tidigare med stor majoritet sagt nej?
- Varför föreslog partiledningen att partiet skulle byta namn?

Svaret på den första frågan gives till en väsentlig del av formuleringen av den andra: Det helt avgörande tycks ha varit att det var partiledningen som initierade namnbytet. Sedan partistyrelsen och förtroenderådet hade sammanträtt och genast meddelat massmedia sin avsikt att föreslå partiet att anta ett nytt namn, var ett stort steg taget. I och med att ett namnförslag också gavs fick den efterföljande diskussionen en naturlig och given utgångspunkt; det var inte så mycket fråga om partiet skulle byta namn eller ej, utan snarare om partiet framledes skulle heta Samlingspartiet eller om det fanns något bättre alternativ.

Massmedia fortsatte att följa frågan. Partiorganisationen engagerades genom remissförfarandet. Allt tal, internt och offentligt, om ett förestående namnbyte, ledde till att extrastämman när den samlades egentligen bara hade att välja mellan alternativ till nytt namn och inte på att byta namn eller ej. Stämningen torde ha varit sådan, på ett tidigt stadium efter partistyrelsens och förtroenderådets agerande, att ett bibehållande av det gamla partinamnet var en stängd väg. Det hade varit att alltför mycket utmana motståndarnas beredvilighet att teckna partiets konturer i löjets silhuetter.⁴⁵ Samtidigt var det nödvändigt att ställa upp bakom partiledningen, om inte annat så just för att den så hårt hade engagerat sig för en ny lösning.⁴⁶ Något annat hade troligen inte bara av partiledaren och hans närmaste uppfattats som något av ett misstroende riktat mot partiets ledning och dess sätt att leda partiets verksamhet.

Det fanns emellertid saker som talade emot ett namnbyte. Kontinuiteten, de på sina håll starka känslomässiga bindningarna till det gamla namnet var viktiga hinder. Partiets tidigare kanslichef, Oscar Östman, deklarerade t ex att han aldrig skulle upphöra med att bära högernålen.⁴⁷ Det framfördes också att partiet tog vissa risker visavi dem på politikens högerkant, som i en namnändring kanske skulle kunna utläsa en kursändring av för dem önskat slag. Det fanns också en fara i att motståndarna skulle lyckas med att förlöjliga det hela och skapa en allmän uppfattning om att det bara var fråga om en opportunistisk partimanöver. Den socialdemokratiska pressens första reaktioner tydde också på att denna farhåga inte var överdriven. Motståndarna skulle så att säga handla utifrån det franska ordspråket: "Plus ça change, plus c'est la même chose". I varje fall på kort sikt skulle då opinionseffekterna inte vara positiva.

På längre sikt var troligen ett namnbyte att föredra. Utgångspunkten för partiledningen var självfallet också att det existerande namnet var en belastning och att problemet snarast var i tillväxt. Man skall hålla i minnet att dessa överväganden ägde rum under en tid av mer uttalade radikala tongångar, speciellt i ungdoms- och

studentkretsar. Borgerlighet, kapitalism, höger etc, var begrepp och företeelser som vid denna tid utgjorde högljudda kollektivs främsta måltavlor.

Om partiets namn tidigare hade utgjort ett problem, så var detta i så fall förvärrat under denna tid. Ungdomsförbundet lyckades t ex inte hålla ställningarna; medlemstalet sjönk dramatiskt under år 1968.⁴⁸ Det fanns emellertid, för partiledningen, ytterligare faktorer som talade för ett namnbyte. Borgfreden inom oppositionen under valrörelsen var mindre än under valet 1966. Regeringsfrågan kom att stå i centrum för valrörelsens slutskede och mittenpartierna deklarerade då klart att det av dem antagna mittenprogrammet var att betrakta som ett regeringsprogram. Några "eftergifter" åt högern skulle det således inte bli tal om.⁴⁹

Överhuvudtaget var den, sedan några år alltmer, intensiva diskussionen om mittensamverkan, med tal om sammanslagning osv, otvivelaktigt ett irritationsmoment för högerpartiet.⁵⁰ Partiet riskerade att i skuggan av ett förstärkt mittenrike inte bara förlora prinsessan, utan också den tredjedel av kungariket som man ansåg hade funnits inom räckhåll inför valet 1968. Ett sammanslaget mitten skulle än mer isolera högerpartiet och begränsa dess framtida möjligheter till inflytande. Det gällde för partiet att i stället försöka rasera tidigare hinder och söka nya vägar för en sammanhållen opposition, som skulle inkludera det egna partiet. Partiets enda möjlighet för ett större avgörande politiskt inflytande ansågs ligga i en trepartisamverkan.

En kungstanke bakom partiledningens önskemål om ett namnbyte var självfallet också att partiet därigenom på sikt skulle kunna skapa en annorlunda profil inom valmanskåren i stort. Genom att ytterligare understryka vad man ansåg vara de liberala inslagen i partiets politik skulle namnbytet också få en reell innebörd.⁵¹ Genom att även i namnet slå fast sin vilja till samarbete skulle också partiet inför den allmänborgerlige väljaren som önskade en samlad opposition, framstå som den ende sanne samlingssträvaren. Namnbytet skulle så att säga tvätta bort en gammal stämpel och ersätta den med en ny, marknadsmässigt mer lättlanserad, profil. Eftersom ett nytt partiprogram skulle skrivas, så kunde man också lättare skapa en bild av att en reell partireformation var på väg.

De stora förhoppningarna om 10 nya högermandat inför valet 1968, ledde till att den i och för sig begränsade förlusten på ett mandat snarast upplevdes som en förlust av elva. På sina håll hävdades att partiledningens önskan om ett namnbyte bara var ett försök att dölja valnederlaget. I stället för en diskussion om namnbyte, skulle en debatt om orsakerna till valnederlaget komma till stånd, vilket inte skulle ha legat i partiledningens intresse.⁵²

En jämförelse med Bondeförbundets namnbyte till Centerpartiet 1957–58 visar att likheterna mellan de två namnbytena är flera:

- Dåvarande bondeförbundet hade också haft debatter om namnet vid ett flertal tillfällen
- namnfrågan hade även inom Bondeförbundet befunnits inaktuell (i form av en intern omröstning 1955) kort före namnbytet blev en realitet
- namnfrågan aktualiserades även i Bondeförbundets fall tätt efter ett misslyckat andrakammarval (valet 1956 då Bondeförbundet gick tillbaka 1.3 % jämfört med andrakammarvalet 1952)
- partiledaren–partiledningen arbetade då för ett namnbyte
- bland de alternativ som framstod som "tungt" återfanns vid bägge tillfällena "Samlingspartiet" och "Framstegspartiet"
- namnskiftet följdes snart av ett nytt partiprogram, dvs var ett led i en större partireformation
- det slutgiltiga namnet var inte ett av de som inledningsvis framstod som det mest troliga.⁵³

"Moderata Samlingspartiet" var inte helt nytt som partibeteckning för den svenska högern. Partiets blivande förste ordförande Gustaf Fredrik Östberg skrev sålunda till Harald Hjärne i september 1904:

"Då saken diskuterades i vintras, föreslogos åtskilliga namn, men man fann intet som vann odeladt bifall. Sålunda föreslogos: Svenska Nationalförbundet, Svenska Högerföreningen, Svenska högerpartiernas förening, *Moderata Samlingspartiet*, Moderata valmansföreningen."⁵⁴

Per Albinsson

Noter

- ¹ Söderberg (1929) s 18, Bergh s 1, Wahlstrand (1946) s 42 f.
- ² Denne nämnde beteckningen för partiets blivande förste ordförande G F Östberg i ett brev 1904-09-26. Se Wahlstrand (1946) bilaga XVIII. Se även Elvander (1961) s 394.
- ³ "Enligt min mening vore det bäst, om man stannade vid Moderata Valmansförbundet, som icke kan stöta någon och säger hvad man åsyftar." G F Östberg i brev till Harald Hjärne 1904-09-25. Se Wahlstrand (1946) bilaga XVII.
- ⁴ Bedömning av Dahlgren–Tingsten (1937) s 159. Till stöd för denna bedömning kan nämnas att till ordförande i andra kammarens Lantman- och borgarparti utsågs vid bildandet 1912 amiral Arvid Lindman. När denne samma år även övertog ordförandeskapet i AVF efter Östberg, fick högern för första

- gången i ledningen en personalunion mellan valorganisationen och (åtminstone) den ena kammarens riksdagsgrupp.
- ⁵ Redan före 1938 hade vissa diskussioner om namnändring förekommit. 1935 föreslog t ex överstyrelsens arbetsutskott namnet Svensk Samling, en term som återfanns på flera valaffischer i andrakammarvalet året därpå. Under valåret föreslog en namnbedröning namnet Nationaldemokratiska partiet.
- ⁶ Redogörelsen för namnfrågans behandling 1938–1967 bygger på R Bergh s 1–4 och Sihlén–Skager (1969) s 4–7.
- ⁷ Kvällsposten 1963-10-13.
- ⁸ Svensk Tidskrift 1964 s 385.
- ⁹ Svenska Dagbladet 1965-01-30.
- ¹⁰ Se H-A Larsson (1980) s 118 ff.
- ¹¹ Östgöta-Correspondenten 1968-09-25, även Svenska Dagbladet 1968-10-20.
- ¹² H Winberg, Partier och partinamn, i Svensk Tidskrift 1967 s 204–211.
- ¹³ Uppgifterna rörande 16–17 september ur G Bohman (1983) s 100.
- ¹⁴ "Valet 1968, en kommentar med förslag till riktlinjer för 1970. Strängt personligt" daterat Sam Nilsson/BS 19.9.68. Promemorian refererades i G Olivecrona, Hur väljarna vanns, som utkom hösten 1968, se s 196 ff.
- ¹⁵ Svenska Dagbladet 1968-10-20.
- ¹⁶ Uppgifterna om sammanträdet ur Sihlén–Skager (1969) s 10.
- ¹⁷ I partisekreterarens promemoria s 9–10. Se även den utsända "Kommuniké utfärdad av Högerpartiets partistyrrelse och Högerpartiets riksdagsgrupps förtroenderåd vid gemensamt sammanträde den 24 september 1968." Landsark. i Lund, Ensk. ark. 163, EIII:12.
- ¹⁸ Positiva till både namnbyte och beteckningen Samlingspartiet var inom högerpressen bland andra: Norrbottens-Kuriren (21.9), Nya Wermlands-Tidningen (25.9), Norrköpings Tidningar-Östergötlands Dagblad (26.9), Barometern (26.9), Svenska Dagbladet (25.9) samt Smålands-posten (26.9).
- ¹⁹ Snarlika argument återfanns även i t ex Arbetet (26.9), Arbetarbladet (26.9), Dagbladet (25.9), Västgöta-Demokraten (25.9), Värmlands Folkblad (26.9), Smålands Folkblad (28.9). Jfr även Skånska Dagbladet (c, 25.9).
- ²⁰ Se t ex Göteborgsposten (lib., 25.9), Nerikes Allehanda (lib., 25.9), Jönköpingsposten (fp. 25.9), Östersundsposten (ob lib., 27.9), Sydsvenska Dagbladet (ob lib., 25.9), Kvällsposten (ob lib., 25.9).
- ²¹ Ur brev från Yngve Holmberg till partiombudsmannen Sten Svensson, Malmö, Stockholm den 27 september 1968. Landsark. i Lund, Ensk. ark. 163, EII:9.
- ²² Norrbottens-Kuriren 1968-09-30.
- ²³ Den 8 november bildades i Skåne ett nytt parti med namnet Framstegspartiet. Ordförande i interimstyrelsen blev trädgårdsmästaren Axel Johansson i Klippan, en före detta centerpartist. I styrelsen ingick också den förre riksdagsmannen, centerpartisten som blivit invald på Medborgerlig Samlings valsedel, Bertil Rubin. Det nya partiet skulle verka i vad som hette "kraftfältet mellan de borgerliga och socialdemokraterna." (Uppgifterna ur Öste (1969) s 173).
- ²⁴ Helsingborgs Dagblad 1968-11-12.
- ²⁵ Y Holmbergs föredragning vid partistyrrelsesammanträde 1969-01-02. Refererat i Sihlén–Skager (1969) s 12.
- ²⁶ "Högerpartiets riksstämman 8–9 januari 1969. Sammanställning av remisser i namnfrågan."
- ²⁷ I kommittén ingick partipresidiet, partisekreteraren samt ordförandena i kvinno- och ungdomsförbundet.
- ²⁸ Uppgifterna om sammanträdet ur Sihlén–Skager (1969) s 12f.
- ²⁹ Bland de som utgick ifrån Moderata Samlingspartiet fanns: Sydöstra Sveriges Dagblad (4.1), Dala-Demokraten (4.1), Smålandsposten (4.1) samt Helsingborgs Dagblad (4.1), som hälsade beteckningen med stor tillfredsställelse.
- ³⁰ Enligt uppgift i Helsingborgs Dagblad 1969-01-05.
- ³¹ Medborgaren 1969: 1 s 8.
- ³² Om stämman se Medborgaren 1969: 1 s 8f, Sihlén–Skager (1969) s 13 ff. Citat G Bohman (1983) s 105. Nya Wermlands-Tidningen meddelade sina läsare (10.1) att en av de två som avstått från att rösta var partisekreteraren Sam Nilsson.
- ³³ Se t ex Arbetet (s, 10.1), Sydöstra Sveriges Dagblad (s, 11.1), Vestmanlands Läns Tidning (lib., 10.1), Sydsvenska Dagbladet (ob lib., 11.1), Kvällsposten (ob lib., 14.1) och Norrländska Socialdemokraten (s, 11.1, 15.1, 17.1).
- ³⁴ Svenska Dagbladet (13.1). Se även Helsingborgs Dagblad (11.1) och Norrbottens-Kuriren, som uppe i Luleå förde en hetsig diskussion med sin kollega Norrländska Socialdemokraten (13.1, 16.1, 18.1).
- ³⁵ Yngve Holmberg i brev till partiombudsman Sten Svensson, Malmö, 20 januari 1969. Landsark. i Lund, Ensk. ark. 163, EII:11.
- ³⁶ Protokoll fört vid sammanträde med Riksdagshögern fredagen den 10 januari 1969 § 9.
- ³⁷ Medborgaren 1969:9 s 1. Den valda symbolen är uppochned i sitt utförande mycket lik symbolen för det multinationella bolaget Westinghouse Electric Corporation; (W) Jfr Nittve–Lindahl (1979) s 56.
- ³⁸ Intervjuuppgift Eric Krönmark 1982-11-04.
- ³⁹ Afzelius (1921) s 2. Även de ledande männen bakom bildandet av AVF delades av dem själva upp i konservativa eller moderata. Se t ex brev från riksdagsmannen, frihandlaren Hugo Tamm till Carl Swartz (1904-09-10), i vilket han betecknar sig själv som moderat medan partiets blivande ordförande G F Östberg riksdagsman och protektionist går under beteckningen konservativ. I Wählstrand (1946) bilaga XI. Om partipolitiseringsen inom riksdagen i stort se Thermaenius (1935), Johansson (1977) ger en koncisk skildring som bygger på Thermaenius, s 29–36.

- ⁴⁰ Kvinnoförbundet 50 år (1970) s 6.
⁴¹ SAOB (1945) "moderat".
⁴² Söderberg (1929) s 29–73.
⁴³ Se t ex brev från Y Holmberg 1968-09-27, Loman (1979) s 101, stämmomotion nr 6, 1962 och stämmomotionerna 10–12, 1965.
⁴⁴ Se t ex stämmomotionerna 10 och 12, 1965.
⁴⁵ Denna tanke förfäktades t ex av partiets tidigare vice ordförande Leif Cassel. (Medborgaren 1969:1 s 8.)
⁴⁶ Ett exempel utgjorde riksdagsman Blenda Ljungberg, som trots att hon var emot ett namnbyte, av lojalitet mot partiledningen röstade för det. (Medborgaren 1969:1 s 8).
⁴⁷ Medborgaren 1969:1. Se även Loman (1979) s 101.
⁴⁸ Från ca 23 800 (1967) till ca 14 200 (1968).
⁴⁹ Hadenius m fl 1971) s 277, A Öste (1969), G Olivecrona 1968) s 151 f.
⁵⁰ Om mittenpartidiskussionen se t ex G Olivecrona (1968) s 146 ff.
⁵¹ Se G Bohman (1983) s 101.
⁵² Detta hävdades t ex av riksdagsman Tage Magnusson. Refererad i C Johansson (1971) s 6.
⁵³ Om Bondeförbundets namnbyte se H-A Larsson (1980) s 85f, 118 ff.
⁵⁴ G F Östberg till Harald Hjärne den 25 september 1904 återfinns i Wählstrand (1946) bilaga XVII.

Referenser

- I Afzelius, Första kammarens moderata parti. Svensk Tidskrift vol 11 1921: 1–13
 R Bergh, Högerns namnfråga. Odaterad stencil. Tillgänglig hos artikelförf.
 G Bohman, Så var det. Bonniers. Stockholm 1983
 C B Bring, Svenskt ordföränd ordnat i begreppsklasser. Stockholm 1931
 G Dahlberg–H Tingsten, Svensk politisk uppslagsbok. AB Svensk Litteratur. Stockholm 1937
 C M Ekbohrn, 100 000 främmande ord och namn m m. 2:a uppl. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1948. Utgiven av Axel Berggren.
 N Elvander, Harald Hjärne och konservatismen. Almqvist & Wicksell. Uppsala 1961
 Illustrerad Svensk ordbok. Natur & Kultur. Stockholm 1970.
 C Johansson, Partiledarbytet i Moderata Samlingspartiet 1970. Bakgrund och orsaker. Seminarieuppsats, Statsvetenskapliga institutionen Stockholms universitet vt 1971
 F Johansson, Sverige partipolitiserat. Dagspressen som en spegel av politisk utveckling 1896–1908. C W K Gleerup Liber Läromedel. Lund 1977
 Kvinnoförbundet 50 år. Moderata Samlingspartiets kvinnoförbund. Skara 1970
 H-A Larsson, Partireformationen – från bondeförbund till centerparti. C W K Gleerup Liber Läromedel. Lund 1980
 N Loman, I frihetens tjänst. Moderata Samlingspartiet 1904–1979. Moderata Samlingspartiets Riksorganisation. Köping 1979
 S Nilsson, Valet 1968, en kommentar med förslag till riktlinjer för 1970. Intern promemoria. Högerpartiet riksorganisationen 1968-09-19
 L Nittve–B Lindahl, Svenska valaffischer. En studie av perioden 1920–1976. Akademitratur. Stockholm 1979
 Nordisk familjebok. Nordisk Familjeboks Förlags-AB. stockholm 1909
 Nordisk familjebok. Aktiebolaget Familjebokens Förlag. Stockholm 1931
 Nordisk familjebok. Förlagshuset Norden AB. Malmö 1953
 G Olivecrona, Hur väljarna vanns. Wahlström & Widstrand. Stockholm 1968
 S Sihlén–L Å Skager, Namndebatten inom Högerpartiet samt dess byte till Moderata Samlingspartiet. Seminarieuppsats, Statsvetenskapliga institutionen Göteborgs universitet ht 1969
 Svenska akademiens ordbok. Lund 1945
 Svenska akademiens ordlista 7:e, 8:e, 9:e uppl. Norstedts. Stockholm 1900, 1923, 1951
 Svensk uppslagsbok. Förlagshuset Norden AB. Malmö 1951
 E N Söderberg, Allmänna valmansförbundet 1904–1929. Stockholm 1929
 E Thermaenius, Riksdagspartierna. Sverige Riksdag XVII. Stockholm 1935
 H Winberg, Partier och partinamn. Svensk Tidskrift Vol 54 1967: 204–211
 A Wählstrand, Allmänna valmansförbundets tillkomst. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga förening i Uppsala XXIV. Uppsala 1946
 A Öste, Inrikespolitisk översikt. I Anno 1968. Förlagshuset Norden AB & Svenska Dagbladets AB. Malmö 1969

Övrigt:
 Dagspress
 Medborgaren (1969:1)
 Svensk Tidskrift (1964 s 385)
 Riksdagshögerns protokoll 1969-01-10
 Stämmohandlingar 1956–1981
 Brev: Y Holmberg till partiombudsman Sten Svensson i Malmö; 1968-09-27, 1969-01-20. Landsarkivet i Lund

Litteraturgranskningar

GARRY BREWER & PETER DELEON: *The Foundations of Policy Analysis*, Illinois: Dorsey Press, 1983.

Garry Brewer och Peter deLeon har nyligen publicerat en handbok titulerad "The Foundations of Policy Analysis". Boken är en utmärkt kunskapskälla och sammanfattar på ett föredömligt sätt viktiga strömningar inom genren.

I inledningen försöker författarna närmare fastställa vad "Policy Sciences" är. De hävdar att det är något nytt och väsensskilt i jämförelse med de etablerade disciplinerna vid universiteten. Policy Sciences sägs innehålla två väsentliga komponenter. Dels kunskap om policyprocessen, dels kunskap i processen, dvs kunskap för att kunna fungera väl som analytiker och betjäna beslutsfattare med lämpliga beslutsalternativ. För att ernå denna inriktning måste Policy Sciences vara problemlösningsorienterad, multimetodinriktad, studera problemen från ett brett perspektiv samt sätta de mänskliga behoven i fokus. Dessa särdrag sägs motivera att Policy Sciences är en ny inriktning som fundamentalt skiljer sig från etablerade universitetsämnen. Innan jag diskuterar bokens övriga innehåll tycker jag att det är värt att stanna något inför dessa anspråk i inledningen.

Jag är inte övertygad av argumenten om att skapa en särskild policyvetenskap. Studiet av själva policyprocessen tycker jag mer är en statsvetenskaplig uppgift än något som skulle motivera ett nytt universitetsämne. Att infoga kunskap från olika discipliner med tillämpning på policyprocessen är knappast någon unik ambition, varje seriös forskare i branschen bör anse den vara självklar.

Den andra ambitionen, att ge kunskap till att förbättra beslutsprocessen och beslutsunderlag hör till vad vi i Sverige traditionellt och väsentligen gör inom utredningsväsendet. De metoder som har utvecklats för att göra policyanalys har i regel hämtats från olika discipliner och är naturligt förankrade i teoribildningen där. Text cost-benefitanalys inom nationalekonomin och sociala indikatorer inom sociologin. Jag har svårt att förstå varför inte denna problemlösande policyanalys kan fort-

sätta att bedrivas utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv där olika specialister kan arbeta tillsammans med att lösa policy-problem så att olika typer av ämneskompetens kompletterar varandra. Att utbilda särskilda "policy-vetare" som då skulle vara specialister på att göra policyanalys borde endast inspirera till att utbilda metodspecialister som är föga förankrade i ämnesmässig teoribildning.

Mitt argument kan sammanfattas på följande sätt. Policy Sciences kan knappast betraktas som något nytt. Verksamheten bedrivs rikligen inom de ämnesramar som vi har vid universiteten. Att specialisera detta som ett separat ämne föreligger det knappast tillräckliga skäl för. Policy Sciences skulle då enbart vara uppbyggt av lånegods från olika discipliner utan förmåga att själv generera teoretisk och metodologisk utveckling. Policyvetaren torde bli en ganska yttlig person trimmad med en viss metodkunskap, men i avsaknad av en genuin teoretisk grundval.

Låt oss återgå till bokens innehåll. "The Foundations of Policy Analysis" handlar främst om policyprocessen. I det avseendet behandlar den i första hand den ena aspekten av det av författarna definierade Policy Sciences. Någon policyanalytiker utbildas inte med hjälp av denna bok, då föga sägs om hur man bedriver policyanalys. Boken är uppbyggd utifrån en modell av policyprocessen som särskiljer sex faser; initiering, estimering, selektion, implementation, utvärdering och termination. Denna indelning utgör grundvalen för bokens disposition. Någon närmare argumentering för att välja detta betraktelsesätt anför inte författarna. En mängd olika alternativ torde föreligga om hur man skall beskriva policyprocessen. Men författarnas val är i högsta grad rimligt. Trots allt tal om irrationalitet och soptunnor så förefaller policyprocessen ofta vara en ganska välordnad företeelse. Den följer i regel vissa klart definierade faser som delvis är orsakade av den befintliga formella beslutsordningen i politiken. Dessutom är flera av dessa faser väletablerade subdiscipliner som fungerar som rubrik för mycket forskning. Jag tänker då närmast på implementation och utvärdering. Selektion faller delvis

inom ramen för vad vi vanligtvis kallar för beslutsteori. Termination tycks vara en växande inriktning då den statsfinansiella situationen motiverar denna typ av forskning om hur offentlig politik avvecklas.

En motsägelse tycks finnas i författarnas val av policyprocessmodell. Boken betonar ideligen alla irrationella moment och det unika med varje policyprocess. Ändock har man som utgångspunkt ett ganska välordnat rationalistiskt perspektiv. Men valet är trots allt försvarbart. För att överhuvud taget kunna förstå policyprocessen måste man ha en inledande strukturering för att kunna göra studier möjliga.

Bokens inledande del handlar alltså om *initiering*. Det är policyprocessens begynnelse. Om hur problem uppkommer och upptäckes diskuterar författarna bland annat utifrån psykologisk teoribildning. Därefter redogöres för hur man fastställer och preciserar mål samt hur politiska alternativ genereras. Avsnitten innehåller intressanta infallsvinklar utan att på något sätt behandla ämnet uttömmande. Ett statsvetenskapligt perspektiv på den mångfacetterade dynamiken vid politisk problemfokusering saknas i resonemanget. Initiering beaktas i första hand utifrån en strikt analytisk synvinkel och ej utifrån en politisk. Man får intrycket att denna fas besitter författarna minst kunskap om. Därefter följer ett avsnitt om *estimering* vilket är den undersökande, utredande fasen av policyprocessen då man analyserar olika handlingsalternativ. Boken behandlar ej närmare metodologiska frågor utan diskuterar enbart estimeringens grundläggande utgångspunkter.

Det tredje avsnittet behandlar *selektion* som är själva beslutsfasen i policyprocessen. I jämförelse med vanliga beslutsteorier ger här Brewer & deLeon en ganska nyanterad beskrivning av beslutsmomentet och gör en omfattande integrering av olika teorier och fragment från olika discipliner. Det är en fräsch behandling av ett klassiskt ämne som ger en mer realistisk bild av beslutssituationen än vad som är vanligt. Därefter följer en diskussion om *implementation* som också tycks på ett utmärkt sätt sammanfatta existerande kunskaper. På ett klargörande vis diskuterar man faktorer som påverkar implementation och de olika teoriansatser som hittills har utvecklats.

Brewer & deLeon ger därefter en intressant översikt över *utvärderings*forskningen. Man diskuterar först målbegreppets komplexitet och hur detta orsakar svårigheter vid praktisk utvärdering. Författarna ger sedan en översikt över metoder som används vid utvärderingar, olika ansatser och olika syften med vilka utvärderingar bedrivs. Dessas ringa effekt på den offentliga politiken analyseras också på ett stimulerande sätt.

Bokens sista avsnitt behandlar *termination* där man för en del intressanta diskussioner om den problematik

som är inbakad i att avsluta offentlig politik. Fasen anses vara försummad forskningsmässigt och bör mer lyftas fram för att bidra till politisk förnyelse. Inte minst ger författarna praktiska tips på hur man strategiskt skall behandla terminering i den offentliga politiken för att kunna hantera alla förhållanden som vill förhindra termination.

Sammanfattningsvis är boken en guldgruva för statsvetare som är inriktade på att studera politikens innehåll och/eller är intresserade av policyprocessen. Författarnas beläsenhet är enorm och det är sällan man stöter på sådana eleganta framställningar av det existerande kunskapsläget inom ett forskningsområde. Boken kan med fördel användas vid forskarutbildning och avsnitt av den på fortsättnings- och påbyggnadskursnivå i Statskunskap. Författarnas ambition att exemplifiera och illustrera gör den också mindre tungläst och den innehåller många pedagogiska poänger.

Det bör dock påpekas att bokens perspektiv med en sexfasig policymodell begränsar dess räckvidd. Den ger en intressant diskussion om policyprocessen men ej en heltäckande. Framförallt tycker jag att ett aktörsperspektiv saknas. Andra angreppssätt vid studiet av den offentliga politiken som grupp teori, pluralism, elitteori, korporatism m m fokuserar på ett helt annat sätt de aktörer som interagerar för att utforma den offentliga politiken. Politiska partier tycks knappast existera i Brewer & deLeons sinnevärld. Denna teknokratiska bias bör man ha i bakhuvudet när man läser "The Foundations of Policy Analysis".

Stefan Swärd

GÖRAN HYDÉN: *No Shortcuts to Progress. African Development Management in Perspective*. Heinemann, 1983.

Sedan en tid har Etiopien varit i blickpunkten med omfattande svält och en förblindad militärregering. Vid andra tillfällen har den ekonomiska stagnationen i Tanzania och Moçambique fått spaltutrymme. Etiopien och Tanzania har fått bli exempel på hur socialistiskt inspirerad politik har misslyckats att åstadkomma en ekonomisk utveckling.

I sin senaste bok – *No Shortcuts to Progress* – gör Göran Hydén en grundläggande analys av de ekonomisk-politiska betingelserna för utveckling i Afrika och visar att inte endast socialistiskt inspirerade regeringars politik misslyckats. Även de länder som följt en mera kapitalistiskt orienterad utvecklingsfilosofi och litat till

de multinationella företagens investeringar har fått se utvecklingen stagnera. Hydén hävdar att de utvecklingsmodeller som lånats från Europa inte fungerar därför att de afrikanska produktionsförhållandena är speciella.

Utgångspunkten för Hydén är "The peasant mode of production", dvs ett produktionsätt som kännetecknas av obetydlig arbetsfördelning, föga utbyte mellan olika produktionsenheter och små överskott. Varje enhet (by) är i praktiken självförsörjande och därför oberoende av andra. Varuutbytet är begränsat. Trots vissa öar av modernisering är detta produktionsätt ännu förhärskande i Afrika. En konsekvens av bristen på överskott är att det i stort sett saknas underlag för andra klasser i samhället, inklusive en härskande klass.

Den stat som har etablerats i Afrikas länder är ett arv efter den koloniala administrationen och den svävar fritt i luften, enligt Hydén, eftersom den inte är integrerad i samhällets dagliga aktiviteter. Den grundläggande ekonomin i Afrika söder om Sahara är den affektiva ekonomin (the economy of affection), dvs en ekonomi som stöder sig på ett nätverk av släktskaps- och vänskapsrelationer och som på ett informellt sätt erbjuder samarbetsmöjligheter. Rationellt beslutsfattande och konkurrens står i strid mot en sådan informell ekonomi som skapar ett skyddsnät för de många fattiga och som fördelar överskott från den formella ekonomin.

Vi känner inte till någon annan form av ekonomisk utveckling, säger Hydén, än den som innebär att det uppstår en kulturell överbyggnad i samhället som genomsyras av vetenskap och teknisk rationalitet. På så sätt skapas en "nature artificielle", ett samhälle som är instrumentellt och målorienterat.

Den affektiva ekonomin har många inbyggda stabiliserande mekanismer. De koloniala administrationerna styrde i stor utsträckning på indirekt väg, varför den koloniala perioden inte medförde någon avgörande strukturförändring. De nya makthavarna i de före detta kolonierna ville bryta med den koloniala administrationens inriktning på förvaltning. De såg staten som ett instrument för att åstadkomma en social och ekonomisk utveckling, medan den förutvarande koloniala regimen endast betraktades som en mekanism för exploatering. De nya makthavarna hade inte etablerat sig som en självständig härskande klass utan utgick från starka populistiska rötter i de informella, lokala sammanslutningarna. Inte ens väletablerade partier som TANU i Tanzania lyckades frigöra sina ledare från de lokala banden ("nepotism", "stamtänkande", "vänskapskorruption").

Göran Hydén visar i boken hur den affektiva ekonomin efter frigörelsen har stärkt hållhakarna på de nya makthavarna och hur den motstått deras försök att använda den statliga apparaten som verktyg för en moder-

nisering. De skapade en byråkrati som blev ineffektiv. Den typ av entreprenörskap som kännetecknade de europeiska länderna i ett tidigare skede av industrialismen och som fortfarande är representerad i ett stort antal småföretag betraktades i de afrikanska länderna med stor misstänksamhet. Dessa länder, anser han, har ingen distinkt klass-struktur, och därför saknas en väsentlig förutsättning för en socialistisk politik.

Den kommersialisering som hittills skett i Afrika bland bönderna har varit ofullständig. Bönderna står enbart med det ena benet i den moderna ekonomin och kan dra sig ur denna när statsmakternas politik inte passar dem eller när statsmakternas apparater inte fungerar tillfredsställande, t ex de statliga uppköpsorgan för jordbruksprodukter som varje land har och som fungerar så bristfälligt. Den affektiva ekonomin fungerar som en säkerhetsventil, när de ekonomiska villkoren blir sämre. I det utvecklingsläge som nu råder i Afrika är det också svårt att övertyga människor om att de skall överge sina beprövade levnadsformer, som skänker en viss trygghet.

Vid oberoendet fanns det i de afrikanska länderna såväl byråkrati som marknad, men ingendera var institutionaliserad. De nya makthavarna föredrog att utveckla byråkratin framför marknaden som den viktigaste mekanismen för fördelning av resurser och inkomster i samhället. I länder som Kenya och Elfenbenskusten, som förblev öppna för utländska intressen, behölls marknadsmekanismen, men också i dessa länder sätter de politiska makthavarna sin främsta tillit till den statliga byråkratin och statsföretagen. Denna byråkrati är inte rationell i Webersk mening utan fångad av beroendet till den affektiva ekonomin. Den är därigenom godtycklig och ineffektiv som ett instrument för utveckling. Dess främsta uppgift är att låta en del av de kollektiva medlen fördelas till klanen eller vänskapsgruppen.

Hydén ser möjligheterna att komma ur nuvarande återvändsgränd i att återupprätta marknadens funktion och att få en institutionell diversifiering i form av småföretag och NGO. NGO står för Non Government Organization, dvs en frivillig sammanslutning av folkrörelsekaraktär för ett gemensamt ändamål. En sådan sammanslutning innebär vissa fördelar: (1) närheten till dem som drar nytta av den, (2) personalen är vanligtvis starkt motiverad och altruistisk, (3) kostnadsmedvetenhet, (4) flexibilitet och (5) oberoende av regering och statsmakter. Lokala frivilliga sammanslutningar ger en förutsättning för att mobilisera människornas energi och vilja, något som inte kan åstadkommas med en planering uppfifrån, eller en utveckling efter uppgjorda ritningar. Istället handlar det om att bygga upp en lokal-kapacitet för utveckling.

Vad som kännetecknar de industrialiserade länderna

är en rationalism som genomsyrar alla slags samhälleliga aktiviteter. Detta är något som saknas i Afrika. Hydén anser det nödvändigt för en ekonomisk utveckling att ett sådant rationaliseringstänkande uppstår.

Stora företag och institutioner har invaderat länderna i Afrika utan att människorna har kunnat anpassa sig till dem eller accepterat att underkasta sig de krav som utmärker en rationellt fungerande organisation. Konsulter och experter engageras för att överföra västerländska modeller och principer för företagsledning utan att de underliggande skillnaderna i de praktiska realiteterna får framträda. Därigenom fullbordas inte överföringen. Istället för formell utbildning är det andra typer av åtgärder som behövs för kapacitetsuppbyggnad. Ansvaret måste läggas på hushåll, lokala sammanslutningar och småföretag för att de nödvändiga attityderna till ett modernt samhälle skall bli spridda. Det är inte formell, analytisk träning som behövs utan kreativ problemlösning och förmåga att lära av erfarenheter.

En stor del av den biståndsverksamhet som bedrivs bidrar till att förhindra utveckling genom att hålla en olämplig statsapparat under armarna, en statsapparat som är fången i den affektiva ekonomin. Hydén rekommenderar istället att biståndet kanaliseras till frivilliga sammanslutningar i givarländerna som på ett informellt sätt kan föra ut det till lokala organisationer i mottagarländerna.

Hydén har efter 20 års erfarenhet kommit fram till att det finns inga genvägar till framgång i Afrika. Inga recept på grundval av en västerländsk ideologi – socialistisk planekonomi eller kapitalistisk marknadspenetration – har någon chans att åstadkomma den strukturella förvandling som är nödvändig för modernisering.

Han får stöd i en rapport från Världsbanken, där man konstaterar att den internationella marknadsekonomin har misslyckats i Afrika. Dessutom pekar den på en misslyckad ekonomisk politik som utarmat landsbygden på städernas bekostnad, alltför stora satsningar på prestigeprojekt, och en ineffektiv byråkrati. Även dåligt genomtänkta och illa genomförda biståndsprojekt har sin del i den katastrofala situationen.

Hydén använder en politisk ekonomisk metod i Frankfurtskolans anda (Habermas) för att rekonstruera villkoren för ekonomisk utveckling med hänsyn till de förutsättningar som gäller i Afrika. Han konfronterar dessa villkor med den faktiska verkligheten och visar på ett övertygande sätt att det krävs en politik som på lokal nivå förmår engagera människornas energi och vilja för att få till stånd en ekonomisk utveckling som kan rulla av egen kraft. I en tidigare bok som är en genomträngande analys av Tanzanias politik – *Beyond Ujamaa in Tanzania: Underdevelopment and an Uncaptured Peasantry* (Heinemann, 1980) – trodde han fortfarande att ett

upplyst socialistiskt ledarskap skulle kunna åstadkomma utveckling genom statliga åtgärder. Den ståndpunkten har han nu lämnat.

Göran Hydén har haft ambitionen att genomlysa Afrikas nuvarande dilemma genom en seriös och vittgående granskning av de föreställningar som hittills har väglett utvecklingsansträngningarna, och dessutom anvisa möjliga vägar ut ur detta dilemma. Han använder härvid sin långvariga erfarenhet från flera afrikanska länder samt sina gedigna kunskaper i samhällsvetenskap och överskrider traditionella ämnesgränser. Resultatet är en imponerande politisk och ekonomisk analys som borde nog studeras och begrundas av alla som intresserar sig för u-länder. Även statsvetare och ekonomer som främst sysslar med svenska förhållanden kan ha stor nytta av hans analys av samspelet mellan statsmakten, ekonomin och de grundläggande socio-ekonomiska förhållandena.

Bengt Sandkull

MAGNUS ISBERG: *Riksdagens roll under 1970-talet*. Stockholm: Förlaget Akademilitteratur, 1984.

Magnus Isberg, der er fil dr i statskundskab og foredragende i riksdagens konstitutionsudskott, har skrevet en interessant og nyttig lille bog om den svenske rigsdags rolle i den politiske beslutningsproces. Udgangspunktet tages i den velkendte påstand om, at vestlige parlamenter har mistet indflydelse, og Isberg stiller spørgsmålet: "Gælder dette även riksdagen eller spælar den en aktivare rolle i den politiske processen?" (p. 7). Han er imidlertid selv klar over, at den foretagne undersøgelse ikke kan give et definitivt svar. Det hænger sammen med det valgte hovedperspektiv og den anvendte metode.

Perspektivet er først og fremmest forholdet mellem rigsdag og regering, idet rigsdagens relationer til andre politiske aktører kun berøres sporadisk. Metoden er i hovedsagen analyse af dokumentarisk materiale, især i form af tidsserier over udviklingen i en række henseender (antal udredninger, motioner, ændrede propositioner, interpellationer, spørgsmål, lekmannastyrelser med rigsdagsrepræsentation). På enkelte punkter er metoden suppleret med interviews, hvilket især har givet en interessant fremstilling af rigsdagsgruppernes organisation og arbejdsform.

Bogen er klart struktureret i fem kapitler. Først beskrives rammerne for rigsdagens arbejde. I komprimeret form gennemgås grundlovsreformernes betydning, de parlamentariske situationer, partiorganisationerne i

rigsdagen, motioner og udvalgssystemet. Rigsdagens rolle i lovgivningsprocessen er inddelt i tre faser, og dertil svarende kapitler vedrører henholdsvis initiativ og formulering, behandling og beslutning samt gennemførelse af beslutninger. Generelt er bogen mættet med, ofte detaljeret, information. Isberg får sagt meget på 130 små sider. Han skriver kort og klart op spilder ingen ord. Konklusionerne er draget med forsigtighed.

Hvad fortæller så bogen om rigsdagens udvikling og stilling i forhold til regeringen? Et hovedresultat er, at rigsdagens deltagelse i den politiske proces øges i løbet af det studerede årti. Rigsdagen er i højere grad end før repræsenteret i (flermands)udredninger (men énmands-udredninger, der sjældent består af parlamentarikere, anvendes til gengæld hyppigere end tidligere) og i de centrale embedsværks styrelser. Aktivitetsniveauet i selve rigsdagen er også øget i flere henseender, om end tendensen ikke er generel. Isberg finder det vel også sandsynligt, skønt undersøgelsen ikke kan levere egentligt bevis derfor, at rigsdagens indflydelse på nogle måder er øget i løbet af 70'erne, nemlig via den stigende andel af utredninger, der skyldes rigsdagsinitiativ, og – i hvert fald i visse perioder – gennem flere ændringer af regeringens propositioner.

Mange af ændringerne i 1970'erne kan føres tilbage til variationer i den parlamentariske situation, idet perioden omspænder en stærk étpartiregering, en svag étpartiregering og to ret svage flertalsregeringer. Andre udviklingstendenser, for eksempel antallet af interpellationer og spørgsmål, er derimod uafhængige af regeringskonstellationen. Endelig synes forskelle i partiernes traditioner og ideologi at spille en rolle. Således argumenterer Isberg for, at de borgerlige partier (der er mere aktive i rigsdagen under borgerlige regeringer end socialdemokraterne under socialdemokratiske regeringer) har et andet syn på rigsdagens rolle og betydning end socialdemokraterne, der til gengæld lægger vægt på organisationerne, især fagbevægelsens. Lignende forskelle er fundet i danske undersøgelser.

I det afsluttende kapitel udvider Isberg perspektivet ved at sammenligne rigsdagen med parlamenterne i USA, England og Vesttyskland, der er forholdsvis velbeskrevne i litteraturen. Derigennem får han sagt noget formentlig centralt om rigsdagen, som fortjener at citeres. Sammenligningen tyder på, at "riksdagen spelar en mer betydelsefull roll när det gäller initiering och formulering av politiska förslag än underhuset och förbundsdagen (men antagligen inte i jämförelse med kongressen). Under berednings- och beslutsstadier är riksdagen mindre aktiv än kongressen och förbundsdagen, fastän både organisation och resurser är i stort sett desamma som i den västtyska förbundsdagen. Riksdagen är förhållandevis svagast i fråga om granskning och kontroll av

genomförandet av politiska beslut, svagare än något av de övriga parlament som behandlats" (p. 130).

Sammenligningen kan sikkert diskuteres, men som tentativ generel karakteristik virker den umiddelbart rimelig. En dansk læser vil være tilbøjelig til at spørge sig selv, hvorledes Danmarks folketing passer ind i dette komparative billede. Tidligere har regeringen i Danmark været betragtet som dominerende med hensyn til initiativ, men de seneste års erfaringer viser, at folketingets oppositionsflertal ikke sjældent fremsætter og gennemtvinger forslag mod regeringens vilje, uden at regeringen har draget parlamentariske konsekvenser heraf. Denne mindretalsparlamentarisme betyder også, at behandlingen af forslag i folketinget medfører mange ændringsforslag. Endelig er kontrollen med udførelsen af vedtagne lovforslag næppe svagere end i Sverige. På visse områder er den meget stærkere, skønt den generelt betragtes er usystematisk og partipolitisk betinget. På denne baggrund kan så konkluderes, at det danske parlament står stærkere over for regeringen end det svenske. Det udelukker imidlertid ikke, at partier i parlament og regering kan stå forholdsvis svagt over for andre kræfter i samfundet, såsom organisationer, bureaukrater og massemedier.

Men i øvrigt vil en dansk (og norsk og finsk) parlamentariker nok være en smule misunderlig over de resourcer, svenske politikere råder over i det daglige arbejde, herunder for eksempel antallet af ansatte i parti-sekretariater, udvalgssekretariater og udredningstjenesten – for slet ikke at tale om den forholdsvis generøse partistøtte, der ydes i Sverige.

Som hermed antydtes kan Isbergs bog indirekte være af betydning for den komparative analyse af partier, parlamenter og regeringer, der hidtil har været forsømt i Norden. Isberg angiver (p. 9) "bristen på aktuelle studier av riksdagen" som en af grundene til, at bogen blev skrevet. Den samme grund kan findes i de øvrige nordiske lande, og forhåbentlig vil vi se flere bøger i de kommende år.

Magnus Isbergs bog er publiceret i 1984, men ret beset er den ikke helt ny. Bogen er nemlig en oversættelse (ved pol mag Lars-Göran Andersson) af en engelsksproget forskningsrapport (1982:1) udsendt af Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm under titlen, "The First Decade of the Unicameral Riksdag". Til den kan man derfor henvise interesserede kolleger, der ikke læser svensk.

Erik Damgaard

LARS JONUNG: *Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin*. Stockholm: SNS 1984.

I slutet av augusti 1970, mitt i pågående valrörelse, införde den socialdemokratiska regeringen ett prisstopp på vissa matvaror. Åtgärden hade föregåtts av flera månaders intensiv debatt om de stora prisstegringarna, särskilt på baslivsmedel, och oppositionen anklagade regeringen för att ha svikit sina vallöften. Det valtaktiska motivet var helt uppenbart. Några månader senare infördes ett allmänt prisstopp, som sedan successivt avskaffades under 1971. Men redan 1973 infördes en ny prisreglering, dock av mindre omfattning än den föregående, och 1956 års prisregleringslag – en beredskapslag som inte hade tillämpats före 1970 – skärptes så att dörren öppnades för en mer selektiv inriktad regleringspolitik. Samtidigt intensifierades den prisövervakning som statens pris- och kartellnämnd bedrivit sedan sin tillkomst 1957. Sålunda ålades SPK i instruktionen att genom överläggningar med företag och organisationer "söka påverka prissättningen i en för konsumenterna gynnsam riktning". Tillsammans innebar dessa åtgärder att ett sammanhängande prisregleringssystem skapades och att i praktiken en permanent prisreglering infördes. 1970-talet blev prisregleringarnas årtionde. Vad som började som ett tillfälligt ingripande i valtaktikens tecken utvecklades steg för steg, i takt med inflationens stegring, till ett permanent inslag i den ekonomiska politiken. De borgerliga regeringarna såväl som den nya socialdemokratiska regeringen 1982 kopplade prisregleringsinstrumentet till den allmänna stabiliseringspolitiken, särskilt i samband med devalveringar och avtalsförhandlingar. Och på den vägen är vi fortfarande, även om regeringen den senaste tiden visat tydliga ambitioner att satsa mindre på prisstopp och mera på prisövervakning.

Prisregleringspolitiken i Sverige 1970–1983 har behandlats i en nyligen utgiven SNS-bok av docent Lars Jonung vid nationalekonomiska institutionen i Lund. Det är första gången i Sverige som en empirisk prövning sker av en tes som sedan länge hävdats i den ekonomisk-teoretiska litteraturen, nämligen att prisregleringar inte är något effektivt medel mot inflation. Men framförallt är boken ett pionjärsarbete i den meningen, att den innehåller en detaljerad beskrivning och en ingående analys av samspelet mellan ett antal enskilda företag och den prisreglerande myndigheten SPK och vad detta betyder för såväl företagen som samhällsekonomin. Denna undersökning torde vara unik även internationellt sett. Boken har tillkommit som en följd av Jonungs arbete som sakkunnig inom prisregleringskommittén 1977–81. Jonungs uppgift var där att studera de makroekonomiska effekterna av regleringarna, men han kom under arbetets gång att intressera sig även för deras verkningar

på enskilda företag. Han och kommittéledamoten Erik Dahmén tog kontakt med Gullfiber AB, ett företag som tillverkar glasull och annat isoleringsmaterial och som varit föremål för prisreglering 1974–75. Det visade sig att Gullfiber på huvudkontoret i Billesholm hade en mycket omfattande dokumentation av kontakterna med SPK i form av minnesanteckningar och korrespondens. På basen av detta material skrev Jonung en rapport, som enligt författarens förord till SNS-boken fick ett blandat mottagande i kommittén; majoriteten uttalade sig för publicering i annan form än som bilaga till kommitténs betänkande, och så föddes idén till denna bok. Ytterligare fyra företag från olika branscher – företag som också hade en bra dokumentation av sina erfarenheter av prisregleringen, om än inte lika omfattande som Gullfiber – kom att ingå i den fortsatta undersökningen av förhandlingarna mellan SPK och företagen. Dessa fallstudier utfördes av Jan Rydenfelt.

Företagsstudierna utgör den centrala delen av boken. Här ges en detaljerad, bitvis rentav dramatisk, kronologisk redogörelse för förhandlingarna mellan SPK och företagen kring dispenser från prisstopp, överklaganden till regeringen, av SPK:s avslag på dispensansökningar, förslag från SPK till regeringen om hävande av prisstopp etc. Författaren visar på ett övertygande sätt att prisregleringen fungerar som ett förhandlingsspel, där företagen försöker driva igenom prishöjningar under hot om att annars minska sysselsättningen och nedlägga produktionen av prisreglerade varor och där SPK söker hålla nere priserna genom att förhålla dispensansökningar, avslå dem eller ibland verka för att prisstoppet hävs i utbyte mot att företagen lovar att låsa sina priser under en viss period efter prisstoppets slopande. Företagen – särskilt de större – sluter ofta allianser med eller försöker påverka det lokala facket, andra företag i branschen, länsmyndigheter etc. SPK framstår å andra sidan som en synnerligen aktiv myndighet som kan påverka regeringen till att såväl införa som avskaffa tvingande prisregleringar. Resultatet av detta ofta tidskrävande förhandlingsspel blir för de berörda företagen minskade intäkter, en osäkerhet som inverkar negativt på investeringsverksamheten och betydande (men svårberäknliga) kostnader för priskontrollens handläggning.

Företagsstudiedelen av boken har stora förtjänster. Den ger en konkret och levande bild av hur den på prisregleringslagen baserade regleringsverksamheten faktiskt går till, och effekterna på företagen får en god belysning. Lars Jonung för ett övertygande resonemang om fallstudiernas representativitet. Men det finns en lucka i undersökningen, nämligen att prisövervakningen – och den därmed sammanhängande skyldigheten för ett stort urval av företag att till SPK anmäla förändringar av priser, varukvalitet, sortiment etc – inte behandlas.

Som nämndes inledningsvis skärptes prisövervakningen 1973 genom att SPK ålades att genom överläggningar med företagen söka begränsa eller stoppa prishöjningar. Prisregleringskommittén påpekade i sitt betänkande att prisövervakningen kommit att bli en viktig del av regleringspolitiken och att den är nära förknippad med den rättsligt bindande kontrollen. Överläggningarna har i vissa fall lett till att SPK i realiteten rekommenderat regeringen att ingripa med åtgärder enligt prisregleringslagen. Det hade varit värdefullt om även detta inslag i "förhandlingsekonomin" kring prisregleringen hade kunnat belysas, särskilt med tanke på att det här till skillnad från prisstopp m m gäller en renodlad förhandlingssituation i den meningen att den ena parten, alltså SPK, inte har någon formell beslutanderätt.

Den avslutande delen av boken behandlar prisregleringens samhällsekonomiska effekter och dess relation till det politiska systemet. Här bygger författaren till stor del på sitt arbete inom prisregleringskommittén. Resultaten av den makroekonomiska undersökningen bekräftar vad man på teoretiska grunder och praktisk erfarenhet kunde förvänta sig: prisregleringen har inte kunnat dämpa inflationstakten och sänka inflationsförväntningarna. Härtill kommer att effekterna på resursallokeringen i stort sett varit negativa och att verkningarna på inkomstfördelningen är svårbedömda. Jonung har valt att inte behandla priskontrollens relation till avtalsförhandlingarna, och det är en begränsning som måste respekteras. Det får bli en uppgift för framtida forskning att analysera de fackliga organisationernas, arbetsgivar-sidans och regeringarnas verklighetsuppfattning, målförställningar och val av medel i detta sammanhang. Även om Sverige inte haft någon inkomstpolic i den meningen, att priskontrollen kombinerats med lönekontroll, så har ju regeringen vid flera tillfällen sökt "underlätta" en avtalsrörelse eller förhindra en omförhandling enligt avtalens prisgarantiklausuler genom att ingripa med tillfälliga prisstopp etc. Det är en angelägen forskningsuppgift att utreda såväl den politiska innebörden som de ekonomiska konsekvenserna av detta "in-komstpolitiska" spel mellan prisregleringar och löneförhandlingar.

Men även om Jonung har goda skäl för att inte behandla samspelet med avtalsförhandlingarna, borde han ha fört ett teoretiskt resonemang kring detta i det sista kapitlet, "Prisregleringen och det politiska systemet". Här driver han tesen att "prisregleringspolitiken är i högsta grad politiskt betingad" (s. 242). På grundval av bl a SIFO-data om allmänhetens positiva inställning till prisstopp eller pris- och lönestopp samt amerikanska erfarenheter från Nixons försök med pris- och lönekontroll 1971–74 (som redovisas i ett intressant appendix) drar han slutsatsen att "priskontrollpolitik ger omedel-

bara politiska intäkter, medan de politiska kostnaderna inte är märkbara på kort sikt" (s. 220). Men den av public choice-ekonomier omhuldade valcykelhypotesen går som vanligt inte att belägga med entydiga samband: priskontrollgraden är högre under valår än under året dessförinnan vid tre av fem val under perioden 1969–82, nämligen 1970, 1973 och 1976, och det var bara debutåret 1970 som ökningen var verkligt stor (från 0 till ca 21%). Ändå har Jonung säkert rätt i att prisregleringsinstrumentens användning dikteras mera av fördelningspolitiska än samhällsekonomiska överväganden och att SPK tenderar att styra politikerna i ett slags politiserande byråkratiskt egenintresse. Men om han hade diskuterat de politiska aspekterna av priskontrollens användning i samband med avtalsförhandlingar utförligare än han nu gör, hade han kanske kunnat stärka den teoretiska grunden för sin tes om prisregleringen som ett i första hand politiskt instrument.

De statsvetenskapligt intressanta frågeställningarna i en undersökning av sambandet mellan löneförhandlingar och prisregleringspolitik skulle enligt min mening vara av två skilda slag: dels symbolpolitik contra övertygelsebaserad politik, dels program contra handling. Om man antar att såväl politikerna som de fackliga ledarna *vet* att prisreglering inte dämpar inflationen men tror att väljarna (löntagarna) *tror* det, kan man dra slutsatsen att båda grupperna av ledare bedriver symbolpolitik i förhoppning om att inflationsförväntningar och lönekrav kanske kan dämpas och att i varje fall deras eget agerande uppfattas som någorlunda kraftfullt och trovärdigt. Men låt oss anta att de fackliga ledarna har en annan verklighetsuppfattning än de borgerliga politikerna, alltså att de är övertygade om att prisreglering är ett verkligt medel i inflationsbekämpningen! Då har vi att undersöka en intressant motsättning mellan skilda fackliga och politiska verklighetsbedömningar och därav följande skillnader i val av mål och medel. Om det nu är så, att facket av övertygelse driver kravet på mera prisreglering medan politikerna mot bättre vetande gör symbolpolitiska insatser i denna riktning, kan detta vara förklaringen till att de borgerliga regeringarna – som ju under den första mandatperioden 1976–79 var mycket angelägna att hålla sig väl med LO och TCO – med så stor iver bedrev prisregleringspolitik, tvärt emot partiprogrammens ideologiska deklamationer för marknadsekonomin och mot regleringsekonomi. Särskilt moderaterna, med ekonomiminister Bohman och handelsminister Burenstam Linder i spetsen, borde vara ett intressant studieobjekt ur synpunkten programtrohet contra realpolitik.

Prisregleringen återinfördes 1973 och lagstiftningen skärptes samma år, ett valår. Året innan, i mitten av februari 1972, nåddes alla TV-tittare av "skriet från

Skärholmen". Några hemmafruar i Skärholmen hade fått nog av alla prisstegringar på mjölk och andra baslivsmedel, och de bildade en aktionsgrupp som skickligt fick fram sitt budskap genom massmedia. Gruppen manade till bojkott av dyra livsmedel, den anordnade en massdemonstration med 6 000 personer på Sergels Torg och den uppvaktade regeringen. Det dröjde inte länge förrän oppositionen började ansätta de ansvariga statsråden med frågor i riksdagen om vad regeringen tänkte göra åt prisstegringarna. Exemplet visar hur 70-talets nya politiska stil, aktionsgruppspolitiken, och massmedias växande makt i TV-åldern påverkar politikerna. Det återstår att undersöka om det finns ett samband mellan Skärholmen och Kanslihuset. Om det kan beläggas att aktionsgruppen påverkade regeringen att återigen, liksom 1970, tillgripa prisregleringsinstrumentet under ett valår, stärks onekligen valcykelhypotesen. Men därmed är inte sagt att det också är fråga om symbolpolitik; den socialdemokratiska regeringen kan ju ha varit övertygad om att prisreglering faktiskt håller tillbaka inflationen. Hur det förhåller sig med den saken är en empirisk fråga – en bra uppgift för forskning kring politikernas motiv för ekonomisk-politiska åtgärder av typ prisreglering. Exemplet med Skärholmsaktionen visar också på behovet av forskning kring massmedias roll i politiken.

Nils Elvander

LARS STRÖMBERG & JÖRGEN WESTERSTÅHL, red: *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*, Stockholm, Liber Förlag, 1983.

Statskunskap och kommuner. Sällan har väl i modern samhällsvetenskap två begrepp kopplats så intimt samman som de nämnda i Sverige under de två senaste decennierna. För en utomstående betraktare ligger det något speciellt svenskt i det stringenta och konsekventa sätt varpå såväl indelningsreformerna som kommunprojektet genomförts.

Bland de många tänkbara sätten att handskas med de små kommunernas problem valde man ett, sammanslagningarna, och genomförde med enfas en våg av reformer. På ett lite liknande sätt lyckades man inom kommunforskningsprojektet nå enighet om gemensamma teoretiska utgångspunkter och en systemteoretisk referensram.

Samma utgångspunkter befanns ännu 1978 vara de bästa då forskarna på riksdagens uppdrag gick till att "utvärdera kommunindelningsreformernas konsekvenser för den kommunala självstyrelsen". Resultaten av

denna utvärdering har redan tidigare rapporterats i en mängd intressanta skrifter. Projektet har emellertid även utgett en sammafattande populariserad version av sina forskningsresultat, nämligen boken "De nya kommunerna".

En bedömning av det aktuella arbetets värde är svår i flera avseenden. För det första är det inte helt klart vilken karaktär man velat ge boken. Den placerar sig nämligen i gränsmarkerna mellan kommittébetänkanden, forskningsrapporter och populärframställningar, kanske to m debattskrifter om samhället. Mitt omdöme är att den tänkta målgruppen utgörs av tjänstemän och förtroendemän på olika nivåer i förvaltningen samt av det nordiska forskarsamfundet. Att balansera en framställning så att den tillfredsställer alla dessa grupper är inte lätt. Där forskaren efterlyser mera djup i analysen kan förtroendemannen finna att framställningen redan nu är tillräckligt invecklad medan tjänstemannen i sin tur gärna såg än mer åtgärdsrelevanta resonemang.

Författarna har som helhet lyckats över förväntan i sin balansgång. Man förlorar sig sällan i onödiga detaljer. Presentationen följer klara linjer som tillsammans med det lättlästa språket gör det enkelt för läsaren att tillgodogöra sig de centrala resonemangen.

Att sedan en läsare med en finlandssvensk bakgrund ställvis irriterar sig på inslag av svensk förvaltningsjargong (utskick, sittning, m m) är mindre viktigt, låt vara att *Lejontecknet* av Göran Hägg emellanåt rinner läsaren i hågen.

En annan besvärlig omständighet som författarna stått inför har att göra med uppdragets natur; att utvärdera indelningsreformernas konsekvenser för den kommunala självstyrelsen. Indelningsreformerna genomfördes inte i ett vacuum. Det är skäl att konstatera att reformerna skedde under en längre tidsperiod samt att det parallellt med och efter reformerna skedde en stor mängd samhälleliga reformer och förändringar som berörde kommunernas verksamhet och ställning. Det är alltså mer eller mindre omöjligt att studera utvecklingen hos kommunerna och hävda att vissa av utvecklingstendenserna utgör följder av att man genomfört indelningsändringar. Helt riktigt konstaterar författarna: "Vad som kunde utvärderas var alltså väsentligen den sammanlagda konsekvensen av dessa förändringar." Följdriktigt nog koncentrerar man sig i framställningen snarare på att beskriva situationen i dagens kommuner, med vissa tillbakablickar till 60-talet, än på att penetrera problemen *varför* och *hur* dagens situation uppkommit. Att detta är fallet minskar inte i sig bokens värde trots att bl a dess användbarhet som beslutsunderlag för samhälleliga beslut kringskärs.

Forskningsprogrammet, vars resultat boken dokumenterar, var uppdelat i tre delprogram. "Medborgarna och

kommunen", "Den kommunala organisationen" samt "Den kommunala självstyrelsen". Dessa delprogram samt bidragen inom dem härleddes ur projektets analysmodell. Till detta kan anmärkas att vissa delprojekts placering i delprogram kan diskuteras. Sålunda kan man t ex undra om inte "Medborgarnas attityder till kommunal service" har mer att göra med medborgarnas relationer till kommunen än med den kommunala självstyrelsen i sig. Projektets placering inom program har självfallet ingen större betydelse i sig. Läsaren bibringas emellertid stundvis känslan av att forskningsprojektet snarare vävts ihop till en helhet än att man ur en enhetlig analysram härlett frågeställningar som man önskat underkasta prövning. Denna känsla förstärks av att man förefaller ha fäst en överraskande stor uppmärksamhet vid politikernas och medborgares *attityder* medan t ex kommunernas ekonomiska situation och deras relationer till staten och näringslivet rönt ett i ljuset av självstyrelseperspektivet oförtjänt litet intresse. Här vill jag dock framhålla att de få bidrag som berör ekonomiska spörsmål – budgetprocesser och service – tillhör den intressantaste och mest välskrivna läsningen i boken. Möjligheterna till jämförelser med det tidigare kommunforskningsprojektets resultat har dock antagligen bundit deltagarnas händer vid valet av punkter där forskningsinsatser satts in och fördjupats.

Bidragens mängd och tematiska variation gör det omöjligt att kommentera dem alla. I stället skall jag kort karakterisera boken som helhet, varefter jag kommenterar bidrag och diskussioner som jag funnit intresseväckande.

Den egenskap som måhända främst kännetecknar boken är dess synnerligen fasta förankring i empirin, i de svenska kommunerna. Teoretiska överväganden har utformat analysramen och utgångspunkterna, men i övrigt blir de teoretiskt orienterade resonemangen sparsamma. Greppet om forskningsuppgiften kan dock ej heller helt karakteriseras som induktivt. Härmed avser jag att man inte i större utsträckning begagnar intressanta iakttagelser till att bygga upp mer övergripande, om än begränsade, tankekonstruktioner. Den svenska kommunforskningens sätt att gripa sig an sin uppgift kunde kanske snarast karakteriseras som konfirmerande. Man har vissa, mer eller mindre vaga, föreställningar om vilka variabler som är centrala och vilka relationer mellan dem som är intressanta samt vidare en del förhandsuppfattningar om hur utvecklingen varit. Dessa föreställningar vill man konfirmera genom att granska kommunerna.

Det ovanstående är självfallet en alltigenom legitim och lovvärd forskningsambition. Det finns dock en omstän-

dighet som i det förhandenvarande fallet grumlat min läsglädje.

Många av forskarna förefaller på förhand ha haft alltför klara och låsta uppfattningar om vilka de centrala forskningsresultaten kan vara. Detta har medfört att synnerligen intressanta undantag från upptäckta övergripande tendenser, samt centrala iakttagelser som gjorts i huvudfrågeställningarnas marginaler lämnats utan mer ingående diskussioner. Anmärkningen är inte utan vikt eftersom vissa av dessa iakttagelser berör omständigheter som är mycket centrala för projektets övergripande tema, den kommunala självstyrelsens tillstånd efter indelningsreformerna.

Låt mig nedan kort kommentera vissa intressanta trådändor som man visat på men som man gärna kunnat nysta vidare på.

Relationerna mellan och inom grupperna fullmäktige tjänstemän och medborgare ägnas en stor uppmärksamhet. Ett synnerligen intressant resultat som man kommit fram till är att åsiktsöverensstämmelsen mellan de valda och deras väljare är mycket dålig. I matriserna (s 134) som beskriver socialistiska och borgerliga väljare samt respektive blocks fullmäktigeledamöter är åsiktsöverensstämmelsen konsekvent i alla kommuner störst *mellan de båda väljargrupperna!* Ett undantag finns: i ett fall är nämligen åsiktsöverensstämmelsen störst mellan de *borgerliga* fullmäktigeledamöterna och de *socialistiska* väljarna! Att sedan socialistiska väljare som regel representeras bättre av socialistiska än av borgerliga ledamöter, och vice versa, fråntar inte ovanstående iakttagelse dess betydelse. Det existerar tydligen i de svenska kommunerna en klar och intressant klyfta mellan medborgarnas och politikernas sätt att betrakta kommunernas verksamhet. Och denna klyfta, dessa karaktär, bakgrund och betydelse hade varit värd en långt allvarigare och längre diskussion än vad nu är fallet.

Vissa ytterligare undersökningsresultat an knyter intressant nog till resonemangen kring ovanstående klyfta. För det första har man visat att det existerar klara skillnader i åsikterna om prioriteringar av verksamheter mellan medborgare, politiker och tjänstemän. Störst var åsiktsskillnaderna mellan medborgare och tjänstemän, minst mellan medborgare och politiker. Till detta kan vi koppla iakttagelser från bla avsnittet om budgetering som visar att de kommunala beslutsprocesserna blivit så komplexa och svåröverskådliga att egentligen endast tjänstemännen har förutsättningar att förstå (och styra?) dem. Då frågar vi oss naturligtvis om inte indelningsreformen bidragit till att skapa kommuner av sådan storlek och komplexitet att avståndet mellan medborgarna och deras åsikter och de aktörer som bereder beslutsfattande – tjänstemännen – ökat drastiskt och på ett för den kommunala demokratin oroande sätt?

Anta att medborgarna upplever att deras åsikter kommer dåligt fram bland politiker och beslutsfattare. Vad kan de då göra? Enligt en delundersökning har det blivit allt vanligare att man vänder sig direkt till tjänstemän. Mot bakgrunden av ovan anförda resultat angående åsiktsöverensstämmelse förefaller detta som en relativt oframkomlig väg.

En annan möjlighet ligger i valsyste­met och dess grundläggande idé om att väljarna via val kan utkräva ansvar av och utbyta sina förtroendevalda. Undersök­ningsresultaten ger emellertid vid handen att politiker ytterst sällan utbyts. Varför? Önskar väljarna faktiskt bibehålla samma politiker år efter år? Eller finns det i systemet någon inbyggd tröghet som förhindrar eller försvårar rotation på de politiska posterna? För en utomstående betraktare förefaller det kommunala valsyste­met i Sverige att präglas av två omständigheter vilka kan vara ägnade att skapa tröghet.

För det första, vilket förtjänstfullt noga påpekas, har partipolitiseringsen stärkts i kommunerna. Av tex alla dem som kandiderar för kommunala uppdrag röner endast de som tillhör partier framgång. För det andra förvånar sig författarna sig något över den höga omvalsprocenten utan att dock alls diskutera valsättet. Detta valsätt, de sk listvalet, innebär ju att politiker så att säga kan omväljas i det oändliga så länge som de bibehåller sitt förtroende inte inför medborgarna i gemen utan inför sina partibröder, eller åtminstone den aktiva procentilen av dessa. Denna aspekt på ansvarsutkräv­ningsproblematiken hade säkerligen varit värd en längre diskussion än vad som nu blev fallet.

En ytterligare aspekt på politikernas verksamhet som man gått väl lätt förbi har att göra med fullmäktigeför­samlingarnas utveckling. Man konstaterar nämligen att dessa till sin storlek vuxit med i genomsnitt 50%. Denna iakttagelse kunde med fördel ha ägnats mer uppmärksamhet än blott ett enkelt konstaterande. Det är nämligen uppenbart att de inofficiella beslutsrutiner och nor­mer som uppkommer i ett beslutskollektiv är olika bero­ende bl a på församlingens storlek, tex 30 eller 60 perso­ner. Den ökade partipolitiseringsen kan säkerligen delvis förstås mot bakgrunden av de nya fullmäktigeför­samlingarnas större geografiska underlag och större med­lemsantal.

Forskarna bidrar med flera andra intressanta iaktta­gelser om såväl politikernas som medborgarnas beteen­de och attityder. För att nämna ett exempel konstaterar man att medborgarna, i all synnerhet de yngre, i större kommuner allt oftare väljer att delta i politiken inte via partier utan via aktioner av olika slag. Mot bakgrunden av den generella bild man utmålat av det politiska be­slutsfattandet i de nya kommunerna ter sig denna iaktta­gelse nog så intressant men föga överraskande.

I sin sammanfattande uppsats säger Westerståhl och Strömberg att kommunernas utveckling kan beskrivas med hjälp av fyra nyckelord: *expansion, partipolitiise­ring, professionalisering* och *organisationsinflytande*. Författarna säger även att förändringarna varit så stora att det är skäl att hävda att det skett ett systemskifte i kommunerna. Detta skifte har inneburit att den kom­munala självstyrelsen allt mer kommit att likna det na­tionella politiska systemet. Den representativa demo­kratins ideal med ett öppet och direkt samspel mellan väljare och valda sägs ha fått träda undan. I stället har vi begåvats med en svärgenomskådlig förhandlingsprocess där ansvaret för slutprodukten kan vara oklart.

Min bedömning är att denna sammanfattning är både rättvisande och rimlig i ljuset av forskningsresultaten, dock med en viss reservation. Sammanfattningen gäller nog inte den kommunala självstyrelsen som helhet. Det som man talar om är, med vissa smärre undantag, snarast utformningen av kommunernas interna beslutsfat­tande. Kommunernas allt kraftigare integrering i sam­hället via bl a den markanta kommunaliseringen av den offentliga sektorn har medfört att den kommunala sek­torn blivit av stor betydelse för hela landets ekonomiska utveckling. Detta pekar i sin tur på att problemen med den kommunala självstyrelsen nu och i framtiden snara­re skall sökas i kommunernas relationer till sin omgiv­ning än inom kommunerna. Välkommet vore sålunda ett nytt eller fortsatt svenskt kommunforskningsprojekt där tyngdpunkten lades vid det stora och mångförgrena­de nätverk av relationer som existerar mellan kommu­nerna och deras omgivning.

Efter boken "De nya kommunerna" vet vi hur kom­munerna använder sin relativa självständighet. Och ef­ter nästa projekt vet vi förhoppningsvis hur pass relativ denna självständighet, och sålunda även hela den kom­munala självstyrelsen, är.

Göran Djupsund

BERNDT ÖHMAN: *Solidarisk lönepolitik och lönta­garfonder*, SOU 1982:47

Berndt Öhmans avhandling har flera syften. På det teo­retiska planet vill författaren ge en precisering av den solidariska lönepolitikens innebörd samt göra en pröv­ning av vilka giltiga argument för löntagarfonder, som följer av denna lönepolitik. Vidare vill han empiriskt undersöka den idédebatt som förts i Sverige om lönepo­litik och löntagarfonder. Ambitionen är här dels att tolka de olika argument som framförts och dels att göra

en kritisk granskning av debatten med utgångspunkt från de kriterier för rimlig argumentering, som kommit fram i den teoretiska analysen. Öhman framhåller inledningsvis att det är denna kritiska uppgift, som utgör det centrala syftet med idéanalysen; den är, säger han, viktigare än att teckna utvecklingslinjerna i debatten (s. 17).

Senare i framställningen görs en annan precisering av syftet med den empiriska studien. Där sägs att undersökningen i hög grad skall handla om lönepolitikens utveckling. Sedan tilläggs, att han dessutom har som ambition "att ge något av en helhetsbild av fondfrågans utveckling" (s. 115).

Som framgår är författarens olika syftesangivelser inte helt konsistenta. Dessutom vill jag påpeka att den sistnämnda preciseringen, att teckna "något av en helhetsbild", är en typ av kauschukformulering, som kan ursäkta allsköns avvikelser från det först angivna ämnet.

Disposition och urval

Bokens komposition är knappast föredömlig. Efter en genomläsning frågar man sig efter vilken logik författaren har gjort sitt urval av material och frågeställningar. Vid studiet av den solidariska lönepolitiken är det bara LO som uppmärksammas. Varför tas i konsekvensens namn inte andra organisationer som t. ex. TCO med, undrar man. TCO ägnas nämligen stor uppmärksamhet i senare avsnitt, som handlar om fonddebatten. En sådan utvidgning – med möjlighet till jämförelser mellan organisationerna – hade dessutom gjort den lönepolitiska undersökningen betydligt mer intressant. Vad man nu som läsare får ta del av upplevs i hög grad som en vandring i gamla fotspår; inte minst i författarens egna.

Vid behandlingen av löntagarfondsdebatten lyser den utlovade kopplingen till lönepolitiken många gånger med sin frånvaro. I vissa avsnitt görs en mycket rapsodisk redovisning av fonddebattörer (organisationer och enskilda) utan hänsyn till om dessa intresserat sig för det lönepolitiska sammanhanget eller ej. I några fall har författaren dessutom förbigått diskussionen om solidarisk lönepolitik i de löntagarfondsskrifter som refereras. I gengäld får vi en hel del information om en rad andra frågor, inte minst om fondernas tekniska konstruktion.

Det som saknas är en klar, sammanhållen frågeställning, som följs av handlingen igenom. I den lönepolitiska analysen är urvalet påfallande snävt (i mitt tycke alltför snävt). Vid behandlingen av fondfrågan är författaren tvärtom mycket generös vid redovisningen av olika slag av fakta; framställningen tycks här i alltför hög grad ha präglats av strävan att ge "något av en helhetsbild".

Den teoretiska delen

I den inledande teoretiska analysen gör författaren en precisering av den solidariska lönepolitiken genom an-

knytning till traditionell ekonomisk teori. Han skiljer mellan lönenivå och lönestruktur, mellan individlöner och positionslöner etc. På det hela är detta mycket klargörande. Allt är förvisso inte originellt, men den systematisering som görs måste ändå ses som ett väsentligt självständigt bidrag.

Därefter behandlas sammanhanget mellan lönepolitik och fonder. Här hävdar Öhman, att solidarisk lönepolitik – i meningen lika lön för lika arbete – kan motivera vinstdelning men inte nödvändigtvis i form av fonder. Om fonder, av andra skäl, skall inrättas ställer dock den solidariska lönepolitiken vissa krav på utformningen: det skall vara (1) övervinstdelning, (2) löntagarfonder (inte medborgarfonder) samt (3) fonder med en övergripande inriktning.

Också stabiliseringspolitiska motiv kan ge argument för vinstdelning. Däremot kan inte låglönesatsningar – dvs. solidarisk lönepolitik i den mening som praktiskt kommit att tillämpas – ge rimliga skäl för sådana arrangemang, konstaterar författaren.

Dessa teser förefaller på det hela taget rimliga. Invändas kan dock att argumentationen i vissa fall är tämligen kortfattad, vilket bidrar till att innebörden av de framlagda ståndpunkterna inte alltid är helt klar.

Den solidariska lönepolitikens utveckling

Diskussionen om en solidarisk lönepolitik har förts under lång tid inom LO. Tolkningen av de ståndpunkter, som vid olika tillfällen intagits av organisationen, har dock varit omstridd. Jag själv, liksom Erik Åsard, har hävdats att de lönepolitiska program som antogs 1951 och 1971 båda innehöll väsentliga nyheter. Förvisso markerar de inte några skarpa brott i utvecklingen, ändock finns det i programmen sådana skillnader i innebörd och betoningar, att det, enligt vår uppfattning, är skäl att tala om en idémässig förnyelse vid dessa tidpunkter.

Berndt Öhman har tidigare liksom i avhandlingen snarast betonat kontinuiteten i idéutvecklingen. Det har också Rudolf Meidner gjort. Även vissa LO-rapporter har givit denna bild av den solidariska lönepolitikens historia.

Öhman hävdar i avhandlingen att det program som antogs 1951 hade klara förbindelser bakåt – till Albin Linds idéer på trettioalet, till LO-rapporten 1941, till August Lindbergs och Knut Larssons idéer på fyrtioalet och till arbetarrörelsens efterkrigsprogram som framlades 1944. Författarna menar att dessa tidigare analyser av den solidariska lönepolitiken stämmer överens med den princip för s. k. rationell lönestruktur som fastlades 1951. Det nya programmet representerar enbart en "utveckling och precisering av tidigare ståndpunkter", säger han (s. 124). Ty det som angavs var inte en ny norm för lönestrukturen. Det var bara fråga om en ny verklig-

hetsuppfattning: löneklyftorna hade de facto minskat sedan trettioalet, därför var behovet av utjämnande insatser inte lika påträngande längre.

På samma vis anser Öhman att programmet "Lönepolitik", som togs 1971, främst representerar en tillämpning av gamla värderingar på en ny verklighet (klyftorna hade inte minskat). Författaren påpekar visserligen att fördelningsfrågorna nu gavs en något starkare betoning. Men i grunden hade det inte skett någon förändring: principen om lika lön för lika arbete stod kvar. Och liksom 1951 markerade man ett ansvar för samhällsekonomin. Dessutom var man nu liksom då för en arbetsvärdering, framhåller Öhman. Han citerar också med gillande LO-rapporten 1976 som säger att löneprogrammet 1971 inte innehöll några principiella nyheter (s. 137).

Jag vill, trots den öhmanska argumenteringen, fortfarande hävda en motsatt uppfattning – inte bara för att försvara mina gamla teser utan också för att jag vid en ny genomgång av materialet tyckt mig kunna konstatera att de i allt väsentligt är riktiga. Hur skall då detta kunna visas? Det kräver att vi utarbetar ett bättre, dvs. ett betydligt skarpare, analysinstrument än det som finns i avhandlingen.

Ett sådant kan fås genom att analytiskt särskilja frågan om a) fördelningsnormen, b) den aktuella praktiska målsättningen och c) det aktuella medlet. Fördelningsnormen kan utgöras av fyra olika principer:

1. Lön efter företagets betalningsförmåga (bärkraft).
2. Lön efter prestation.
3. Lön efter behov.
4. Lika lön för alla.

Normerna 2, 3 och 4 har alla karaktären av rättvisepprinciper. Den tredje och fjärde särskiljer sig dock så tillvida att de kan kallas jämlikhetsprinciper (där den fjärde står för den mest långt drivna inriktningen). Den andra normen, lön efter prestation, kan tala *både* för utjämning och för ökade löneskillnader mellan individer och grupper, allt beroende på, å ena sidan, vilka differenser man anser att det bör finnas med hänsyn till olika arbetsinsatser och, å andra sidan, hur stora skillnaderna därvidlag faktiskt är i dagsläget.

Den tredje principen, lön efter behov, kan också tas som skäl både för utjämning och utökade skillnader. Men ofta brukar man à priori utgå från att behoven är lika vilket, då löneolikheter föreligger, leder till krav på utjämning. Under sistnämnda förutsättning (som ju i verkligheten alltid förelegat) ställer förstås också den fjärde principen – lika lön! – krav på utjämning.

Den andra och tredje normen är förenliga med de preciseringar av solidarisk lönepolitik som gjorts inom LO (principerna 1 och 4 har däremot alltid avvisats). Då båda kan leda till utjämning har man inte alltid behövt specificera om det är den ena eller andra man velat uppnå. Man har – liksom Öhman gör i avhandlingen – kunnat tala om "rationell lönestruktur" och om önskan om att nå utjämning utan att riktigt ange något kriterium för lönefördelningen. Rationell lönestruktur, dvs. lika lön för lika arbete, är ju vid närmare eftertanke inte ett grundkriterium. Det är enbart ett specialfall av den andra normen: då folk gör samma arbete skall de – med hänsyn till prestationsprincipen – också ha samma betaltning.

Om vi utgår från dessa fördelningspolitiska normer och dessutom särskiljer den aktuella, praktiska målsättningen och de aktuella medlen, finner vi att skillnaden mellan de lönepolitiska programmen 1951 och 1971 är påfallande – se tabell 1.

De som före 1951 pläderat för solidarisk lönepolitik hade i regel varit mycket diffusa på normplanet. Klart är att de vände sig mot den bärkraftsprincip (norm 1 ovan), som arbetsgivarna förordade och som i praktiken tillämpades; denna lönefördelning upplevdes som uppenbart orättvis, men vad den mer bestämt skulle ersättas av utreddes inte närmare. Engagemanget låg helt på det praktiska målsättningsplanet, där man efterlyste något slag av utjämning. Det är därför en överdrift att påstå, som Öhman gör, att den fördelningsnorm som fastlades 1951 – som författaren liksom programmakarna själva kallar en rationell lönestruktur – låg i linje med de idéer som Lind och Lindberg m. fl. tidigare framfört. 1951 är nämligen första gången som en klar fördelningsprincip för den solidariska lönepolitiken fastställs.

1971 finns normen om lika lön för lika arbete (som är

Tabell 1. Solidarisk lönepolitik i LO:s program 1951 och 1971.

Fördelningsnorm	Aktuell målsättning (utjämning – ökad differentiering?)	Aktuellt medel
1951 Lön efter prestation	Hålls öppet	Arbetsvärdering
1971 Lön efter behov	Allmän utjämning	Låglönesatningar Arbetsvärdering

ett specialfall av prestationsprincipen) också med i bilden. Men betoningen ligger tydligt vid en annan princip: fördelning efter behov. Denna skillnad gentemot tidigare framhålls också i programskriften (Lönepolitik s. 36–38), vilket Öhman, konstigt nog, helt förbigår.

I frågan om den praktiska målsättningen hade solidarisk lönepolitik av tradition förknippats med något slag av utjämning (mellan branscher eller inom hela arbetarkollektivet). I programskriften 1951 hålls dock frågan om utjämning eller ej helt öppen. Med hänsyn till den prestationsprincip som förordades (med hänsyn till arbetets art) kunde det – sades det uttryckligen – i vissa fall vara motiverat att *öka* löneskillnaderna ytterligare (Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen, s. 150 och 153). 1971 intar man inte längre en sådan flexibel ståndpunkt. En allmän löneutjämning – inkluderande även tjänstemännen – är nu den enda konkreta målsättning som predikats.

På medelplanet hade de "gamla" debattörerna vanligen haft en pessimistisk uppfattning. Enligt Lind och Lindberg skulle den utjämning de eftersträvade knappast gå att genomföra med rent lönepolitiska medel; företagens varierande betalningsförmåga (bärkraft) lade hinder i vägen. Linds hopp stod därför i första hand till socialpolitiska åtgärder, medan Lindberg mest talade om behovet av att utveckla (effektivisera) de eftersatta branscherna. Mot denna bakgrund utgjorde det förslag om att inrätta ett löneavvägningsinstitut, som Knut Larsson pläderade för i slutet av fyrtioalet, en verklig nyhet. Det innebar ju att man skulle kunna lösa problemen på lönepolitisk väg.

Så tillvida finns det en förbindelse mellan Knut Larsons idéer och LO-programmet 1951. Ty även där tänkte man sig att den rättvisa fördelningen (enligt den norm som nämnts) skulle kunna åstadkommas på lönepolitisk väg. Det man föreslog var ett system för systematisk arbetsvärdering.

Om arbetsvärdering talades det även 1971 (systemet hade inte kommit i gång, och det har ännu inte förverkligats). Men härjämte – och framför allt – pläderade man för fortsatta och mer långtgående låglönesatsningar i avtalen (denna metod hade redan tillämpats under ett antal år).

Enligt Öhman skulle dessa förändringar i allt väsentligt ha att göra med att verklighetssynen var en annan 1971 (p.g.a. att den faktiska lönestrukturen inte var densamma som 1951). Denna tolkning är, såvitt jag kan se, helt otillräcklig. Poängen är att man vid den senare tidpunkten hade en annan normativ inriktning. Fördelningsfrågorna stod nu helt i centrum för intresset. Solidarisk lönepolitik – i meningen fördelning efter behov och en allmän utjämning – sågs som ett mål i sig. I 1951 års program spelade lönepolitiken en mer sekundär roll:

den var främst ett medel för den sysselsättnings- och stabiliseringspolitik som lanserades – den s. k. rehnska modellen (se programskriften s. 152).

Också 1971 togs samhällsekonomiska bedömningar in i bilden, men relationen var nu den omvända: det samhällsekonomiska hänsynstagandet motiverades med att det kunde underlätta den solidariska lönepolitikens genomförande (låg inflation underlättade löneutjämningen). Författarens påpekande om att samhällsekonomiska aspekter fanns med både 1951 och 1971 är således inte särskilt upplysande. Konstaterandet är ju närmast trivialt. Det väsentliga är att kunna fixera de olika programslagens inbördes förhållande, deras rang. Gör man det finner man, som jag sökt visa, klara skillnader mellan programmen.

Min slutsats blir att Öhmans tes om en kontinuerlig, successiv idéutveckling är i huvudsak felaktig. Om han sökt formulera en egen begreppsapparat och mer energiskt studerat sitt material, hade han knappast kunnat undgå att notera de förändringar, som faktiskt skett i debatten och i programskrifterna.

Löntagarfonderna

Vilken betydelse har den solidariska lönepolitiken haft i den debatt om löntagarfonder (av något slag), som förts sedan femtiotalet? Det är den andra empiriska fråga, som Berndt Öhman söker besvara i avhandlingen. Materialet utgörs främst av de utredningar och program som utarbetats av LO och SAP. Men också flera andra förslag – från TCO, näringslivet och folkpartiet – behandlas bland annat.

Författaren gör en tolkning av de framlagda förslagens olika motiv för fonder. Samtidigt levereras då och då kritiska synpunkter på de resonemang som återges. Kritiken utgår från de kriterier som fastlagts i det teoretiska avsnittet, och den är många gånger träffande. En rad oklarheter samt logiska och empiriska brister i rapporterna uppmärksammas. Över huvud taget tycks detta vara den sida av undersökningsarbetet som engagerat författaren mest.

De tolkningar som genomförs ter sig i flertalet fall rimliga. Men på några punkter kan erinringar göras. I frågan om Rudolf Meidners rapport 1975 hävdar författaren att hänsynen till den solidariska lönepolitiken haft en väsentlig inverkan på utformningen. Detta påstående har dock knappast något stöd i utredningstexten. I de avsnitt, där de konkreta fondarrangemangen motiveras, nämns över huvud taget inte den solidariska lönepolitiken i Öhmans mening (lika lön för lika arbete). Slutsatsen tycks helt vara en egen konstruktion; den byggs enbart under med argumentet, att förslagen stämmer med den normativa modell rörande sammanhanget mellan lönepolitik och fonder, som författaren lanserat i den

teoretiska delen. Metodiskt innebär detta att han bortser från de uttalade motivutsagorna och i stället stöder sig på ett slags korrespondensprövning. Eftersom motivutsagor vanligtvis räknas som det starkaste slaget av källor – och då den korrespondensprövning han gör dessutom har en påfallande hypotetisk karaktär – hade det varit på sin plats att argumentera för den verifikationsteknik som tillämpas. Sådana metodiska resonemang lyser emellertid med sin frånvaro avhandlingen igenom. Påpekas bör att en liknande korrespondensteknik också används som belägg i andra sammanhang; jag tänker i synnerhet på analysen av folkpartiets förslag 1978. Här ter sig dock slutsatserna mer välgrundade eftersom de också stöds av motivuttalanden i texten (vilka författaren emellertid inte fäster någon vikt vid).

I ett fall framstår författarens tolkning som helt grundlös. Det gäller direktiven för den statliga löntagarfondsutredningen (där Öhman varit både sekreterare och ordförande!). Författaren säger sig ha fått "intrycket att löneglidningen är det centrala problemet och att stabiliseringsaspekten, om än outtalad, finns med i direktiven" (s. 185). Vad dessa intryck baserar sig på nämns dock inte. I den aktuella texten finns, såvitt jag kunnat se, inget stöd för denna tolkning.

Slutsatsen av fondanalysen blir att den solidariska lönepolitiken inte utgjorde något väsentligt motiv i sammanhanget före sjuttioalet. I Meidners utredning 1975 och i LO:s rapport 1976 spelade den däremot en "framträdande" roll. Därefter avtog detta motiv i betydelse. Denna beskrivning av "konjunkturkurvan" är nog i grova drag riktig, även om jag, som tidigare framgått, vill sätta ett frågetecken vid tolkningen av Meidnerrapporten.

Vidare hävdar författaren att huvudmålet i LO:s och SAP:s fondförslag har varit den ekonomiska demokratin (dvs. inflytandaspekten). Denna slutsats kan dock inte sägas vara belagd i undersökningen. På några ställen påstår författaren visserligen att det förhåller sig så (t. ex. på s. 160), men någon ordentlig argumentering för ståndpunkten genomförs aldrig. På samma vis hävdar Öhman, att de borgerliga partierna är motståndare till solidarisk lönepolitik. Förutom att påståendet saknar belägg är det förmodligen också i sak felaktigt, åtminstone för folkpartiets och centerns del.

Liksom vid skildringen av den solidariska lönepolitikens idéhistoriska innebörd förs analysen av fonddebatten så gott som helt på aktörernas egen konceptionsnivå. De motiv för fonder som prövas är de fyra mål som aktörerna själva formulerat, mer blir det inte. Kan det möjligtvis inte finnas någon djupare värdestruktur bakom dessa utsagda motiv, frågar man sig. Kanske är de centralt formulerade målen i sin tur medel för några mer övergri-

pande ambitioner – t. ex. att etablera ett nytt och vidare välfärdsbegrepp i arbetslivet; detta är ju sjuttioalets stora tanke, som tydligt bryter mot den snäva produktivets- och lönsamhetsinriktning som tidigare gällt.

Besvarandet av en sådan frågeställning hade emellertid krävt en mer systematisk analys av de olika motiven för fonder. Genom en prövning av deras inbördes relationer och en därpå följande rangordning utifrån något metodiskt kriterium hade ett mer grundläggande motivmönster kunnat fås fram. Med en sådan högre ambitionsnivå, både begreppsligt och metodiskt, hade undersökningen troligtvis kunnat ge mer spännande resultat än nu.

Alternativet – på en lägre ambitionsnivå – hade varit att renodla enbart den lönepolitiska kopplingen till fonderna. Uppgiften hade då bestått i att dels beskriva de olika organisationernas lönepolitik och dels undersöka huruvida denna politik har influerat deras fondförslag. Andra mål i sammanhanget skulle man då helt kunna bortse från. Således skulle inte heller någon rangordning göras.

Den fondanalys som genomförs i avhandlingen befinner sig någonstans emellan dessa alternativ. Det blir därför varken det ena eller det andra. Det som bjuds är en blandning av vag målanalys och en utläggning om diverse teknikaliteter. Om författaren från början haft en klarare frågeställning för sitt empiriska arbete, hade han säkert kunnat åstadkomma en mer renodlad framställning.

Akribin

De stickprov jag gjort i materialet tyder på att referat och citat är korrekta. Ett problem är dock att det påfallande ofta saknas ordentliga noter. Ibland återges t. o. m. hela rapporter (t. ex. LO:s 1976) utan en enda sidhänvisning. Detta är nu inte bara en formell brist. Det får den praktiska konsekvensen att det blir mycket arbetsamt att kontrollera författarens uppgifter.

Mest flagrant är presentationen av ett anförande i riksdagen av statsminister Fälldin. Talet handlar om solidarisk lönepolitik, och referatet är mycket kortfattat. Den som vill läsa mer om vad Fälldin sagt i ämnet får dock svårt att hitta rätt. Ty den enda upplysning som ges är att anförandet hölls på våren 1978 (s. 183).

Slutomdöme

Berndt Öhmans avhandling är ovanlig så tillvida att den till sin sammansättning befinner sig på båda sidor om ämnesgränsen mellan statskunskap och nationalekonomi. Den teoretiska delen är i huvudsak rent ekonomisk. Där är jag naturligtvis inte rätt man att bedöma det som görs. Mitt intryck är dock att analysen är riktig; det

omdömet stöds också av andra, mer sakkunniga personer, som jag för säkerhets skull rådfrågat.

Den empiriska delen har däremot en traditionell statsvetenskaplig (idéanalytisk) prägel. Som framgått anser jag inte att författaren lyckats särskilt väl i tolkningen av den solidariska lönepolitikens utveckling. Beskrivningen av de olika fondförslagens inriktning är i de enskilda fallen ofta korrekt, några slutsatser är dock svagt (eller inte alls) underbyggda. Det största problemet med den empiriska analysen är emellertid att den är för bristfälligt systematiserad. Det saknas en klar röd tråd i framställningen.

Mest till sin fördel är Berndt Öhman då han framträder som kritisk granskare. De ofta mycket träffsäkra kommentarerna, vilka utan hänsyn riktas åt både höger och vänster, visar på ett starkt engagemang för rationell argumentering. De vittnar också om en beundransvärd intellektuell integritet.

Axel Hadenius

Genmåle

Axel Hadenius har en del kritiska synpunkter på min avhandling. De kän förvisso ha en del fog för sig men i flera fall är kritiken mindre välgrundad.

Hadenius hävdar på flera ställen att avhandlingens syften och frågeställningar är oklara. Det är en smula svårt att förstå den kritiken. Det anges tydligt att avhandlingen har två huvudsyften kring temat sambandet mellan solidarisk lönepolitik och löntagarfonder. Det ena är teoretiskt och det andra är empiriskt eller idéhistoriskt: att se hur den solidariska lönepolitiken i debatten har använts som argument för löntagarfonder. Bokens disposition följer dessa båda huvudsyften. Efter en inledning kommer först det teoretiska avsnittet (kap. 2) och därefter, som grund för en bedömning av debatten, ett avsnitt (kap. 3) om utvecklingen av inkomstfördelning och lönestruktur. Sedan följer det idéhistoriska avsnittet (kap. 4), där jag tillämpar analysen från teoriavsnittet.

Den uppläggningsen är rimligen logisk men Hadenius menar att det idéhistoriska avsnittet är alltför bundet till LO och LO:s synsätt. Förklaringen till mitt urval är emellertid enkel och följer av bokens angivna huvudtema. Det är framför allt inom LO som en debatt i den frågan har förts, och därför dominerar LO. Inom TCO finns, vad jag funnit, knappast detta tema diskuterat förrän i början av 1970-talet. Efter Meidnerreportern 1975 har vi en allmän debatt av fondfrågan och då bredas följaktligen urvalet. Min ambition har inte varit att skriva hela den fackliga lönepolitikens idéhistoria.

I det idéhistoriska avsnittet påpekar jag att kapitlet i hög grad kommer att handla om utvecklingen av den solidariska lönepolitiken. Det följer av bokens huvudtema. Det är sedan ganska naturligt att presentationen av de centrala fondrapporterna från t. ex. LO och TCO inte enbart återger de delar som behandlar den solidariska lönepolitiken. De viktigare skrifterna presenteras regelbundet först i sin helhet, varför tyngdpunkten läggs vid lönepolitiken. Syftet med detta avsnitt blir därmed i praktiken också att ge något av en helhetsbild av fondfrågans utveckling. Att på detta sätt placera in frågan i sitt sammanhang kan knappast fördunkla avhandlingens båda huvudsyften och är på intet sätt "inkonsistent" med dessa.

Det teoretiska avsnittet har också en bred uppläggning och behandlar hela lönebildningen i syfte att precisera begreppet solidarisk lönepolitik. Hadenius har föga kritik att framföra mot detta avsnitt men menar att argumentationen i vissa fall är alltför kort. Han synes emellertid något missuppfatta avsnittets budskap. Den solidariska lönepolitiken har visserligen *använts* som argument för vinstdelning och löntagarfonder men jag är utifrån analysen i kap. 2 mycket kritisk till detta argument. Det är dock riktigt som Hadenius påpekar att den solidariska lönepolitiken enligt min mening ställer vissa krav på *utformningen* av löntagarfonder om de införs. Ett sådant krav är att fonderna ska vara övergripande. Företagsanknutna system skulle strida mot tanken på lika arbetsvillkor vid lika arbete oberoende av företaget. Det är för LO huvudargumentet mot sådana system – ett argument som Hadenius tycker jag borde ha utvecklat mer (än jag gjort på s. 69). Men argumentet är i all enkelhet detta. Innebörden är fullständigt klar och frågan behandlas f. ö. på många ställen i avhandlingen.

I den solidariska lönepolitikens idéhistoria intar LO-betänkandet "Fackföreningsrörelsen och den fulla samsättningen" (1951) en central plats. Tolkningen av detta betänkande är följaktligen mycket viktig. Här har jag tidigare kritiserat Hadenius (och Erik Åsard) för deras tolkningar (i avhandlingar 1976 och 1978). De hävdar att lönepolitiken underordnas stabiliseringsaspekten i 1951 års program. Men det är inte sant att den solidariska lönepolitiken bara sågs som ett medel för stabilisering. Programmet betonar också starkt att samhällsekonomisk balans är en förutsättning för lönepolitiken. Sambanden mellan stabiliseringspolitik och lönepolitik beskrivs som ömsesidiga.

Det är enligt min uppfattning en allvarig missbedömning av 1951 års program om man inte ser att det starka kravet på stabilisering bl. a. motiveras med hänsyn till den solidariska lönepolitiken. Enligt Hadenius och Åsard skulle programmet samtidigt avvisa en lönepoli-

tisk återhållsamhet. Fackföreningsrörelsen skulle "ta ut så mycket den kunde". Det tyder knappast på att stabiliseringsaspekten, som de påstår, skulle dominera programmet. De har inte bara missförstått programmet, de är också inkonsekventa i sin tolkning.

Jag ska inte utveckla innehållet i 1951 års betänkande – jag hänvisar till avhandlingen och min skrift "LO och arbetsmarknadspolitiken efter andra världskriget". En poäng i betänkandet är emellertid att det avvisar både lönestopp och ohämmade lönekrav. Det accepterar en "viss" men inte total återhållsamhet (närmare utrett i nämnda skrifter). Det är därför inte, som Hadenius och Åsard gör gällande, överraskande eller motsägelsefullt att LO också i praktiken sedan accepterade en viss återhållsamhet.

Den solidariska lönepolitiken var inte klart utformad före 1951. Men där fanns idéer om både löneutjämning och lika lön för lika arbete. Kravet var i praktiken främst en utjämning mellan olika näringar. Det är ett krav som följer av likalönsprincipen men som också medför en allmän löneutjämning. I 1951 års program står av kända skäl stabiliseringsproblemen i centrum. En betydande löneutjämning hade dessutom skett. Vad som betonades i programmet var därför framför allt likalönsprincipen, vars tillämpning ju också ansågs ge en löneutjämning. Betänkandet framhåller dessutom att företrädare måste ges "åt grupper, som trots starka höjningar fortfarande ligger lågt". Man var helt på det klara med att denna löneutjämning kunde leda till inflation men i denna konflikt mellan stabilisering och fördelning fick stabiliseringsaspekten underordnas fördelningskravet.

Bedömningen var emellertid 1951 att stora låglönesatsningar knappast var aktuella. Som grundläggande kriterium för den solidariska lönepolitiken anges lika lön för lika arbete, oberoende av företagets bärkraft. Detta kriterium – tanken på en "standardiserad lön" – har utan tvekan förankring i tidigare lönepolitisk debatt. Men det sätts nu in i en mer avancerad analys av lönebildning och samhällsekonomi. Jag kan inte se det som en belastning att Meidner och Rehn delar denna syn på 1951 års program. Inte heller finner jag kritiken att jag ligger alltför nära LO:s synsätt berättigad. Jag accepterar LO:s syn på den solidariska lönepolitiken i betydelsen vad man menar med solidarisk lönepolitik liksom att jag accepterar LO:s mål för löntagarfonder i det att jag utvärderar fonderna utifrån dessa mål. Jag har ibland också använt dess beteckningar, t. ex. "en rationell lönepolitik", men då noga definierat vad som avses med detta. Men jag gör en självständig analys av den solidariska lönepolitiken och av dess effekter och samband med löntagarfonder. Kritiken förefaller mig här närmast absurd – jag behöver väl inte erinra om att LO och dess förbund konsekvent förtigit vad jag skrivit i fondfrågan.

Det har självfallet inte förhindrat mig att göra en som det kan tyckas positiv tolkning av LO-debatten om solidarisk lönepolitik.

Tjugo år senare – 1971 – hade både förutsättningarna för och kraven på en allmän löneutjämning ökat. Där är vi helt överens. Jag har också framhållit att låglönesatsningar på individnivå, från 1969, kan betraktas som något principiellt nytt. Men jag har mer än Hadenius och Åsard velat betona inte bara förändringarna utan också en kontinuitet bakåt. 1951 fick alla krav på solidaritet och utjämning böja sig under produktionens effektivitet och ekonomins stabilitet, hävdar Åsard. Nu – i 1971 års LO-rapport om lönepolitik – är det "i stället fördelningsambitionerna som ställs i centrum", skriver Hadenius. Jag menar att denna uppläggning – stabilisering 1951 contra fördelning 1971 – ger en förenklad bild av verkligheten och ett överdrivet intryck av markant omsvängning, av inte en helt ny lönepolitik men helt ny inriktning av lönepolitiken, med Åsards ord en övergång från differentieringslinjen till egalitetslinjen. Deras förenklade syn beror bl. a. på att de, som jag visat, missförstått 1951 års program. Vad beträffar 1971 års program bör betonas att det i mycket utgår från 1951 års program med en del väsentliga likheter (som jag utvecklat i avhandlingen), bl. a. kravet på arbetsvärdering som en följd av likalönsprincipen. Enligt 1971 års program underlättas vidare den solidariska lönepolitiken av låg inflation, påpekar Hadenius – men det är exakt vad som också hävdas i 1951 års program. Det är också helt klart att 1951 års program fortfarande anses som det grundläggande lönepolitiska dokumentet för LO – långt viktigare än 1971 års rapport, vilket bör noteras om man vill förstå den idéhistoriska utvecklingen – och att likalönsprincipen alltså gäller. I LO/SAP-rapporten om löntagarfonder 1981 anges solidarisk lönepolitik kort och gott som "lika lön för lika arbete, oavsett arbetsgivarens ekonomiska ställning". Jag har på intet sätt velat dölja utan tvärtom – redan i en uppsats 1969 – framhållit att det skett förändringar i lönepolitiken – till följd av ändrad verklighet, ändrad verklighetssyn och ändrade värderingar – men jag har också pekat på inslaget av kontinuitet.

Hadenius försök till skarp analysinstrument förändrar inte min bedömning. Det är alltför enkelt att skriva "1951 – lön efter prestation" och "1971 – lön efter behov". Det är inte heller självklart att likalönsprincipen följer av prestationsprincipen. SAF brukar faktiskt förespråka prestationslöner samtidigt som de (mer eller mindre) är motståndare till likalönsprincipen. Jag förbigår f. ö. inte den mångordiga diskussionen i 1971 års rapport om lön efter behov men noterar att den leder till krav på socialpolitiska insatser. Kvar står att

lönepolitiken även 1971 "bygger på principen om löne-differentiering efter arbetets art och krav".

Enligt Hadenius skulle jag inte ha undgått att notera förändringarna mellan 1951 och 1971 om jag haft en egen begreppsapparat. Men jag noterar och t. o. m. betonar faktiskt förändringarna och försöker precisera vari de består. Jag har också till skillnad från både Hadenius och Åsard ansett att en korrekt insikt i sakfrågorna kräver en särskild teoretisk studie, som intar en betydande plats i avhandlingen. Jag har därigenom en – från LO oberoende – teoretisk utgångspunkt, som anknyter till etablerad labour economics, för att bedöma de olika inläggen i fonddebatten – att jag i en del fall accepterar LO:s benämningar påverkar inte min analys. Bedömningen blir därmed rimligen både säkrare och mer enhetlig, missförstånd och konsekvenser lättare att undvika. Jag kan också visa hur både LO:s och SAF:s lönepolitik innehåller spänningar mellan olika aspekter och hur betoningen ligger ibland på den ena, ibland på den andra aspekten, men att spänningarna hela tiden finns. Felet med Hadenius analysinstrument är då främst att det inte bygger på insikter i lönebildningen i en fråga som handlar om lönepolitik; det förhindrar inte heller en misstolkning av 1951 års program.

Möjligen kunde Hadenius här ha noterat det ur metodisk synpunkt intressanta (och i idéhistoriska framställningar ovanliga) att den idéhistoriska analysen bygger på en ingående teoretisk behandling av sakfrågan. Jag får väl upphöja det till en metodregel att det är en fördel att kunna sakfrågan när man diskuterar sakfrågans idéhistoria. Bristerna i Hadenius och Åsards idéhistoriska tolknigar kan återföras just på bristande insikter i sakfrågan – Hadenius menar också att han inte är rätt man att bedöma teoriavsnittet.

En annan metodregel för idéhistoria kunde vara att det är en fördel om man klagör sakfrågans relevanta bakgrund innan den idéhistoriska analysen tar vid. I mitt fall menar jag att lönepolitiken måste bedömas mot bakgrund av den faktiska utvecklingen av inkomster och löner. Det räcker inte med att bara säga detta utan bakgrunden måste ägnas ett särskilt studium. Även kap. 3 har därför ett intresse ur metodsynpunkt.

Det är riktigt att mitt huvudintresse i kap. 4 har varit att granska fonddebattens centrala rapporter utifrån min analys av sambandet mellan solidarisk lönepolitik och löntagarfonder. Det är ju bokens angivna huvudtema. Vi synes här överens med något undantag. Enligt Hadenius skulle jag hävda att den solidariska lönepolitiken påverkat Meidnerreportens fondförslag, utan att ge stöd för mitt påstående. Kritiken måste bero på bristfällig textläsning (av s. 148 ff). En liknande kritik framförs mot min behandling av en folktopromemoria 1978. Men även där pekar jag på både anförda motiv (se s. 182, särskilt punkt 3 i promemorians fyra grundläggande

krav, samt s. 146 och 192) och faktisk konstruktion av fondsystemet. Även om kritiken i dessa fall saknar fog, kan det dock vara så att jag i en känsla av att "veta hur det faktiskt ligger till" – fp-promemorian bygger t. ex. delvis på vad jag själv skrev i fondutredningen – ibland inte tillräckligt energiskt argumenterar för mina slutsatser och inte heller funnit en mer sofistikerad bevisföring nödvändig. Hadenius framför här en del synpunkter som kan ha ett visst berättigande – och han är nog bättre rustad än jag att uppfylla de kraven. Men granskningen av de olika rapporterna utifrån analysen i kap. 2 skulle i sak inte blivit annorlunda.

Enligt Hadenius har jag en grundlös tolkning av direktiven. Dessa är förvisso svårtolkade, och man måste nog vara väl insatt i frågan för att se vad som döljer sig bakom dem. Hadenius har inte, säger han, kunnat se att stabiliseringsaspekten finns i direktiven. Men i direktiven framstår löneglidningen som ett centralt problem. Vinstdelningen motiveras inte som en metod att komplettera en framgångsrik solidarisk lönepolitik (utan löneglidning) utan som en metod att dämpa löneglidningen. Det har ett uppenbart intresse ur stabiliseringssynpunkt. Till saken hör också att Haga-uppgörelsen, som låg bakom tillsättandet av fondutredningen, gällde just stabiliseringspolitiken. Utredningens expert på sambandet löner och vinster, Nils Henrik Schager, hävdar också att stabiliseringsproblemet ingår i direktiven och konkluderar tveklöst: "Det är en stabiliseringspolitiskt orienterad person som för pennan" (SOU 1982:47, s. 246). Vad man "ser" beror naturligtvis på teoretiska insikter och läsaren får avgöra om Schager eller Hadenius är mest trovärdig.

Hadenius hävdar slutligen att jag beskriver de borgerliga partierna som motståndare till solidarisk lönepolitik. Det är inte sant. Jag säger uttryckligen, att folkpartiet och centern accepterar solidarisk lönepolitik, men att de borgerliga partierna i allmänhet inte använt den solidariska lönepolitiken som ett *motiv* för löntagarfonder. Självklart pekar jag dock på fp-promemorian 1978, där både motiv och förslag anknyter till solidarisk lönepolitik, och på ett tal av Fälldin (i RD 1978-03-02, vilket Hadenius med rätta påpekar borde ha angivits), där solidarisk lönepolitik nämns som ett motiv men där förslaget synes ganska dåligt stämma överens med detta motiv. Jag gör alltså inget svepande omdöme om de borgerliga partierna utan skiljer noga på dem och noterar förändringar över tiden. Jag gör också en distinktion mellan synen på den solidariska lönepolitiken som sådan och synen på solidarisk lönepolitik som argument för löntagarfonder och försöker dessutom klagöra huruvida man inte bara använder solidarisk lönepolitik som argument utan också framlägger förslag som väl överensstämmer med detta argument (se s. 145 f, 182 ff, 192 f och 219 f).

Abstracts

Statsvetenskaplig Tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) normally contains four sections: *Uppsatser (Main articles)*, *Översikter och meddelanden (Reviews of recent political and scholarly developments)*, *Litteraturgranskningar (Book reviews)*, and *Litteraturnotiser (Shorter Notices)*.

Peter Esaiasson: *Partiledareffekter även i Sverige? – Partiledarpopularitetens betydelse för valresultatet i Sverige ur ett jämförande perspektiv (Do Party Leaders have an Effect on the Election Outcomes in Sweden? – On the Importance of Popularity)*

The article deals with the topic whether the popularity of the party leaders have effects on the election outcome in Sweden. The first part discusses what factors create the best possibilities for Party Leader Effects. The type of party (Rational Efficient or Party Democracy) that dominate the party system is found the most important factor out of five. The second part investigates whether the voters' evaluation of the party leaders have any impact on their choice of party, controlling for evaluation of the parties. The data base used is the Swedish National Election Studies of 1979 and 1982, including a panel between 1979 and 1982. Contrary to the established view, the conclusion drawn is that the popularity of the party leaders does effect the election outcome – in a limited way.

Mikael Gilljam and Lennart Nilsson: *Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn – två förklaringsansatser (The Swedish People and the Public Sector)*. The authors: Mikael Gilljam is research assistant at the Swedish Election Studies Programme, Department of Political Science, University of Göteborg; Lennart Nilsson is chairman of the Institute of Public Administration, University of Göteborg.

Today Sweden has the largest public sector among the OECD-countries. The growth of the public sector since World War II has been characterized as "the public revolution". During the eighties the political debate about the public sector has changed. The issue is not, as

earlier, at what rate and in which order new programmes should be carried out, but if it is possible or even desirable to maintain the size of the public sector.

The purpose of this article is to explain the opinion of the Swedish people towards the public sector. The study is based on data from the Swedish National Election Study of 1982.

In 1982 there was not a majority among the Swedish electorate for a reduction of the public sector. On the contrary, more voters were against than for a reduction. The opinion is explained in terms of the self-interest of the voter – as a consumer of public programmes, as a taxpayer, and as a public employee – and in terms of his public interest – here defined as party sympathy, left-right attitudes, and gender. The results of the study show that the public interest factors are most significant, but that the self-interest factors also are of importance, especially among those who vote for the non-socialist parties.

Gunnar Heckscher, *Politisk vetenskap och praktisk politik (Political Science and Practical Politics)*. The author: professor of political science 1948 in Stockholm, member of the Riksdag 1957–65, party leader of Högerpartiet 1961–65, ambassador in India and Japan.

The problem of the relations between politics and political science – or indeed any social sciences – will probably continue to be discussed forever. Yet it is remarkable that there used to be less consciousness of that and similar methodological problems in the past. This innocence may also be one of the explanations why there were formerly so many more social scientists in the Swedish Riksdag.

Politics have also changed. Political debate today is more or less concentrated to electronic media, who give

but little scope for the kind of argumentation which comes natural for social scientists.

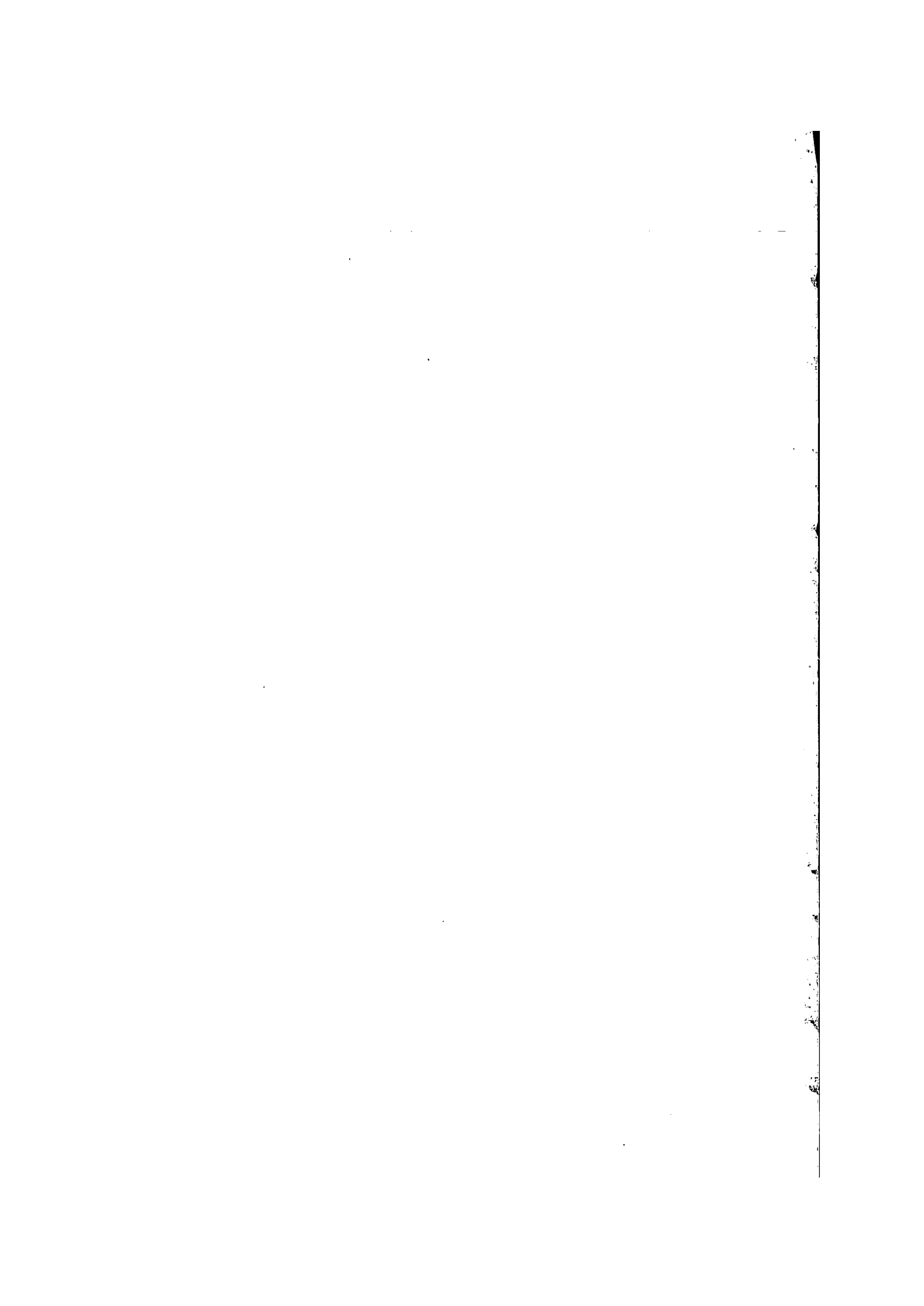
It is true that open political involvement may reduce the credibility of social scientists. On the other hand, undeclared bias may be equally or even more dangerous.

In contrast to Carl Arvid Hessler, I do not believe in the method of excluding from consideration all sources except the absolutely reliable ones. It is often necessary to weigh in different statements, some or all of which may have only dubious evidential value. Moreover, the formulation and analysis of different hypotheses is an

indispensable part of research work, even where it is impossible to prove or disprove them conclusively. At this stage, it is important to be able to judge what may have happened, or perhaps especially what *could not* have happened. For these purposes, experience of practical politics can be useful.

Actually, the converse problem may be more serious. Political scientists anxious to maintain integrity may find it difficult to be effective in practical politics. This is true in proportion to the political responsibilities they have to assume.

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Peter Esaiasson: Partiledareffekter även i Sverige?

Mikael Gilljam – Lennart Nilsson: Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn

Gunnar Heckscher: Politisk vetenskap och praktisk politik

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Några erfarenheter av regeringsarbetet. Av Nils G Åsling

Det amerikanska presidentvalet. Av Mats Bergquist

Från det finländska riksdagsvalet 1983. Av Matti Oksanen

Från H till M. Av Per Albinsson

LITTERATURGRANSKNINGAR

Garry Brewer – Peter deLeon: The Foundations of Policy Analysis. Anm av Stefan Swärd

Göran Hydén: No Shortcuts to Progress. Anm av Bengt Sandkull

Magnus Isberg: Riksdagens roll under 1970-talet. Anm av Erik Damgaard

Lars Jonung: Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin. Anm av Nils Elvander

Lars Strömberg – Jörgen Westerståhl: De nya kommunerna. Anm av Göran Djupsund

Berndt Öhman: Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder. Anm av Axel Hadenius. Genmäle

ABSTRACTS

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Lennart Lundquist, Köpenhamn

Biträdande redaktionssekreterare
Anders Sannerstedt, Lund

Redaktionsutskott: redaktionssekreteraren, biträdande redaktionssekreteraren
samt Lars-Göran Stenelo, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna

Benny Hjern, Umeå   Sören Holmberg, Göteborg

Leif Lewin, Uppsala   Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1985 är 100 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte är 35 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Expeditionens och redaktionens adress: Box 52, 221 00 Lund.
Tel. 046/108935 (exp), 109776 (Lundquist) 108939 (Sannerstedt).

ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1985

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Peter Esaiasson</i> : Partiledareffekter även i Sverige?	105
<i>Mikael Gilljam</i> – <i>Lennart Nilsson</i> : Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn	123
<i>Gunnar Heckscher</i> : Politisk vetenskap och praktisk politik	141

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Några erfarenheter av regeringsarbetet. Av <i>Nils G Åsling</i>	147
Det amerikanska presidentvalet. Av <i>Mats Bergquist</i>	149
Från det finländska riksdagsvalet 1983. Av <i>Matii Oksanen</i>	155
Från H till M. Av <i>Per Albinsson</i>	166

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Garry Brewer</i> – <i>Peter deLeon</i> : The Foundations of Policy Analysis. Anm av <i>Stefan Swärd</i>	176
<i>Göran Hydén</i> : No Shortcuts to Progress. Anm av <i>Bengt Sandkull</i>	177
<i>Magnus Isberg</i> : Riksdagens roll under 1970-talet. Anm av <i>Erik Damgaard</i>	179
<i>Lars Jonung</i> : Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin. Anm av <i>Nils Elvander</i>	181
<i>Lars Strömberg</i> – <i>Jörgen Westerståhl</i> : De nya kommunerna. Anm av <i>Göran Djupsund</i>	183
<i>Berndt Öhman</i> : Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder. Anm av <i>Axel Hadenius</i> . Genmäle ...	185

ABSTRACTS	193
-----------------	-----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT 1985. HÄFTE 2

Articles in the *Statsvetenskaplig Tidskrift* (The Swedish Journal of Political Science) are indexed in ABC-POLSCI and *Historical Abstracts*.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Peter Esaiasson, Mikael Gilljam och Lennart Nilsson är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Gunnar Heckscher är professor emeritus i statskunskap.

Nils G Åsling är ledamot av riksdagen och fd industriminister.

Docent *Mats Bergquist* är anställd inom utrikesdepartementet.

Docent *Matti Oksanen* är verksam vid Rundradions forskningsavdelning i Helsingfors.

Per Albinsson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Fil dr *Stefan Swärd* är verksam vid Public Relations AB.

Bengt Sandkull är professor i industriell organisation i Linköping.

Erik Damgaard är professor i statskunskap i Århus.

Professor *Nils Elvander* är verksam vid PA-rådet.

Göran Djupsund är docent i statskunskap vid Åbo Akademi.

Axel Hådenius är professor i statskunskap i Uppsala.

Till redaktionen insända skrifter

Thomas Coniavitis, Metodologisk pluralism. Till kritiken av den existerande sociologin. Acta Universitatis Uppsaliensis 1984.

Kjell A Eliassen og Mogens N Pedersen, Skandinaviske politiske institutioner og politisk adferd 1970–1984.

En kommentert bibliografi. Odense University Press 1985.

Fred eller fejd. Personliga minnen och anteckningar. Utg av Svenska Arbetsgivareföreningen 1985.

Handbok i Nordiskt parlamentstryck. Utg av de nordiska parlamentsbiblioteken. Stockholm 1984.

Erik Holmberg & Nils Stjernquist, Vår författning. 6 uppl. Stockholm 1985: Norstedts.

Högskolans bildningsprogram – finns det? UHÅ FoU skriftserie 1985:2.

Guy-Erik Isaksson, Planering av regioner. Strukturer, processer och utvecklingsdrag i finländsk regionalpolitisk planering. Meddelanden från Åbo Akademi 1985.

Gustaf Jonnergård, Så blev det Centerpartiet. Bondeförbunds- och centeridéerna från fyrtioalet fram till 1960. Stockholm 1985: LT.

Lauri Karvonen, Lapporörelsen och IKL. Finländska varianter på mellankrigstidens fascistiska strömningar. Meddelanden från Åbo Akademi 1985.

Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1985:2, Kvinnor och politik.

Janne Larsen & Majken Schultz, Bureaucrati og videnskab – organisationskulturer i centraladministrationen. København 1985: Politiske Studier.

Sören Larsson, Att skriva i tidning. Stockholm 1985: Legenda.

Nils-Erik Lindell m fl, Offensiv förvaltning. Ett praktikfall. Liber 1985.

Geir Lundestad, Øst Vest Nord Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945–1985. Universitetsforlaget 1985.

Göran Lundin & Lars-Olof Olander, Offentlig sysselsättning – tillväxt genom regional utjämning? ERU-rapport 41. Stockholm 1985.

Mats Lundmark & Anders Malmberg, LU 84, Ensidiga industrikommuner. ERU-rapport 43. Stockholm 1985.

Märta-Lisa Magnusson, red, Bogen i Sovjet. Fra forfatter till læser. Esbjerg 1985: Sydjysk Universitetsforlag. Masskommunikationsforskning i Sverige 1985. Nordicom-Nytt/Sverige Nr 1–2/1985.

Jørn Flohr Nielsen, Kommunal Organisering. En undersøgelse af bindinger, konflikter og ændringer i kommunale forvaltninger. Århus 1985: Politica.

Margit Nielsen, Udenrigsøkonomi i Østeuropa – tilpasning eller krise? Esbjerg 1985: Sydjysk Universitetsforlag.

Agnete Nissborg, Danmark mellem Norden och väst. Acta Universitatis Uppsaliensis 1985.

Erik Nord, Alt dette pratet om produktivitet. Universitetsforlaget 1985.

Lennart Nordfors, Makten hälsan vinsten. Politik från arbetarskydd till arbetsmiljö. Lund 1985: Studentlitteratur.

Ole Nørgaard & Morten Ougaard, red, Den anden kolde krig. Esbjerg 1984: Sydjysk Universitetsforlag.

Jan-Olof Pettersson, Felipe Gonzales' Spanien. Världspolitikens dagsfrågor 3 1985.

Olav Riste, ed, Western Security. The Formative Years. Universitetsforlaget 1985.

Hans-Henrik Rönnow, Svenska hotbilder. Världspolitikens dagsfrågor 5 1985.

Kurt Samuelsson, Världen, väst, vi. Världspolitikens dagsfrågor 4 1985.

Charles Sandström, Lokaliseringsstöd. ERU-rapport 42. Stockholm 1985.

Annika von Schele, Sagt och gjort från beslut till resultat i kommunal planering. Stockholm, KTH 1985.

Torgny T Segerstedt, m fl, Rättssäkerhet & demokrati. Göteborg 1985: Ratio.

Francis Sejerstad, Demokrati og rettsstat. Politisk-historiske essays. Universitetsforlaget 1984.

Erik Åsard, Kampen om löntagarfonderna. Fondutredningen från samtal till sammanbrott. Stockholm 1985: Norstedts.

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1985!

Ordinarie abonnenter – sätt in 100 kr på postgiro nr 27 95 65–6

**Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutio-
nerna.**

**Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring
(numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).**

Obs. ny adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund

ringen av partiledarnas personliga popularitet oberoende av vad de tycker om partierna. För det andra kan partiledarnas personliga popularitet ha *indirekta effekter* genom att väljarnas värdering av partiledarna färgar av sig på deras värdering av partierna över tid och därigenom påverkar röstningsbeteendet.

Vidare är det ur ett jämförande perspektiv nödvändigt att skilja mellan partiledareffekter i *presidentval* och i *parlamentsval*.³ I nationer med direktvalda presidenter, som USA och Frankrike, kan partiledarnas personer påverka resultaten i båda valen. Amerikanska forskare talar om 'presidential coattails' och menar med det att väljarna inte bara röstar på en uppskattad presidentkandidat i presidentvalet, utan också på hans partibröder i valen till kongressen; partierna hänger sig fast vid sin presidentkandidats rockskört. Även om en partiledare i ett parlamentariskt system inte direkt kan jämföras med en amerikansk presidentkandidat kommer beteckningen 'rockskörts-effekt' fortsättningsvis att användas synonymt med 'partiledarpopularitetseffekt' och 'popularitetseffekt'.

2. Möjligheter för partiledareffekter

Partiledare och partiledarpopularitet är ett problemområde som lämpar sig dåligt för generaliseringar. Det historiskt specifika i en politisk ledargestalts dragningskraft gör det svårt att formulera allmängiltiga utsagor. Likväl torde *möjligheterna* för partiledareffekter i ett politiskt system variera med ett antal politiska faktorer. Här har urskiljts fem förutsättningar som antas skapa de bästa möjligheterna för partiledareffekter.

För det första antas möjligheterna för partiledareffekter vara påverkade av *konstitutionella omständigheter*. Möjligheterna förmodas vara bättre i nationer med direktvalda politiskt betydelsefulla presidenter än i nationer med renodlat parlamentariska system. En populär presidentkandidat drar i första hand röster till sin egen kandidatur i presidentvalet, men han har också bättre möjligheter än partiledare som inte är presidentkandidater att hjälpa fram sitt parti i parlamentsvalet (jfr Epstein 1966, kap 4). Bland västerländska nationer med inflytelserika direktvalda presidenter märks i första hand USA och Frankrike, men också Finland och Portugal.

En andra faktor som kan bestämma möjligheterna för partiledareffekter är kopplad till *partiernas och partisystemens förankring i historien*.

Partiledareffekten förmodas vara svag i etablerade partisystem vars politiska liv utmärks av varaktiga partier. I sådana partisystem struktureras människors röstningsbeteende av deras inställning till partierna och inte av åsikten om en mer tillfällig partiledare (jfr Sparre-Nilson 1983; se också Budge et al. 1976).

De flesta västerländska partisystem har sina rötter långt tillbaka i tiden, vilket undergräver möjligheterna för partiledareffekter. Nyblivna demokratier som Grekland, Spanien och Portugal utgör undantag. Inte heller Frankrikes partisystem är fast grundat i historien (jfr Lipset & Rokkan 1967).

En *tredje* faktor som kan påverka möjligheterna för partiledareffekter är *vilken typ av partier* som konstituerar ett partisystem. Inom forskningen kring partier och partisystem har två idealtyper av partier urskiljts: rationella röstvinnarpartier och demokratipartier (Wright 1971). Rationella röstvinnarpartier är svagt organiserade kaderpartier med den övergripande målsättningen att vinna val. Demokratipartier är starkt organiserade ideologiska masspartier som ser det politiska delta-gandet som något värdefullt i sig; för dessa partier är en valseger ett medel för att kunna genomdriva ett politiskt program. Verklighetens partier kan placeras någonstans på en skala mellan dessa båda ytterpunkter.

Partiledarens person är av störst vikt i partisystem dominerade av rationella röstvinnarpartier. I avsaknad av partiskiljande ideologiska frågor skjuter rationella röstvinnarpartier fram partiledaren som en resurs i kampen om väljarna. Demokratipartiernas begäran om mandat för sina politiska program lämnar mindre utrymme för partiledarnas personliga popularitet att locka över väljare från konkurrerande partier.

Som ett partisystem dominerat av partier närliggande den rationella röstvinnarmodellen kan det amerikanska nämnas. Både det republikanska och det demokratiska partiet fungerar i första hand som valmaskiner. Också de båda stora kanadensiska partierna, liberalerna och de konservativa, närmar sig denna modell. Österrike, Nederländerna och Belgien utgör, med sina djupgående skiljelinjer, exempel på partisystem där partier närliggande partidemokratimodellen har överhanden (jfr Mommsen-Reindl 1980; Daalder 1979; Mabile & Lorwin 1979). Samma karakteristik gäller för Sverige och övriga nordiska partisystem.

En fjärde faktor som kan påverka möjligheterna för partiledareffekter är vilket *valsätt* som prakti-

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Peter Esaiasson, Mikael Gilljam och Lennart Nilsson är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Gunnar Heckscher är professor emeritus i statskunskap.

Nils G Åsling är ledamot av riksdagen och fd industriminister.

Docent *Mats Bergquist* är anställd inom utrikesdepartementet.

Docent *Matti Oksanen* är verksam vid Rundradions forskningsavdelning i Helsingfors.

Per Albinsson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Fil dr *Stefan Swärd* är verksam vid Public Relations AB.

Bengt Sandkull är professor i industriell organisation i Linköping.

Erik Damgaard är professor i statskunskap i Århus.

Professor *Nils Elvander* är verksam vid PA-rådet.

Göran Djupsund är docent i statskunskap vid Åbo Akademi.

Axel Hadenius är professor i statskunskap i Uppsala.

Till redaktionen insända skrifter

Thomas Coniavitis, Metodologisk pluralism. Till kritiken av den existerande sociologin. Acta Universitatis Uppsaliensis 1984.

Kjell A Eliassen og Mogens N Pedersen, Skandinaviske politiske institutioner og politisk adferd 1970–1984. En kommentert bibliografi. Odense University Press 1985.

Fred eller fejd. Personliga minnen och anteckningar. Utg av Svenska Arbetsgivareföreningen 1985.

Handbok i Nordiskt parlamentstryck. Utg av de nordiska parlamentsbiblioteken. Stockholm 1984.

Erik Holmberg & Nils Stjernquist, Vår författning. 6 uppl. Stockholm 1985: Norstedts.

Högskolans bildningsprogram – finns det? UHÅ FoU skriftserie 1985:2.

Guy-Erik Isaksson, Planering av regioner. Strukturer, processer och utvecklingsdrag i finländsk regionalpolitisk planering. Meddelanden från Åbo Akademi 1985.

Gustaf Jonnergård, Så blev det Centerpartiet. Bondeförbunds- och centeridéerna från fyrtioalet fram till 1960. Stockholm 1985: LT.

Lauri Karvonen, Lapporörelsen och IKL. Finländska varianter på mellankrigstidens fascistiska strömningar. Meddelanden från Åbo Akademi 1985.

Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1985:2, Kvinnor och politik.

Janne Larsen & Majken Schultz, Bureaukrati og videnskab – organisationskulturer i centraladministrationen. København 1985: Politiske Studier.

Sören Larsson, Att skriva i tidning. Stockholm 1985: Legenda.

Nils-Erik Lindell m fl, Offensiv förvaltning. Ett praktikfall. Liber 1985.

Geir Lundestad, Øst Vest Nord Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945–1985. Universitetsforlaget 1985.

Göran Lundin & Lars-Olof Olander, Offentlig sysselsättning – tillväxt genom regional utjämning? ERU-rapport 41. Stockholm 1985.

Mats Lundmark & Anders Malmberg, LU 84, Ensidiga industrikommuner. ERU-rapport 43. Stockholm 1985.

Märta-Lisa Magnusson, red, Bogen i Sovjet. Fra forfatter till læser. Esbjerg 1985: Sydjysk Universitetsforlag. Masskommunikationsforskning i Sverige 1985. Nordicom-Nytt/Sverige Nr 1–2/1985.

Jørn Flohr Nielsen, Kommunal Organisering. En undersøgelse af bindinger, konflikter og ændringer i kommunale forvaltninger. Århus 1985: Politica.

Margit Nielsen, Udenrigsøkonomi i Østeuropa – tilpasning eller krise? Esbjerg 1985: Sydjysk Universitetsforlag.

Agnete Nissborg, Danmark mellem Norden och väst. Acta Universitatis Uppsaliensis 1985.

Erik Nord, Alt dette pratet om produktivitet. Universitetsforlaget 1985.

Lennart Nordfors, Makten hälsan vinsten. Politik från arbetarskydd till arbetsmiljö. Lund 1985: Studentlitteratur.

Ole Nørgaard & Morten Ougaard, red, Den anden kolde krig. Esbjerg 1984: Sydjysk Universitetsforlag.

Jan-Olof Pettersson, Felipe Gonzales' Spanien. Världspolitikens dagsfrågor 3 1985.

Olav Riste, ed, Western Security. The Formative Years. Universitetsforlaget 1985.

Hans-Henrik Rönnow, Svenska hotbilder. Världspolitikens dagsfrågor 5 1985.

Kurt Samuelsson, Världen, väst, vi. Världspolitikens dagsfrågor 4 1985.

Charles Sandström, Lokaliseringsstöd. ERU-rapport 42. Stockholm 1985.

Annika von Schele, Sagt och gjort från beslut till resultat i kommunal planering. Stockholm, KTH 1985.

Torgny T Segerstedt, m fl, Rättssäkerhet & demokrati. Göteborg 1985: Ratio.

Francis Sejerstad, Demokrati og rettsstat. Politisk-historiske essays. Universitetsforlaget 1984.

Erik Åsard, Kampen om löntagarfonderna. Fondutredningen från samtal till sammanbrott. Stockholm 1985: Norstedts.

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1985!

Ordinarie abonnenter – sätt in 100 kr på postgiro nr 27 95 65–6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutio-
nerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring
(numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).

Obs. ny adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund